

จุดแสงสว่างกลางหุบเขา

กะเบอะดิน

ดินแดนมหัศจรรย์

“เราจะยอมแลกมุก้อย่างกับโครงการเหมืองถ่านหินหรือ?”
ร่วมปกป้องดินแดนมหัศจรรย์แห่งนี้

EnLW
มูลนิธิศูนย์สิทธิ
สิ่งแวดล้อม

GREENPEACE

ผู้จัดทำ

ทีมข้อมูล

ณัฐทิศา วุฒิสวัสดิ์, อรพรรณ มุตติภัย, วิภาวรรณ พลทวิช, ปิยะภรณ์ วุฒิสวัสดิ์, พรชิตา ฟ้าประทานไพร, พิชัย ฟ้าประทานไพร, สุภารัตน์ พลทวิช, สุเพ็ญ พลทวิช, ดวงใจ วงศธร, เป็ดที พลทวิช, วันชัย พลทวิช, ชัยยาพงษ์ ดอนไพรวงศ์, อ้าย สายชลคำจูน, อรรถพล อารุงพนม, สาวีณี สายชลรำไพ, มนต์รี พลทวิช, ธนากร พลทวิช, บรรณวิทย์ วุฒิสวัสดิ์, ธนากร ธอแบบ, บุญฤทธิ์ วุฒิสวัสดิ์, ธงชัย สายชลรำไพ, จรรย์รักษ์ โชคดิลก, ปิยพงษ์ พลทวิช, คลือจิง พลทวิช, สันต์ อภิรักษ์พนาสัมพันธ์, ไกลวิน พลทวิช, พลรัตน์ พลทวิช, จันเป้ง สิงขรรำไพ, สรพงษ์ มุตติภัย, อธิพงษ์ ปุดอก, บรรณวิทย์ โชคดิลก, ภัทรภัทร โชคดิลก, วิชัย ไปมา, จิระเดช วงศธร, เจ๊ะทะเล วงศธร, ณรงค์ ศาสนมิตติ, เฉลิมวงศ์ พลทวิช

ทีมเขียนเรียบเรียงข้อมูล

กรวรรณ บัวดอกตูม, วริษา สี่หิรัญวงศ์, มาริสา สกลชัย, ธนกฤต ไต้งฟ้า, วรุธ ตามี, พนม ทโน, ศราวุฒิ ปันกันทา, ศศิประภา ไร่สงวน, วัชลาวัลย์ คำบุญเรือง, จินตนา ประลองผล, ชเลฝัน ดิษฐ์ผู้ดี, ฐิตยา รังมาตย์

บรรณาธิการ ธนากร อัญญะประดิษฐ์

กองบรรณาธิการ สุมิตรชัย หัตถสาร, สุภาภรณ์ มัลลย์ลอย, สมพร เฟื่องคำ, ธารา บัวคำศรี, จริยา แสนพงศ์, ธรธร การมั่งมี, สมฤดี ปานะศุทธะ

ออกแบบรูปเล่ม วันทนี มณีแดง

กราฟิกภาพประกอบ รตยา อยู่บ้านคลอง, วันทนี มณีแดง

ภาพ จันทร์กลาง กันทอง / กรีนพีซ, กรวรรณ บัวดอกตูม, เยาวชนบ้านกะเบอะดิน, ภาคีเครือข่ายยุติเหมืองแร่หมก้อย

ภาพปก จันทร์กลาง กันทอง / กรีนพีซ

จัดทำโดย

1. ศูนย์พิทักษ์และฟื้นฟูสิทธิชุมชนท้องถิ่น Center for Protection and Revival of Local Community Rights (CPCR)
2. เอิร์ธไรท์ อินเตอร์นาชันแนล EarthRights International (EarthRights)
3. กรีนพีซ ประเทศไทย Greenpeace Thailand
4. มูลนิธินิติธรรมสิ่งแวดล้อม ENLAWTHAI Foundation (EnLAW)
5. ชุมชนนักกิจกรรมภาคเหนือ Northern Activity Community (CAN)
6. มูลนิธิชนเผ่าพื้นเมืองเพื่อการศึกษาและสิ่งแวดล้อม Indigenous Peoples's Foundation for Education and Environment (IPF)
7. กลุ่มเฝ้าระวังอมก๋อย Omkoi Watch Group
8. มูลนิธิภูมิปัญญาชาติพันธุ์ Wisdom of Ethnic Foundation (WISE)
9. เครือข่ายยุติเหมืองแร่หมก้อย The Anti Omkoi Coal Mining Network
10. สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย Inter Mountain Peoples Education and Culture in Thailand Association (IMPECT)

บทสรุปผู้บริหาร

03

บทนำ

08

บทที่ 1
กะเบอะดิน ดินแดนมหัศจรรย์

13

บทที่ 3
คำถามของชุมชนต่อรายงานการ
วิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA)

43

บทที่ 5
โครงการเหมืองถ่านหินอมก๋อย :
ความผิดพลาดที่กำลังจะบอกอะไร

69

บทบรรณาธิการ

07

ความสำคัญของเครื่องมือ
ประเมินผลกระทบโดยชุมชน

10

บทที่ 2
ชีวิตกับ 7 ลำน้ำ

29

บทที่ 4
ชุมชนกับการประเมิน
ผลกระทบ

57

ภาคผนวก

83

บทสรุปผู้บริหาร

แม้ว่าประเทศไทยจะพยายามใช้เครื่องมือในการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (Environment Impact Assessment: EIA) และต่อมาได้พัฒนาเครื่องมือเกี่ยวกับการประเมินโครงการที่อาจมีผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงให้มีการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพ (Environment and Health Impact Assessment: EHIA) แต่กลับไม่สามารถยุติปัญหาที่เกิดขึ้นอันส่งผลกระทบในหลายมิติต่อประชาชนผู้ได้รับผลกระทบทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

ดังนั้น เครื่องมือการประเมินผลกระทบโดยชุมชน (Community-led Impact Assessment) ที่มีพัฒนาจากการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพโดยชุมชน (Community Health Impact Assessment: CHIA) ตามประกาศของคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ ภายใต้ พ.ร.บ.สุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องร่วมสร้างรูปธรรมให้เกิดขึ้นจริงอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีเป้าหมายสู่การสร้างความเป็นธรรมทางสังคม ความเป็นธรรมด้านสุขภาพ กระบวนการนโยบายสาธารณะแบบมีส่วนร่วม สร้างสมดุลทางอำนาจเพื่อการตัดสินใจและรับผิดชอบต่อการตัดสินใจร่วมกัน

รายงานการศึกษาชิ้นนี้ คือส่วนหนึ่งในศักยภาพสำคัญของคนกะเบาะดินในการร่วมสร้างเครื่องมือการประเมินผลกระทบโดยชุมชนที่ประยุกต์ใช้การประเมินผลกระทบด้านสุขภาพโดยชุมชน (Community Health Impact Assessment: CHIA) โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนท้องถิ่นในการค้นหา รวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์สรุปประเด็นสำคัญอย่างรอบด้านบนฐานของความรู้ในหลายมิติ โดยเฉพาะการให้ความสำคัญต่อเคารพต่อองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น (Traditional knowledge/Local knowledge) ที่ยึดโยงแนบแน่นกับระบบนิเวศของตัวเอง การยืนยันหลักการสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ ธรรมชาติภูมิปัญญาท้องถิ่นและนโยบายสาธารณะ ตลอดจนการเชื่อมโยงกับพันธสัญญาหรือข้อตกลงระดับสากลที่ประเทศไทยได้ร่วมลงนาม

รายงานการศึกษาประกอบด้วยเนื้อหา 5 บท ได้แก่

บทที่ 1 “กะเบอะดิน ดินแดนมหัศจรรย์” อธิบายลักษณะหมู่บ้านกะเบอะดิน (หมู่ที่ 12) ตำบลอมก๋อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ กับความเป็นชุมชนชาติพันธุ์ชนกะเหรี่ยงโปว์ที่อาศัยอยู่กลางหุบเขาที่มีความอุดมสมบูรณ์บนฐานทรัพยากรธรรมชาติและวิถีการอยู่อาศัยของชนเผ่าพื้นเมืองดั้งเดิมบนพื้นที่สูงอันเก่าแก่แห่งหนึ่งในภาคเหนือของไทย โดยมีคำว่า “กะเบอะ” ซึ่งเป็นภาษากะเหรี่ยงอันหมายถึงดินเหนียวชนิดหนึ่งที่ใช้สำหรับทำเครื่องมือการดำรงชีพหรือภาชนะดินเผาโบราณซึ่งถูกพบหลายจุดในชุมชน อันเป็นหลักฐานและสัญลักษณ์บ่งชี้ทางประวัติศาสตร์ของการอยู่อาศัยของชุมชน

จุดเด่นสำคัญคือวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับการจัดการสมดุลของนิเวศป่า มีระบบทางการเกษตรที่หลากหลายรูปแบบ ทั้งการทำนาข้าว ปลูกพืชสวน/ไร่ เกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมไร่มุขเวียน โดยอาศัยแหล่งน้ำ/ต้นน้ำของชุมชนที่สัมพันธ์กับการจัดการพื้นที่ป่าจิตวิญญาณ/ป่าพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ (ป่าอนุรักษ์) การปรับตัวต่อการหารายได้จากการค้าขายผลผลิตทางการเกษตร การใช้ความเชื่อและพิธีกรรมที่สัมพันธ์ระหว่างคน ธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นดังอำนาจในการควบคุมจัดการพฤติกรรมของคนในการใช้และการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อความยั่งยืน

บทที่ 2 “ชีวิตกับ 7 ลำน้ำ” อธิบายความเป็นเมืองแห่งขุนน้ำของอมก๋อยที่ให้กำเนิดต้นน้ำหลายสายและหัวใจสำคัญในวิถีชีวิตของคนกะเบอะดิน คือลำห้วย 2 สายหลัก และ 5 สายย่อย ที่เป็นดังเส้นเลือดในการหล่อเลี้ยงชีวิตของชุมชน ทั้งการอุปโภคบริโภค ระบบประปาภูเขา ใช้ในพื้นที่ทางเกษตร ระบบเศรษฐกิจชุมชนที่พึ่งพาแหล่งน้ำธรรมชาติ พื้นที่เลี้ยงสัตว์ แหล่งอาศัยของสัตว์น้ำ และพืชอาหารตามธรรมชาติ ลำน้ำสองสายหลักที่ไหลตลอดทั้งปีคือแหล่งกำเนิดความเป็นต้นน้ำของตัวเองกระจายตัวอยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของชุมชนและไหลไปบรรจบกันบริเวณพื้นที่ทางเกษตรกลางชุมชน ในบริเวณเดียวกับพื้นที่เป้าหมายของการขอสัมปทานโครงการเหมืองถ่านหิน นอกจากนั้นยังมีอีกห้าสายน้ำย่อยที่เป็นดังโครงข่ายเส้นเลือดฝอยสร้างพื้นที่แหล่งน้ำซับซึม กระจายความอุดมสมบูรณ์ให้ระบบนิเวศ ก่อนที่จะไหลรวมเป็นส่วนหนึ่งในการเชื่อมร้อยเป็นความสัมพันธ์ระหว่างต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำซึ่งกันและกัน

บทที่ 3 “คำถามของชุมชนต่อรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม” หรือ “อีไอเอ” ที่จัดทำขึ้นช่วงทศวรรษ 2550 ที่พบข้อพิพาท ข้อสงสัยถึงความโปร่งใสในหลายประเด็น โดยเฉพาะกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เอกสารการลงลายมือชื่อ คำถามถึงการอนุญาตให้ทำเหมืองถ่านหินในพื้นที่ป่าอันอุดมประโยชน์ในขณะที่ชุมชนอยู่อาศัยได้ ข้อจำกัดของกฎหมายป่าไม้ที่ประกาศทับสิทธิขั้นพื้นฐานอันพึงมีโดยตลอด ความอ่อนแอของหน่วยงานด้านทรัพยากรธรรมชาติที่มักจะขัดแย้งกับการใช้ประโยชน์ของชุมชน การมองพื้นที่ป่าเชิงเดี่ยวที่ให้ความสำคัญเพียงมูลค่าทางเศรษฐกิจโดยละเลยสิทธิชุมชน คุณค่าความเป็นแหล่งประวัติศาสตร์ ละเลยคุณค่าทางนิเวศวิทยาและสังคมวัฒนธรรม การเลือกกล่าวถึงพื้นที่ป่าในบางช่วงเวลาว่าเป็นป่าเสื่อมโทรม มีขอบเขตรัศมีพื้นที่รับผลกระทบมากกว่าที่ถูกประเมิน การประเมินนิเวศแหล่งน้ำ พื้นที่น้ำซับซึมไม่ครอบคลุมข้อเท็จจริง กระบวนการเปลี่ยนแปลงลำน้ำ มีความพยายามระบุถึงไร่เลื่อนลอยวาทกรรมยุคอดีตที่แฝงด้วยอคติทางชาติพันธุ์ทั้งที่ชุมชนมีระบบไร่มุขเวียนที่ถูกอธิบายจากงานศึกษาวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศและมีมติคณะรัฐมนตรีให้การรับรองและชอ้งกังวลต่อความเสี่ยงด้านมลพิษและการคมนาคมที่ไม่ชัดเจน

ตัวอย่างของประเด็นดังกล่าวข้างต้นจึงส่งผลให้มีการรวมตัวกันคัดค้านเวทีรับฟังความคิดเห็นของโครงการในระยะต่อมา จนนำมาสู่การลุกขึ้นมารวมตัวสร้างพื้นที่สื่อสารสร้างความเข้าใจข้อห่วงกังวลของโครงการเหมืองถ่านหินในพื้นที่อมก๋อยสู่เป็นประเด็นสาธารณะ

บทที่ 4 “ชุมชนกับการประเมินผลกระทบ” อธิบายประเด็นสำคัญอย่างน้อยใน 7 ประการ ได้แก่

- (1) สูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรธรรมชาติ ป่าจิตวิญญาณ ความหลากหลายทางชีวภาพ สูญเสียระบบสมดุลของระบบนิเวศอย่างไม่มีทางฟื้นคืน
- (2) สูญเสียพื้นที่ทำกิน พื้นที่ความมั่นคงทางอาหารที่ปลอดภัย พื้นที่แปลงพืชเศรษฐกิจบริเวณแปลงที่ทำกินที่อยู่ในบริเวณพื้นที่ขอประทานบัตรทำโครงการเหมืองถ่านหิน
- (3) การใช้ประโยชน์จากห้วยและแหล่งน้ำเดิมตามธรรมชาติจะสูญสิ้นไป สูญเสียพื้นที่กักเก็บน้ำใต้ดิน พื้นที่ดูดซับน้ำและชะลอการไหล ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแหล่งน้ำโดยรอบและเป็นลำน้ำสาขาที่สัมพันธ์ตลอดพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ ที่จะส่งผลกระทบถึงพื้นที่จังหวัดใกล้เคียง ซึ่งจะเพิ่มปัจจัยเสี่ยงในข้อพิพาทในการแย่งชิงน้ำในอนาคต
- (4) ปัญหาสุขภาพจากปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อม ปัญหาฝุ่นควัน คุณภาพอากาศ เมื่อแหล่งต้นน้ำปนเปื้อนโลหะหนัก รวมถึงการรื้อถอนของประชาชนในการรักษาอาการเจ็บป่วย
- (5) ปัญหาผลกระทบจากการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ของท้องถิ่นจากกิจกรรมอุตสาหกรรม ความเสี่ยงที่เพิ่มขึ้นจากอุบัติเหตุทางถนนจากการเพิ่มขึ้นของรถจักรยานยนต์ ความเสี่ยงต่อการชะล้างพังทลาย เกิดดินถล่ม น้ำป่าไหลหลาก
- (6) การล่มสลายของชุมชน วิถีชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยงที่พยายามดำรงอาศัยกับผืนป่าและพยายามปรับตัวเข้ากับสถานการณ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนจะถูกแทนที่ด้วยอุตสาหกรรมที่คนในชุมชนท้องถิ่นไม่ต้องการ
- (7) เกิดข้อพิพาท ความขัดแย้ง ความรุนแรงที่คนในชุมชนท้องถิ่นไม่ได้เป็นผู้ริเริ่ม ถูกกดดันคุกคามจากกลุ่มอำนาจที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการดำเนินโครงการ

บทที่ 5 “โครงการเหมืองถ่านหินอมก๋อย: ความผิดพลาดที่สวนกระแสโลกกำลังจะบอกอะไร” เป็นการสะท้อนความเห็นและตอกย้ำความสำคัญของข้อมูลการศึกษาในครั้งนี้จากภาคีเครือข่ายทั้งภาควิชาการ องค์กรพัฒนา ภาคประชาสังคมที่เกี่ยวข้องต่อประเด็นสำคัญหลายประการ อาทิ ปัญหาผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมสังคม แนวทางการพัฒนาแบบไม่เป็นธรรมและไม่ยั่งยืน สิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมืองตามกฎหมายไทยและปฏิญญาสากล การละเลยมิติศักยภาพการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนท้องถิ่น ปัญหาของการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ปัญหาของกฎหมายแร่ ความอ่อนแอทางด้านนโยบายและพันธะการพัฒนาที่ยั่งยืนของรัฐบาล ความเหลื่อมล้ำในโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม ความสำคัญของบริการจากระบบนิเวศทางตรงและทางอ้อม การใช้พลังงานถ่านหินของประเทศไทยและทิศทางพลังงานถ่านหินของโลก

ในเนื้อหาส่วนท้ายของรายงานคือภาคผนวกที่อธิบายถึงเส้นเวลาสำคัญที่สะท้อนพลวัตการเปลี่ยนแปลงของชุมชนจนถึงช่วงเวลาการปรากฏขึ้นของโครงการเหมืองถ่านหินที่ต่อมาได้สร้างฉันทามติร่วมกันในการหลอมรวมขบวนการเคลื่อนไหวที่กำลังเป็นหมุดหมายสำคัญของยุคสมัยที่มีไข่เพียงแต่ความเป็นไปของทุกชีวิตและนิเวศแวดล้อมของคนกะเบอะดิน คนอำเภออมก๋อยหรือคนจังหวัดเชียงใหม่เท่านั้น แต่เป็นดังตัวแทนของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นที่กำลังส่งเสียงยืนยันอำนาจของพวกเขาในการตัดสินใจต่อทุกชีวิตบนผืนดินถิ่นอาศัยที่ได้สืบสานมาจากรบรรพชน และจะเป็นผู้ส่งต่ออนาคตสู่คนรุ่นถัดไปด้วยโลกในแบบที่พวกเขาปรารถนา พร้อมกับการเป็นตัวแทนของประชาชนท่ามกลางการมุ่งหวังสู่ความเป็นสังคมประชาธิปไตยและความท้าทายในทิศทางการพัฒนาของประเทศในโลกศตวรรษที่ 21 ที่ประเด็นด้านพลังงานถ่านหินกำลังจะกลายเป็นอดีตในหน้าประวัติศาสตร์มนุษยชาติ

ภาคีเครือข่ายยุติเหมืองแร่ทองคำ

บทบรรณาธิการ

“กะเบอะดินแมแฮแบ” คือถ้อยประโยคที่ถูกเอ่ยร้องประสานร่วมกันในพิธีกรรมบวชป่าจิตวิญญาณของคนกะเหรี่ยงบ้านกะเบอะดินเมื่อช่วงต้นปี 2563 ซึ่งแปลความได้ว่า “กะเบอะดินไม่เอาเหมืองแร่” และประโยคดังกล่าวได้กลายเป็นฉันทามติร่วมกันในการขับเคลื่อนภารกิจเพื่อที่จะส่งเสียงไปยังผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการเหมืองถ่านหินที่กำลังจะเป็นอีกหตุหมายสำคัญของยุคสมัยที่มีใช้เพียงแต่อนาคตและความเป็นไปของทุกชีวิตและนิเวศแวดล้อมของคนกะเบอะดิน คนอำเภออมก๋อย หรือคนจังหวัดเชียงใหม่เท่านั้น แต่เป็นดังตัวแทนของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นที่กำลังส่งเสียงยืนยันอำนาจของพวกเขาในการตัดสินใจต่อทุกชีวิตบนผืนดินถิ่นอาศัยที่ได้สืบสานมาจากบรรพชนและจะเป็นผู้ส่งต่ออนาคตสู่คนรุ่นถัดไปด้วยโลกในแบบที่พวกเขาปรารถนา

งานชิ้นนี้คือส่วนหนึ่งในศักยภาพสำคัญของคนกะเบอะดินในการลงแรงร่วมกันสร้างเครื่องมือการประเมินผลกระทบโดยชุมชน ที่ประยุกต์ใช้การประเมินผลกระทบด้านสุขภาพโดยชุมชน (Community Health Impact Assessment: CHIA) ตามประกาศของคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ ภายใต้ พ.ร.บ.สุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนท้องถิ่นในการค้นหา รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์สรุปประเด็นสำคัญอย่างรอบด้านบนฐานของความรู้ในหลายมิติ โดยเฉพาะการเคารพต่อองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น (Traditional knowledge/Local knowledge) ที่ยึดโยงแบบแน่นกับระบบนิเวศของตัวเมืองมาอย่างยาวนาน ทั้งการถ่ายทอดวิถีชีวิตความเป็นชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยงกะเบอะดินในฐานะหนึ่งในดินแดนมหัศจรรย์ที่อยู่คู่กับผืนป่ามาอย่างยาวนาน อุดมไปด้วยความหลากหลายของชีวิตกับ 7 ลำน้ำที่เชื่อมโยงสรรพชีวิตอันซับซ้อน การตีแผ่ข้อพิรุทธสงสัยและปัญหาหลายประเด็นจากการอ่านรายงานอีไอเอ (EIA) และประเมินผลกระทบแต่ละด้านร่วมกัน รวมไปถึงการนำเสนอข้อแลกเปลี่ยนถกเถียงกับภาคส่วนวิชาการ ภาควิชาการ ประชาสังคมเกี่ยวกับประเด็นสิทธิชุมชนชาติพันธุ์กับการกำหนดชีวิตและทิศทางการพัฒนาประเทศ

การส่งเสียงเพื่อกำหนดอนาคตของตัวเองของคนกะเบอะดินขณะนี้ กำลังเป็นตัวแทนของประชาชนท่ามกลางการมุ่งหวังสู่ความเป็นสังคมประชาธิปไตยและความท้าทายในทิศทางการพัฒนาของประเทศในโลกศตวรรษที่ 21 ที่ประเด็นด้านแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน สิทธิในสิ่งแวดล้อม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พันธกรณีระดับสากลด้านสิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชนท้องถิ่น ประเด็นการปกป้องชนเผ่าพื้นเมือง ชุมชนชาติพันธุ์หรือแม้กระทั่งเรื่องสำคัญด้านพลังงานในระดับสากลที่กำลังบอกเราอย่างแจ่มชัดในการโอบมือลาพลังงานจากถ่านหินอย่างถาวร

ขอบคุณคนกะเบอะดิน คนอมก๋อย เพื่อนพ้องเครือข่ายและผู้คนที่เข้ามาสัมพันธ์ตลอดช่วงเวลาแห่งการร่วมส่งเสียงและนำพางานศึกษาชิ้นนี้สู่ผู้คนในสังคม หมู่บ้านกลางหุบเขาที่แทบไม่มีใครรู้จักมาก่อนแห่งนี้ กำลังจารึกชีวิตบนเส้นประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงในทิศทางการพัฒนาประเทศด้วยอำนาจของประชาชนอย่างสมศักดิ์ศรีและขอร่วมส่งกำลังใจให้เพื่อนอีกหลายแห่งที่กำลังเผชิญสถานการณ์เช่นนี้ให้ดำรงความหวังและเปี่ยมพลังสู่เป้าหมายไปพร้อมกัน

ธนากร อัญญ์ประดิษฐ์

บทนำ

แม้ว่าประเทศไทยจะพยายามใช้เครื่องมือในการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (Environment Impact Assessment: EIA) และต่อมาได้พัฒนาเครื่องมือเกี่ยวกับการประเมินโครงการที่อาจมีผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงให้มีการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของโครงการ ที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ (Environment and Health Impact Assessment: EHIA) แต่กลับไม่สามารถยุติปัญหาที่เกิดขึ้นอันส่งผลกระทบในหลายมิติต่อกลุ่มประชาชน ชุมชนท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบโดยตรงและโดยอ้อมได้อย่างเป็นธรรม ดังจะเห็นได้จากกรณีข้อพิพาท ปัญหาความขัดแย้ง การประท้วงต่อต้านโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่ยังคงเกิดขึ้นในสังคมไทยแม้ในยุคสมัยปัจจุบัน

โจทย์สำคัญของสังคมไทยคือ หากเครื่องมือดังกล่าวไม่สามารถสร้างความเชื่อมั่นและความเป็นธรรมให้กับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการได้ แล้วจะนำไปสู่การขับเคลื่อนพัฒนาประเทศได้อย่างไร ช่องว่างที่เป็นปัญหาใหญ่ของทั้งระบบอีไอเอ (EIA) และอีเอชไอเอ (EHIA) คือความเหลื่อมล้ำระหว่างอำนาจในระบบความรู้ของผู้เชี่ยวชาญกับความรู้ของชุมชนท้องถิ่น รวมถึงกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งในเชิงขั้นตอนและในเชิงเนื้อหาในระดับที่เข้มข้นมากพอจะสร้างพื้นที่อันเท่าเทียมในการถกเถียงแลกเปลี่ยนข้อมูลความเห็นระหว่างผู้มีส่วนได้เสียอย่างแท้จริง อันจะนำไปสู่อำนาจในการตัดสินใจของผู้คนอย่างแท้จริง

ด้วยพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ได้ให้การรับรองสิทธิและหน้าที่ด้านสุขภาพของประชาชนไว้ใน 3 มาตรา ได้แก่ 1) มาตรา 5 บัญญัติไว้ว่าบุคคลมีสิทธิในการดำรงชีวิตในสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ รวมทั้งมีหน้าที่ร่วมกับหน่วยงานของรัฐในการดำเนินการให้เกิดสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อม 2) มาตรา 10 บัญญัติไว้ว่าเมื่อมีกรณีที่จะมีผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนเกิดขึ้น หน่วยงานของรัฐที่มีข้อมูลเกี่ยวกับกรณีดังกล่าว ต้องเปิดเผยข้อมูลนั้นและวิธีป้องกันผลกระทบต่อสุขภาพให้ประชาชนทราบและจัดหาข้อมูลให้โดยเร็วและการเปิดเผยข้อมูลต้องไม่มีลักษณะเป็นการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลของบุคคลใดเป็นการเฉพาะ 3) มาตรา 11 บัญญัติไว้ว่า บุคคลหรือคณะบุคคลมีสิทธิร้องขอให้มีการประเมินและมีสิทธิร่วมในกระบวนการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพจากนโยบายสาธารณะ บุคคลหรือคณะบุคคลมีสิทธิได้รับรู้ข้อมูลคำชี้แจงและเหตุผลจากหน่วยงานของรัฐก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อสุขภาพของตนหรือของชุมชนและแสดงความเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว

จะเห็นได้ว่า การประเมินผลกระทบด้านสุขภาพในมิตินี้จึงหมายรวมถึงกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของสังคม เพื่อให้ภาคประชาชน ชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและภาควิชาการได้ร่วมกันในการวิเคราะห์ผลกระทบ เจาะไขปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพของประชาชนที่อาจเกิดขึ้นจากนโยบายสาธารณะหรือโครงการพัฒนา โดยประยุกต์ใช้เครื่องมือที่หลากหลายและมีกระบวนการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมเพื่อสนับสนุนโอกาสในการตัดสินใจอย่างครอบคลุมเหมาะสม

ภาคีเครือข่ายยุติเมืองแรมก้อย

ดังนั้น เครื่องมือการประเมินผลกระทบโดยชุมชน (Community-led Impact Assessment) ที่มีการพัฒนามาจากการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพโดยชุมชน (Community Health Impact Assessment: CHIA) ตามประกาศของคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ ภายใต้ พ.ร.บ.สุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องเกิดขึ้นในสังคมไทย นับเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนท้องถิ่นในการแสวงหาข้อมูลหลักฐานประกอบการตัดสินใจเลือกนโยบาย โครงการและกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ที่เป็นผลดีต่อสุขภาวะของชุมชน โดยมีเป้าหมายสู่การสร้างความเป็นธรรมทางสังคม ความเป็นธรรมด้านสุขภาพ กระบวนการนโยบายสาธารณะแบบมีส่วนร่วม สร้างสมดุลทางอำนาจเพื่อการตัดสินใจและรับผิดชอบต่อการตัดสินใจร่วมกัน การประเมินผลกระทบโดยชุมชนนอกจากจะเป็นเครื่องมือที่ชุมชนท้องถิ่นใช้พัฒนาข้อมูล องค์ความรู้ เกี่ยวกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่กำลังจะเกิดขึ้นกับวิถีชีวิตและนิเวศแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นแล้ว ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมต่อนโยบายสาธารณะ โครงการพัฒนาต่าง ๆ อย่างรอบด้านบนฐานของความรู้ในหลายมิติ โดยเฉพาะการให้ความเคารพต่อองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น (Traditional knowledge/ Local knowledge) ที่ยึดโยงแนบแน่นกับระบบนิเวศของตัวเองมาอย่างยาวนาน บนการยึดหลักการสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ ธรรมนูญด้านสิ่งแวดล้อม และนโยบายสาธารณะ ตลอดจนการเชื่อมโยงกับพันธสัญญา ข้อตกลงต่าง ๆ ที่ประเทศได้ร่วมลงนามในระดับสากล

ความสำคัญของ เครื่องมือประเมินผลกระทบโดยชุมชน

ภาคีเครือข่ายยุติเมืองแร่มก้อย

ประมาณ 2 ปีก่อน ทราบว่า มีการขอสัมปทานทำเหมืองถ่านหินที่อำเภออมก๋อย ซึ่งเป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ทางบริษัทได้ลงพื้นที่ทำ EIA แล้ว แต่ชาวบ้านยังไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนี้มากนัก ทำให้เรานึกถึงกรณีชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์แห่งหนึ่งทางภาคเหนือที่เคยทำเหมืองถ่านหินในลักษณะเดียวกันนี้ พบว่า ผลกระทบจากการทำเหมืองถ่านหินไม่ได้มีปัญหาแค่เรื่องสิ่งแวดล้อม แต่ความรุนแรงกลับเป็นประเด็นทางสังคมและสุขภาพ เนื่องจากตอนแรกชาวบ้านดีใจว่าเหมืองจะช่วยให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ผู้ขายส่วนใหญ่จึงไปเป็นคนงานเหมือง ส่วนผู้หญิงรับภาระการทำงานในไร่ เลี้ยงลูก และดูแลบ้าน การทำงานหนักในเหมืองทำให้ต้องพึ่งยาบ้าหรือยาขยัน รายได้จึงหมดไปกับค่ายาเสพติด เป็นเหตุให้สามีภรรยาทะเลาะกัน ครอบครัวแตกแยก ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ดังนั้นพอเหมืองดำเนินการมาครบ 10 ปี หมดยุคสัมปทาน ชุมชนจึงพร้อมใจกันปฏิเสธ ไม่ยอมให้ต่ออายุสัมปทาน

ในส่วนของกะเบอะดิน เราได้รับการประสานจากเครือข่ายว่า ชุมชนและเครือข่ายต้องการที่จะทำข้อมูลชุมชนและประเมินผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นจากโครงการ จึงอยากให้แบ่งปันประสบการณ์เกี่ยวกับการประเมินผลกระทบทางสุขภาพโดยชุมชน (Community Health Impact Assessment - CHIA) โดยเน้นว่า ขอเป็นความรู้ในเชิงวิชาการ แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ เป็นครั้งแรกที่ทำงานกับชุมชนแล้วบอกว่า อยากได้กรอบแนวคิดทางวิชาการก่อนลงมือปฏิบัติ จึงเป็นความประทับใจแรกสำหรับเครือข่ายชุมชนนี้ จากนั้นก็เฝ้าติดตามการทำงานมาโดยตลอด จนกระทั่งได้อ่านงานชิ้นนี้

“กะเบอะดิน ดินแดนมหัศจรรย์”

แก่นของเรื่อง คือการแสดงข้อมูลหลักฐานเชิงประจักษ์เพื่อปกป้องสิทธิชุมชน จากปฏิบัติการภายใต้แนวคิดการประกอบสร้างความรู้ร่วม (Co-production of knowledge) คือ กระบวนการของชุมชนในการศึกษา ค้นคว้า เรียบเรียงข้อมูล ความรู้ของชาวบ้าน (Lay/Community Knowledge) อย่างเป็นระบบ แล้วมาผสานกับความรู้ของผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่าง ๆ (Expert Knowledge) และร่วมกันคาดการณ์ว่า เหมืองถ่านหินจะส่งผลกระทบต่อชุมชนในมิติไหน อย่างไรบ้าง

ภาวะความไม่ไว้วางใจต่อกระบวนการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน สาเหตุหลักมาจากความไม่เป็นธรรมทั้งจากโครงสร้างเชิงระบบและวิธีการประเมินผลกระทบที่มีความเหลื่อมล้ำโดยเฉพาะอำนาจด้านความรู้

กระบวนการทำงานของชุมชนกะเบอะดินและเครือข่าย ได้แสดงตัวอย่างเป็นรูปธรรม ระเบียบวิธีวิทยาการประเมินผลกระทบที่สร้างสมดุลอำนาจทางความรู้ระหว่างชุมชนกับผู้เชี่ยวชาญ อันมีคุณค่าและคุณูปการต่อวงการวิชาการเป็นอย่างมาก หวังว่า หน่วยงานอนุญาตจะนำข้อมูลหลักฐานชิ้นนี้ไปใช้เพื่อการตัดสินใจอย่างเป็นธรรม

สมพร เพ็งคำ

CHIA Platform in Southeast Asia

“กะเบอะดิน” คือชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยงกลางหุบเขา
ที่เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรธรรมชาติ
และสะท้อนประวัติศาสตร์การอยู่อาศัยของชุมชนชาติพันธุ์
ห้องถิ่นดั้งเดิม บนพื้นที่สูงอันเก่าแก่แห่งหนึ่งในภาคเหนือ

บทที่ 1

กะโอบะดิน ดินแดนมหัศจรรย์

กะเบอะดิน

คือชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยงกลางหุบเขาที่เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสะท้อนประวัติศาสตร์การอยู่อาศัยของชุมชนชาติพันธุ์ท้องถิ่นดั้งเดิมบนพื้นที่สูงอันเก่าแก่แห่งหนึ่งในภาคเหนือของไทย

เป็นคำภาษากะเหรี่ยงอันหมายถึงดินเหนียวชนิดหนึ่งที่ถูกนำมาใช้สำหรับทำเครื่องปั้นดินเผาหรือหม้อดิน ในบริเวณแถบที่ตั้งของหมู่บ้านมีการสำรวจพบร่องรอยการขุดดินมาใช้ทำหม้อดินที่ใช้ประกอบอาหารในสมัยโบราณ แสดงให้เห็นถึงความรู้ด้านการปั้น การเผาทำภาชนะต่าง ๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต เป็นภาชนะหุงข้าวใส่อาหารในครัวเรือนหรือแม้กระทั่งเป็นแหล่งกระจายภาชนะเครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้ไปสู่พื้นที่อื่นด้วย

ปัจจุบันหมู่บ้านกะเบอะดินตั้งอยู่หมู่ที่ 12 ของตำบลอมก๋อย อำเภอมก๋อย¹ จังหวัดเชียงใหม่ ท่ามกลางผืนป่าส่วนใหญ่ที่เป็นป่าเบญจพรรณบนภูมิประเทศภูเขาสูง ประกอบด้วย 2 หย่อมบ้านย่อย ได้แก่ บ้านกะเบอะดิน และบ้านผาแดง มีขนาดเนื้อที่ 9.012 ตารางกิโลเมตร²

ประชากรในหมู่บ้านคือกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโปว์³ ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ในตำบลอมก๋อย มีประชากรของทั้งสองหย่อมบ้านรวมกันจำนวน 483 คน ใน 168 ครัวเรือน⁴ ส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยหนาแน่นในบริเวณหมู่บ้านกะเบอะดิน ต่อมาพื้นที่หมู่บ้านถูกประกาศให้เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติอมก๋อย (ป่าอมก๋อย) พ.ศ. 2518 ครอบคลุมพื้นที่ตำบลอมก๋อย ตำบลยางเปียง และตำบลแม่ตั้น ซึ่งได้กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการอยู่อาศัย การใช้ประโยชน์ที่ดิน รวมทั้งส่งผลถึงข้อจำกัดในการพัฒนาหมู่บ้าน

ลักษณะการใช้ประโยชน์ในที่ดินอยู่อาศัยที่ตั้งบ้านเรือน พื้นที่ทางการเกษตร นาข้าว และนาขั้นบันได⁵ พื้นที่สวนและไร่ พื้นที่เกษตรในนิเวศวัฒนธรรมไร่หมุนเวียน พื้นที่แหล่งน้ำและต้นน้ำชุมชน พื้นที่ป่าจิตวิญญาณและป่าพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ (ป่าอนุรักษ์)

ภาคีเครือข่ายยุติเมืองแรมก๋อย

© จันทร์กลาง กันทอง / กรีนพีซ

- 1 อำเภอมก๋อยมีพื้นที่ทั้งหมด 2,099.831 ตารางกิโลเมตรหรือ 1,365,177.812 ไร่ มีลักษณะเป็นภูเขาสลับซับซ้อน ส่วนใหญ่คือเขตภูเขา ที่ดินกว่าร้อยละ 90 ของอำเภอมก๋อยอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายอยู่อาศัยในพื้นที่ อาทิ ชาวลัวะ (ละว้า/ละเวือะ) ชาวกะเหรี่ยง ชาวล่าหู่ (มุเซอ) ชาวลีซอ (ลีซอ) และชาวม้งแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 6 ตำบล และ 95 หมู่บ้าน ลักษณะที่ดินส่วนใหญ่ร้อยละ 74.66 ของพื้นที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติอมก๋อย (อ้างอิง: สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอมก๋อย, 2559)
- 2 พื้นที่ 9.012 ตารางกิโลเมตร คิดเป็น 5,632.5 ไร่
- 3 กะเหรี่ยงโปว์/โปว์ เป็นคำเรียกกะเหรี่ยงโพล่ง/โพล่วที่อยู่ในเขตภาคเหนือของไทย มีความหมายว่า “คน” (ขวัญชีวัน บัวแดง, 2549)
- 4 ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, “บันทึกการประชุม” (เสวนาวิชาการ ปลอดภัย “เหมืองถ่านหิน ความรู้ความจริง กะเบอะดิน”, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 16 ธันวาคม 2563)
- 5 ที่นาบริเวณนี้มีมาก่อนการประกาศป่าสงวนแห่งชาติ คือก่อน พ.ศ. 2495 จากข้อมูลหลักฐานภาพถ่ายทางอากาศ

ข้อมูลจากเอกสารราชการในยุคแรกที่สืบค้นได้จากกลุ่มผู้สูงอายุในหมู่บ้านบ่งบอกอายุของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยในพื้นที่ไม่ต่ำกว่า 182 ปี⁶ ความเป็นหมู่บ้านตามระบบราชการในยุคแรกตั้งอยู่ภายใต้เขตการปกครองของบ้านแม่อ่างช้าง (หมู่ที่ 6) ประกอบด้วยหอย่อมบ้าน (กลุ่มบ้านย่อย) คือ บ้านแม่อ่างช้าง บ้านท่าหลวง บ้านกะเบอะดิน และบ้านผาแดง ก่อนที่ภายหลังจะเริ่มมีการเคลื่อนย้ายและแยกตัวมาเป็นหมู่บ้านกะเบอะดิน เมื่อปี 2517 เนื่องจากสถานการณ์โรคระบาดในอดีตที่มีผู้คนเจ็บป่วยล้มตายจำนวนมากในบริเวณหอย่อมบ้านแม่อ่างช้าง ส่งผลให้คนในหอย่อมบ้านใกล้เคียงจำเป็นต้องป้องกันตัวเองจากการระบาดของโรค

วัตถุโบราณที่บ่งชี้ความเป็นชุมชนดั้งเดิม ถูกพบและปรากฏให้เห็นอย่างน้อย 4 จุด ในพื้นที่หมู่บ้านซึ่งอยู่บริเวณเดียวกันกับแปลงที่มีการยื่นขอประทานบัตรโครงการเหมืองถ่านหิน ในบริเวณดังกล่าวพบกล้องมูยาหรือกล้องยาสูบดินเผา ที่เรียกเป็นภาษากะเหรี่ยงว่า “โม๊ะ” และภาชนะถ้วยชามซึ่งพบโดยบังเอิญจากกิจกรรมการทำการเกษตรของคนในหมู่บ้าน เช่น การกลบปุ๋ย จุดที่พบได้ในบริเวณพื้นที่นา บริเวณแปลงปลูกฟักทอง กะหล่ำปลี และมะเขือเทศ ใต้ต้นมะม่วงป่าบริเวณแปลงเกษตร ในปี 2562 ThaiPBS North เดินทางมาสำรวจพื้นที่ขอสัมปทานโครงการเหมืองถ่านหิน ได้พบเห็นเครื่องปั้นดินเผาโบราณหลายชิ้นจากการทำเกษตรในหมู่บ้าน (28 สิงหาคม 2562) สอดคล้องกับประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและการเคลื่อนย้ายของผู้คนในบริเวณนี้ที่พบว่า ในพื้นที่อำเภออมก๋อยมีการอยู่อาศัยมาอย่างยาวนาน จากหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ที่พบในหลุมศพที่พบเครื่องถ้วย ไห อยู่กับอัฐิของผู้ตาย บางจุดพบกล้องยาสูบ (นุยาดิน) สอดคล้องกับการค้นพบวัตถุดังกล่าวเช่นเดียวกับในพื้นที่บ้านกะเบอะดินที่มีการค้นพบไปป์โบราณและชิ้นส่วนถ้วยชามโบราณที่เชื่อมโยงกับลักษณะพิธีฝังศพของกลุ่มชาวละแวกที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาก่อนที่จะมีการเคลื่อนย้ายขึ้นไปทางตอนเหนือราวสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งลักษณะความเชื่อในการฝังศพพร้อมกับภาชนะเหล่านี้ สันนิษฐานว่ามีอายุเก่าแก่ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22⁷

ปัจจุบันชาวบ้านหลายพื้นที่ยังคงสูบบุหรี่ โดยลักษณะของไปป์ที่ใช้สูบในปัจจุบันมีความแตกต่างจากไปป์โบราณที่ค้นพบในหมู่บ้านใช้วัสดุธรรมชาติที่ทำจากไม้ไผ่ตัดออกมาให้เป็นรูปทรงที่คล้ายคลึงกับไปป์โบราณ (บางคนที่มีฝีมือจะออกแบบเอง) ไปป์ที่ทำจากไม้ไผ่จะไม่ปรากฏลวดลาย แต่จะขัดให้เรียบเพื่อความสวยงามและน่าสูบ การสูบบุหรี่โดยใช้ไปป์กลายเป็นภาพจำที่เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมที่สะท้อนวิถีชีวิตของคนบนดอยที่คุ้นตาในชีวิตประจำวัน

กล้องยาสูบหรือไปป์โบราณที่พบบริเวณหมู่บ้านกะเบอะดิน

© จันทร์กลาง กันทอง / กรีนพีซ

6 กัน มุตติภัย , สัมภาษณ์วันที่ 3 มีนาคม 2564

7 พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. (13 มกราคม 2564). อย่ยกยอดินแดนดั้งเดิมของชาวเขาโบราณที่ถูกหลงลืมจากสิทธิขั้นพื้นฐาน. The Standard. สืบค้นจาก <https://thestandard.co/omkoi-history/>

ด้านภูมิปัญญาเก่าแก่อันโดดเด่นเกี่ยวกับ “ผ้าทอ” แม้ว่าปัจจุบันคนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านกะเบอะดินจะซื้อด้ายสีจากนอกหมู่บ้านมาทอผ้า แต่ยังมีกลุ่มผู้สูงอายุที่ยังคงวิธีการทอผ้าแบบดั้งเดิมโดยใช้กี่เอว การทอผ้าจะทำต่อเมื่อว่างเว้นจากการรับจ้างเก็บผลผลิตทางการเกษตร ส่วนใหญ่แล้ว ผู้หญิงในหมู่บ้านจะใช้เวลารว่างยามบ่ายในการนั่งทอผ้า

ต้นฝ้ายวัตถุดิบสำคัญในการทอผ้าปลูกอยู่ในไร่นาบริเวณส่วนใหญ่นิยมปลูกฝ้ายขาวมากกว่าฝ้ายดุน (ฝ้ายสีน้ำตาล) โดยมีสัดส่วนผลผลิตที่เก็บเกี่ยวจากฝ้ายขาวได้ประมาณ 3 กระสอบต่อฝ้ายดุน 1 กระสอบ จากนั้นนำฝ้ายมา “อีด” เอาเมล็ดดอกป่นให้เป็นหลอด แล้ว “เข็น” ให้เป็นด้ายเพื่อนำไปทอ ส่วนการย้อมสีนั้นยังนิยมใช้ “คุ”⁸ และ “คีย”⁹ ย้อมผ้าให้ได้สีแดงเข้มก่อนไปทางสีเลือดหมู ปรากฏให้เห็นเป็นสีสันทึบที่สะท้อนผ่านเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เครื่องแต่งกายของผู้สูงอายุชนเผ่ากะเหรี่ยงที่เป็นเอกลักษณ์

© จันทร์กลาง กันทอง / กรีนพีซ

© จันทร์กลาง กันทอง / กรีนพีซ

8 ไม่พุ่มที่พบมากบริเวณริมห้วยผาขาว ใช้ส่วนรากมาสับ ต้ม และย้อมสีด้ายจะได้ฝ้ายสีน้ำตาล

9 สีครั่งใช้สำหรับย้อมเส้นด้าย

วิถีการผลิตทางการเกษตร ท่ามกลางนิเวศป่า

การดำรงวิถีการผลิตที่สัมพันธ์กับความพยายาม
จัดการสมดุลของนิเวศป่า ส่งผลให้คนกะเบอะดิน
มีศักยภาพในการรักษาพืชอาหาร พืชยา
ธนาการผลิตพันธุ์ท้องถิ่น ปลุกสารพัดพืชพันธุ์
ไว้เพื่อแบ่งกันในหมู่เพื่อนฝูงและเครือญาติ
วิถีการเพาะปลูกของพวกเขาสะท้อนการรักษา
แหล่งอาหารไว้ได้อย่างอุดมสมบูรณ์

การทำมาหากินหรือการผลิตภายใต้ระบบเกษตรกรรมแบบไร่หมุนเวียน (อย่างน้อยกว่า 16 ครอบครั้ว)
และการทำนาที่เน้นผลผลิตเพื่อการยังชีพ โดยเฉพาะข้าวและพืชผักอาหารซึ่งเป็นระบบการเกษตรกรรม
นิเวศวัฒนธรรมที่สืบต่อกันมาและการทำเกษตรเชิงพาณิชย์ที่สร้างรายได้ให้กับครอบครัว อาทิ การปลูก
มะเขือเทศ ฟักทอง กะหล่ำปลี รวมถึงการเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว เพื่อใช้ประโยชน์ในการทำเกษตร และจำหน่าย
แลกเปลี่ยนเป็นเงินตราเพื่อใช้ในยามจำเป็น

การเลี้ยงวัวในป่าเป็นการปล่อยให้หากินตามธรรมชาติ ยกเว้นในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวที่ต้องจำกัดบริเวณ
เพื่อป้องกันความเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้นกับพืชผลทางการเกษตร

ไร่หมุนเวียนของคนกะเบอะดินในช่วงปลายเดือนเมษายนถึงต้นเดือนพฤษภาคมของทุกปีจะเป็น
ช่วงเวลาของการ “หยอดข้าว” ซึ่งข้าวไร่เป็นเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ไร้สารเคมี โดยหนึ่งวันก่อนที่จะหยอดข้าว
จะนำเมล็ดพืชผักต่าง ๆ ไปหว่านปลุกก่อน เช่น ฟักเขียว ข้าวสาลี ฟักทองสายพันธุ์ท้องถิ่น¹⁰ มัน เผือก
ส่วนเมล็ดพันธุ์อย่างอื่นจะหยอดปลุกวันเดียวกันกับวันหยอดข้าวไร่ เช่น ผักกาด งาดำ ถั่วดำ แตงกวา ผักชี
และผักอีหลิง เมล็ดพันธุ์ที่ใช้ปลูกในไร่หมุนเวียนจะถูกเก็บไว้ปีต่อปี ซึ่งแต่ละบ้านจะมีเมล็ดพันธุ์ต่าง ๆ
เพื่อเตรียมการปลูกในแต่ละปี

“ในการหยอดข้าวไร่หมุนเวียนต้องอาศัยพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การเลี้ยงเจ้าที่เจ้าทาง เพื่อเป็นการ
ขอใช้พื้นที่และเลี้ยงผีไร่เพื่อให้ดูแลข้าวและพืชผลที่หยอดลงพร้อมเมล็ดข้าว ในไร่หมุนเวียนไม่ได้มีเพียง
แค่ข้าวอย่างเดียวเท่านั้น จะมีผลผลิตอื่น ๆ ที่หยอดลงไปด้วย เช่น แตงกวา ฟักทอง ฟักเขียว พริกกระเหรียง
ผักกาด ข้าวโพดพันธุ์พื้นเมือง ดอกดาวเรือง และเผือก”

10 ภาษาโหล่งเรียกว่า “ล่างค์แซโหล่ง”

ตัวอย่าง “ข้าวโพดข้าวเหนียว” หรือ “ข้าวป่า” เป็นพืชชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านกะเบอะดินนิยมปลูกร่วมกับการทำไร่หมุนเวียนและปลูกในสวน พืชชนิดนี้ถูกเรียกเป็นภาษาโพล่ง¹¹ ว่า “เป่อเคี๊พู” แปลว่า “ข้าวโพดเล็ก” เป็นข้าวโพดที่มีลักษณะและรสชาติเฉพาะ มีจำนวน 4-5 ฝักต่อต้น ฝักอ่อนมีสีขาวและจะเปลี่ยนเป็นสีม่วงหลังจากออกดอกเพศเมีย 20 วัน จากนั้นจะเปลี่ยนเป็นสีม่วงเข้มเมื่อแก่จัดมีรสหวาน วิธีการรับประทาน ข้าวโพดจะใช้วิธีการผิงบนไฟอ่อน ๆ ในอดีตนิยมนำข้าวโพดมาคลุกกับข้าวเหนียวเพื่อรับประทานแทนมื้ออาหาร เมื่อรับประทานเมล็ดจะไม่ติดฟัน และมีสารต้านอนุมูลอิสระหลายชนิด ข้าวโพดเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง เพราะระบบในไร่หมุนเวียนมีธาตุอาหารเพียงพอ ชีวิตประจำวัน ในไร่หมุนเวียน ชาวบ้านจะไปดูแล ถางหญ้า และเก็บผลผลิตมารับประทาน ในครอบครัวและแจกจ่ายแก่เพื่อนบ้าน

จากการสำรวจพันธุ์พืชในแปลงไร่หมุนเวียนของบ้านกะเบอะดิน¹² พบความหลากหลายของพืชไม่ต่ำกว่า 60 ชนิด ที่ล้วนเป็นพืชปลอดสารเคมี ตามลักษณะปกติของการทำไร่หมุนเวียน ได้แก่ ข้าวไร่ แดงกวา แดงไทย พักเขียว พริกขี้หนู มะเขือเขียว (กลม) มะเขือยาว ถั่วฝักยาว ถั่วแดง ผือก งาขี้ม่อน อ้อย (ไผ่ขาบ) กระเจี๊ยบแดง มันสำปะหลัง กล้วยป่าฟักทอง มะเขือขม มันยู ผักอีหลิง ชูย แฝงผ้อม ข้าวโพด ถั่วลิสง มันฝรั่ง ผักกาด หน่อไม้ แดงโม ตะไคร้ ยาสูบ ฝ้าย ผักชีฝรั่ง ข้าวเหนียวดำ ข้าวเหนียวขาว แดงกวาเล็ก งาขาว พริกไทย ผักวันดู่ ข้าวหอมมะลิ ข้าวแดง ผักกูด ผักชี มันขาว ผักขม ผักกูด กล้วย ขมิ้น ฟักแม้ว มันไร่ ผักชีกะเหรี่ยง ฟักอีหลาง ใบสาบเสือ ใบสาบแมว ตะเบาชะ ตะเบาตู ดอกดาวเรือง ดีขางเมไม้ดู่ (พ้อคำ ตีเมีย) ดอกแดง ดอกขาว มันนุ้ย กระเจี๊ยบเขียว กระถิน ใบบัวบก และ เห็ดหูหนู

การดำรงวิถีการผลิตที่สัมพันธ์กับความพยายามจัดการสมดุลของ นิเวศป่า ส่งผลให้คนกะเบอะดินมีศักยภาพในการรักษาพืชอาหาร พืชยา วนาการเมล็ดพันธุ์ท้องถิ่น ปลูกสารพัดพืชพันธุ์ไว้เพื่อแบ่งกันในหมู่เพื่อนฝูง และเครือญาติ วิธีการเพาะปลูกของพวกเขาสะท้อนการรักษาแหล่งอาหาร ไว้ได้อย่างอุดมสมบูรณ์ ส่วนรายได้หลักของคนในชุมชนกะเบอะดินนั้น มาจากการทำเกษตรโดยการปลูกพืชเศรษฐกิจ อย่างมะเขือเทศ ฟักทอง กะหล่ำปลี และพริก เป็นต้น ซึ่งผลผลิตเหล่านี้ถือเป็นวัตถุดิบที่คุ้นเคยกันดี ในงานเด็ดหลายเมนูของคนพื้นราบ โดยปัจจัยสำคัญในการเพาะปลูกคือ ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ

11 ภาษาที่ใช้พูดและเขียนของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโปว์ จัดอยู่ในตระกูลภาษาจีน-ทิเบต

12 สนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) โดยกลุ่มเยาวชนจาก 5 ครอบครัวร่วมกัน เขียนรายชื่อพืชพันธุ์ที่พบในพื้นที่ไร่หมุนเวียนของแต่ละครัวเรือน

พืชผลทางการเกษตรที่สำคัญโดยเฉพาะมะเขือเทศ ซึ่งปลูกทั้งในพื้นที่ราบบริเวณแปลงนาใช้น้ำจากลำห้วยเป็นหลัก ส่วนไร่นาพื้นที่สูงที่เป็นภูเขา มักจะใช้น้ำฝน ในบางปีที่มีน้ำฝนมีไม่เพียงพอ เกษตรกรจำเป็นต้องบรรทุกน้ำใส่รถกระบะเพื่อนำไปรดต้นมะเขือเทศ โดยต้นทุนทางของผลผลิตจากบ้านกะเบอะดินจะถูกกระจายต่อไปยังปลายทางตามตลาดค้าส่งต่างๆ ทั้งภายในจังหวัดเชียงใหม่และหลายพื้นที่ทั่วประเทศไทย เช่น ตลาดสี่มุมเมือง ตลาดไท ตลาดค้าส่งในอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก และยังถูกส่งไปโรงงานผลิตภัณฑ์ปลากระป๋องเพื่อทำซอสมะเขือเทศที่อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่

นอกจากมะเขือเทศแล้ว บ้านกะเบอะดินยังเป็นแหล่งปลูกฟักทองแปลงใหญ่แห่งหนึ่งในอำเภออมก๋อย โดยนิยมปลูกอยู่ 2 สายพันธุ์ ได้แก่ ฟักทองพันธุ์ดำ และฟักทองพันธุ์ลาย เกษตรกรเจ้าของสวนฟักทองยืนยันด้วยประสบการณ์การปลูกที่มากกว่า 10 ปีว่า ฟักทองจะได้ลูกใหญ่หรือไม่ขึ้นอยู่กับความต่อเนื่องของปริมาณน้ำที่ได้รับ ฟักทองต้องพึ่งพาทั้งน้ำฝนและน้ำจากห้วย เมื่อต้นฟักทองติดลูกแล้วหากฝนไม่ตกย่อมมีโอกาสที่ลูกจะแห้ง ฝ่อ แต่ถ้าฝนดี ฟักทองได้รับน้ำเพียงพอจะทำให้มีน้ำหนักดี แต่หากไม่มีน้ำฝนเกษตรกรจะต้องต้อน้ำจากลำห้วยหรือน้ำจากประปาภูเขามารด

ฟักทองถือเป็นพืชเศรษฐกิจที่สามารถเก็บไว้ได้นานหลังจากการเก็บเกี่ยว เมื่อเทียบกับมะเขือเทศและกะหล่ำปลี การเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจเหล่านี้จะใช้ระยะเวลาการเพาะปลูกในระยะสั้นเพียง 2-3 เดือน

ความเชื่อและพิธีกรรม: ความสัมพันธ์ระหว่างคน ธรรมชาติ และอำนาจเหนือธรรมชาติ

© จันทกรกลาง ก้นทอง / กรีนพีซ

คนกะเหรี่ยงเชื่อว่าทุกสิ่งล้วนมีเจ้าจ้อง ไม่ว่าจะเป็นพื้นดิน น้ำ ผืนป่า สรรพสัตว์ การใช้ประโยชน์ร่วมกันจำเป็นต้องมีพิธีง้ออาศัยหรือง้อทำกิน รวมถึงความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ผีป่าผีเขา ผีน้ำ อันเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ของอำนาจในการควบคุมจัดการพฤติกรรมของคนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความสมดุลอย่างยั่งยืน

แม้ในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนกะเหรี่ยงที่มีการรับเอาความเชื่อของหลากหลายศาสนาเข้ามายึดถือปฏิบัติ มีการผสมผสานความเชื่อตามเงื่อนไขของแต่ละแห่งแตกต่างกันไป ดังตัวอย่างสำคัญ เช่น พิธีบวชป่าที่จะพบเห็นการผสมผสานพิธีของหลายความเชื่อร่วมกัน แต่มีนัยสำคัญเพื่อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่ต่อไป

ป่าเป็นส่วนหนึ่งในการดำรงชีวิตที่สำคัญอย่างมากสำหรับชุมชนกะเหรี่ยง คนกะเหรี่ยงมีความเชื่อที่ผูกโยงทั้งกับศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ และความเชื่อดั้งเดิม (ต้นไม้ต้นโต หรือสิ่งสูงสุด) เกี่ยวกับผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ทางธรรมชาติ และมีพื้นที่ป่าจิตวิญญาณที่คงความอุดมสมบูรณ์อีกทั้งเป็นพื้นที่สำหรับการประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้แสดงความเคารพต่อผืนป่าและธรรมชาติ วัสดุจากธรรมชาติอย่างต้นไผ่ในป่าจะถูกนำมาจักสานเป็นอุปกรณ์สำหรับใช้ในการประกอบพิธีกรรม อาทิ “ตะเตล” ที่มักจะพบเห็นทั่วไปบริเวณทางเข้าพิธี หรือประตูซึ่งเป็นสัญลักษณ์ในการใช้ช่วยป้องกันสิ่งชั่วร้ายหรือสิ่งไม่ดี

ภาติเครื่องข้ายูติเหมืองเรือมก้อย

© จันทร์กลาง กันทอง / กรีนพีซ

© จันทร์กลาง กันทอง / กรีนพีซ

พิธีกรรมเกี่ยวกับป่า นับเป็นเครื่องมือสำคัญในการปกป้องรักษาผืนป่าและแหล่งน้ำ โดยพื้นที่ป่าจิตวิญญาณเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องร่วมกันอนุรักษ์และสืบต่อให้รุ่นลูกหลานในอนาคต และยังใช้เป็นการแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์เพื่อสื่อสารต่อสาธารณะในการแสดงเจตจำนงเพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ ตัวอย่างลักษณะของพิธีกรรมสำคัญ ได้แก่ **พิธีเลี้ยงผีป่าผีเขา** (บ้ายท่งทโท) เป็นพิธีกรรมเพื่อขอขมาป่าต้นน้ำ การเลี้ยงป่าต้นน้ำ ซึ่งพิธีกรรมนี้จัดขึ้นในป่าจิตวิญญาณ ผู้ที่สามารถเข้าไปในพิธีกรรมนี้จะมีเพียงแต่ผู้ชายวัยกลางคนและสูงวัยเท่านั้น เนื่องจากเป็นพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์จะใช้ไก่ในการประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้บูชา และจะกินของเช่นไก่ในพื้นทีพิธีกรรมนั้นให้หมด ในอดีตมีการประกอบพิธีกรรมนี้ทุก ๆ ปี แต่ในปัจจุบันจะจัดขึ้นทุก ๆ 3 ปี แล้วแต่ผู้อาวุโสจะกำหนด พิธีกรรมนี้แสดงให้เห็นถึงวิถีของการเคารพและรักษาป่าให้ยังคงความอุดมสมบูรณ์และการเลี้ยงป่าต้นน้ำ เพื่อลดบันดาลให้เจ้าป่าเจ้าเขาปกป้องรักษาพื้นที่ ไม่ให้มีใครมาทำลาย มีน้ำกินน้ำใช้ตลอดทุกฤดูกาล อีกทั้งเพื่อช่วยรักษาผืนป่าไว้และสืบทอดให้ลูกให้หลาน

พิธีเลี้ยงผีในพื้นที่ไร่มุนเวียน เป็นพิธีกรรมเพื่อขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยดูแลพืชผลอาสินในพื้นที่ไร่ มีเครื่องเช่นไก่ที่สำคัญคือ สุราชุมชน 1 ขวด ไก่พื้นบ้าน 1 คู่ หมากพลู 1 คำ และข้าวหมัก 1 ถ้วย โดยจะประกอบพิธีกรรมในช่วงที่ข้าวตั้งท้องและจะประกอบพิธีกรรมหลังจากช่วงหยอดข้าวไร่ เรียกพิธีกรรมนี้ว่า “เลี้ยงผีไฟ”

การเลี้ยงผีสวน (บ้ายซ้อง) เป็นพิธีกรรมที่แตกต่างจากการเลี้ยงผีนา คนในชุมชนกะเบอะดินส่วนใหญ่ต่างมีพื้นที่สวน พิธีกรรมเลี้ยงผีสวนจะมีขึ้นในช่วงเริ่มต้นปลูกพืช เช่น มะเขือเทศ พริก ฟักทอง และกะหล่ำปลี เมื่อถึงช่วงใกล้เก็บเกี่ยวหรือเมื่อเริ่มเก็บเกี่ยวผลผลิตได้แล้วจะมีพิธีเลี้ยงผีสวนอีกครั้งหนึ่งเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดี มีผลขนาดใหญ่ ราคาดี และปราศจากโรคพืช อาทิ ก่อนลงมือปลูกฟักทองที่นี้จะต้องทำพิธี “มะมือข่าย” หรือการไหว้เจ้าที่ โดยใช้ไก่ เหล้า ข้าวสวยคลุกกับแป้ง ในการประกอบพิธีกรรมเพื่อขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยดูแลให้ได้ผลผลิตในการเพาะปลูกครั้งนั้นดี และได้ฟักทองที่มีคุณภาพ

นอกจากนั้นพิธีกรรมในพื้นที่ป่าจิตวิญญาณของชุมชนในปัจจุบันได้ถูกผนวกเข้ากับการสถาปนาพื้นที่ป่าจิตวิญญาณในฐานะหนึ่งใน “เขตพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษชุมชนบ้านกะเบอะดิน” ตามมติของคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 3 สิงหาคม 2553 ว่าด้วยเรื่องแนวนโยบายการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง ซึ่งเป็นหนึ่งในเครื่องมือการปกป้องวิถีวัฒนธรรมคนกะเหรี่ยงและการปกป้องฐานทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่กำลังมีการผลักดันให้เกิดรูปธรรมชัดเจนในระดับของนโยบายรัฐ

พิธีขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย ภาษาโพล่งเรียกว่า “หว่างแฉง” เป็นพิธีสืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ ตามความเชื่อแล้วพิธีกรรมนี้มีความสำคัญกับชุมชนกะเหรี่ยงมาก เนื่องจากเป็นพิธีกรรมที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้แก่ชาวบ้าน โดยมีความเชื่อว่าการทำบุญใหญ่จะช่วยขจัดปัดเป่าสิ่งไม่ดีออกจากหมู่บ้าน ไล้โรคภัยไข้เจ็บทั้งปวง และเสริมสิริมงคลให้กับตัวเอง บ้านเรือน พระพุทธรูปในบ้าน สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น รถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ หรือสิ่งของที่มีรอบบ้าน รวมทั้งเป็นการต่อต้านโครงการเหมืองถ่านหินอมก๋อยที่จะมาทำลายวิถีชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

ตัวอย่างในช่วงวิกฤตการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 คนกะเบอะดินได้ประกอบพิธีกรรมปกป้องชุมชนที่บริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านเพื่อไล่โรคร้าย การประกอบพิธีกรรมจะใช้น้ำพริก ข้าวเมล็ดพันธุ์ (หลายชนิด) สำลี ด้าย มั่น ผือก (สามารถใส่ได้หลายอย่าง) วางทิ้งไว้บริเวณลานพิธี เพื่อส่งให้โรคร้ายมาเกินแค่บริเวณนั้น มีการทำ “ตะเตเล” ตีประตูหน้าบ้านเพื่อป้องกันไม่ให้สิ่งชั่วร้ายเข้ามาในบ้าน แล้วใช้หม้อตองกงกวาดไล่โรคภัยไข้เจ็บออกจากบ้าน เพื่อนำไปใส่ในพิธีกรรม หลังจากพิธีกรรมเสร็จสิ้นลงแล้ว ผู้นำพิธีกรรมก็จะนำไปทิ้งพร้อมกับบสวดของผู้อาวุโสในหมู่บ้าน

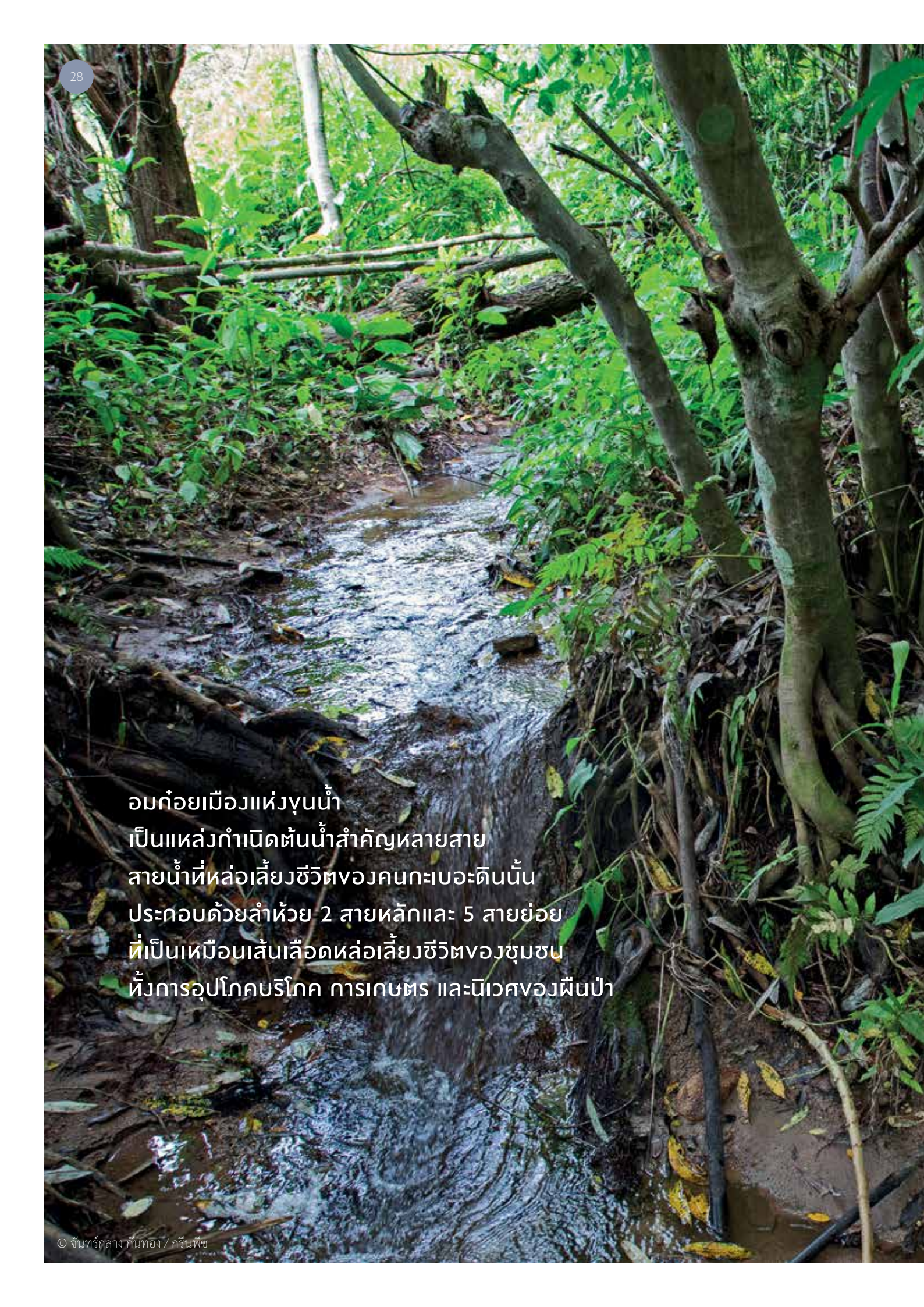
หมู่บ้านในหุบเขาแห่งนี้สะท้อนให้เห็นความอุดมทางด้านวิถีวัฒนธรรม
 อัตลักษณ์ของกลุ่มชนพื้นเมือง ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ราบสูง
 ซึ่งมีวิถีการอยู่อาศัยที่พึ่งพาบริการจากระบบนิเวศ

กะเบอะดิน คือดินแดนมหัศจรรย์ หมู่บ้านในหุบเขาแห่งนี้สะท้อนให้เห็นความอุดมทางด้านวิถีวัฒนธรรม อัตลักษณ์
 ของกลุ่มชนพื้นเมือง (Indigenous people) ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สูงซึ่งมีวิถีการอยู่อาศัยที่พึ่งพาบริการจากระบบนิเวศ
 มีการใช้สอยพื้นที่ป่าไม้ ที่ดินในการทำระบบเกษตรที่เรียกกันว่า “ไร่หมุนเวียน” การจัดสรรเป็นแหล่งอาหารให้เหมาะสม
 กับการทำเกษตรบนพื้นที่สูง ซึ่งเป็นมิติสำคัญที่ยึดโยงไปกับความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ โดยให้ความสำคัญกับบริบท
 ด้านสิ่งแวดล้อมที่ไม่ควรมองข้ามในแง่ความสัมพันธ์ของคนกับป่า คนกับน้ำ ซึ่งในบทถัดไปจะฉายให้เห็นภาพความสำคัญ
 ที่ชุมชนมองเห็นว่าน้ำเป็นสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิต เป็นความชุ่มชื้นให้พวกเขามีชีวิตอยู่ได้

ภาพโดยอาสาสมัครท้องถิ่น

อมก๋อยเมืองแห่งขุนน้ำ
เป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำสำคัญหลายสาย
สายน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคนกะเบอะดินนั้น
ประกอบด้วยลำห้วย 2 สายหลักและ 5 สายย่อย
ที่เป็นเหมือนเส้นเลือดหล่อเลี้ยงชีวิตของชุมชน
ทั้งการอุปโภคบริโภค การเกษตร และนิเวศของผืนป่า

บทที่ 2

ชีวิต
กับ 7 ลำน้ำ

อมก๋อยเมืองแห่งขุนน้ำ¹³ เป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำสำคัญหลายสาย สายน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคนกะเบอะดินนั้น ประกอบด้วยลำห้วย 2 สายหลักและ 5 สายย่อย ที่เป็นเหมือนเส้นเลือดในการหล่อเลี้ยงชีวิตของชุมชนทั้งการอุปโภคบริโภค พื้นที่ทางเกษตรและนิเวศของผืนป่า

“ห้วยแม่อ่างขวาง” และ “ห้วยผาขาว” คือสายน้ำหลักที่ไหลตลอดทั้งปี เป็นแหล่งน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิตและใช้ประโยชน์ของคนในชุมชนทั้งสองห้วยบ้าน ทั้งใช้ในการทำนาและปลูกพืชเศรษฐกิจ อย่างมะเขือเทศ พริกทอง และกะหล่ำปลี

“ห้วยแม่อ่างขวาง” คือแหล่งน้ำสำคัญในการทำนาและทำสวนของคนในชุมชนไม่ต่ำกว่า 33 ครอบครัวยุคใหม่ เรียกเป็นภาษาโพล่งว่า “กู” หรือ “ต้นลำพูป่า” เป็นแหล่งน้ำหลักของคน 36 ครัวเรือน น้ำสายนี้ไหลผ่านทั้งพื้นที่ป่า พื้นที่การเกษตร และพื้นที่เลี้ยงสัตว์ อีกทั้งยังเป็นแหล่งน้ำที่ใช้ทำนาของคนในชุมชนกว่า 59 ครอบครัวยุคใหม่

“ห้วยมะขาม” มีจุดกำเนิดอยู่คู่กับบ้านกะเบอะดิน น้ำที่ไหลออกจากดงต้นกล้วยต้นใหญ่ปรากฏให้เห็นน้ำซับน้ำซึมออกจากโคนต้น เป็นต้นทางของลำห้วยสายสำคัญนี้ ที่เดิมทีคนในหมู่บ้านใช้ประโยชน์จากลำห้วยสายนี้มาอย่างช้านาน ผ่านกิจกรรมที่หลากหลายของคนที่นี่อาศัยในกะเบอะดิน ต้นทางของน้ำสายนี้ถูกนำมาใช้อาบ (ปัจจุบัน ปี 2563 ยังพบเห็นผู้สูงอายุมาอาบน้ำในบริเวณดังกล่าว) และหาบน้ำขึ้นมาใช้ภายในครัวเรือนก่อนที่จะมีระบบประปาภูเขาจากตอม่อพุเข้ามาแทนที่การใช้จากแหล่งน้ำธรรมชาติจากห้วยมะขามซึ่งอยู่ไม่ไกลจากที่ตั้งบ้านเรือน เป็นแหล่งน้ำใสสะอาดที่สามารถใช้อุปโภคและบริโภคได้ ปัจจุบันน้ำจากห้วยมะขามถูกใช้เพื่อทำการเกษตรหล่อเลี้ยงแปลงนาและพืชผลที่อยู่ถัดลงมา โดยจะไหลไปบรรจบรวมกับน้ำห้วยผาขาวในบริเวณพื้นที่ข้อสัมพันธ์โครงการเหมืองถ่านหินอมก๋อย นอกจากนั้นยังมีน้ำห้วยหนองสระ ห้วยตะแ่งฉ่างล้อง ห้วยควายคูทองคี และห้วยคลั่งม็กล้อง ซึ่งเป็นแหล่งน้ำสายย่อยที่เป็นเสมือนโครงข่ายแหล่งน้ำที่ช่วยกระจายความอุดมสมบูรณ์และไหลรวมเป็นส่วนหนึ่งของลำห้วยปลายน้ำ

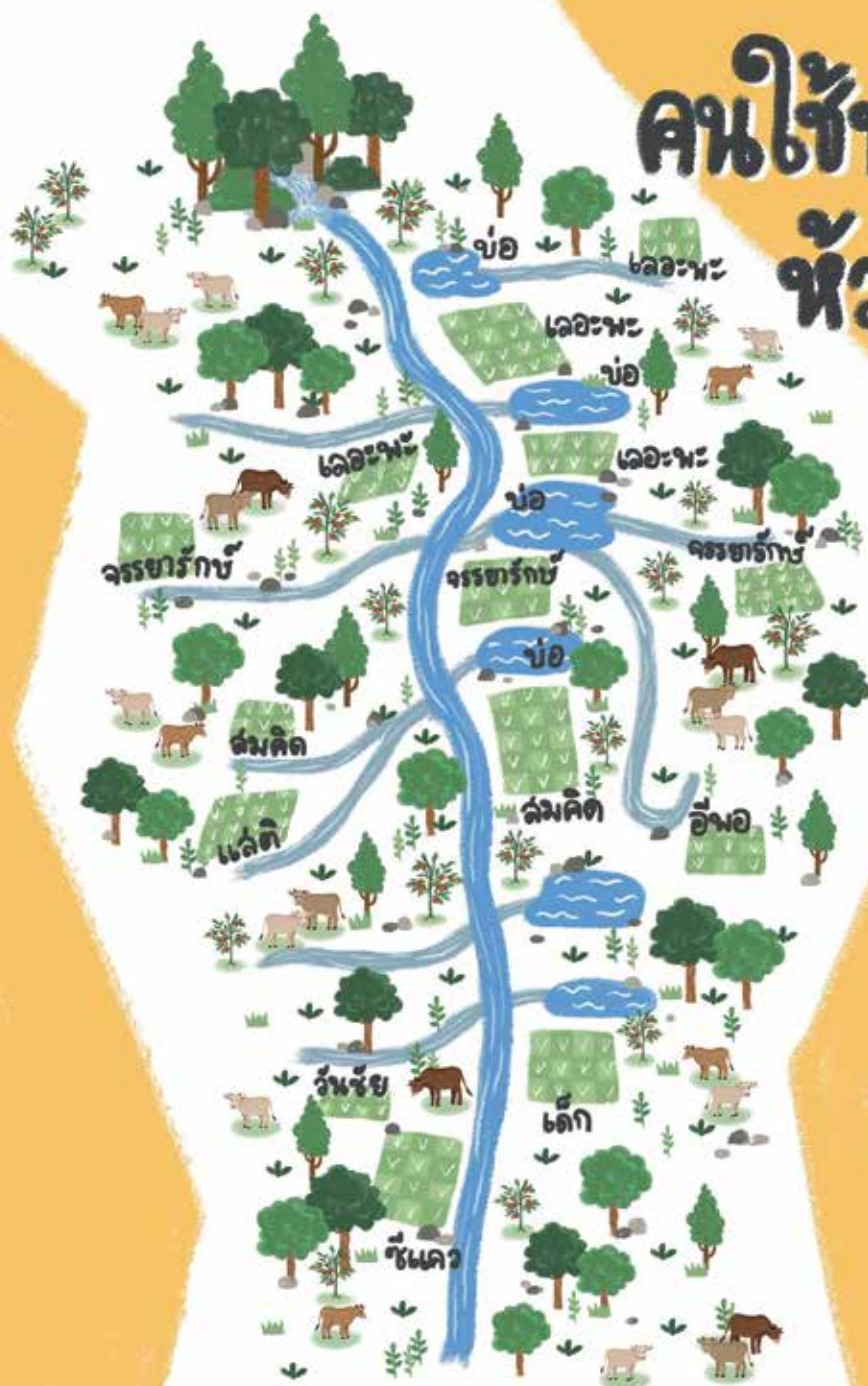

ต้นน้ำห้วยมะขาม จุดเริ่มของตาน้ำจากต้นกล้วยกอใหญ่
ที่เป็นแหล่งน้ำซับน้ำซึมบริเวณบ้านกะเบอะดิน

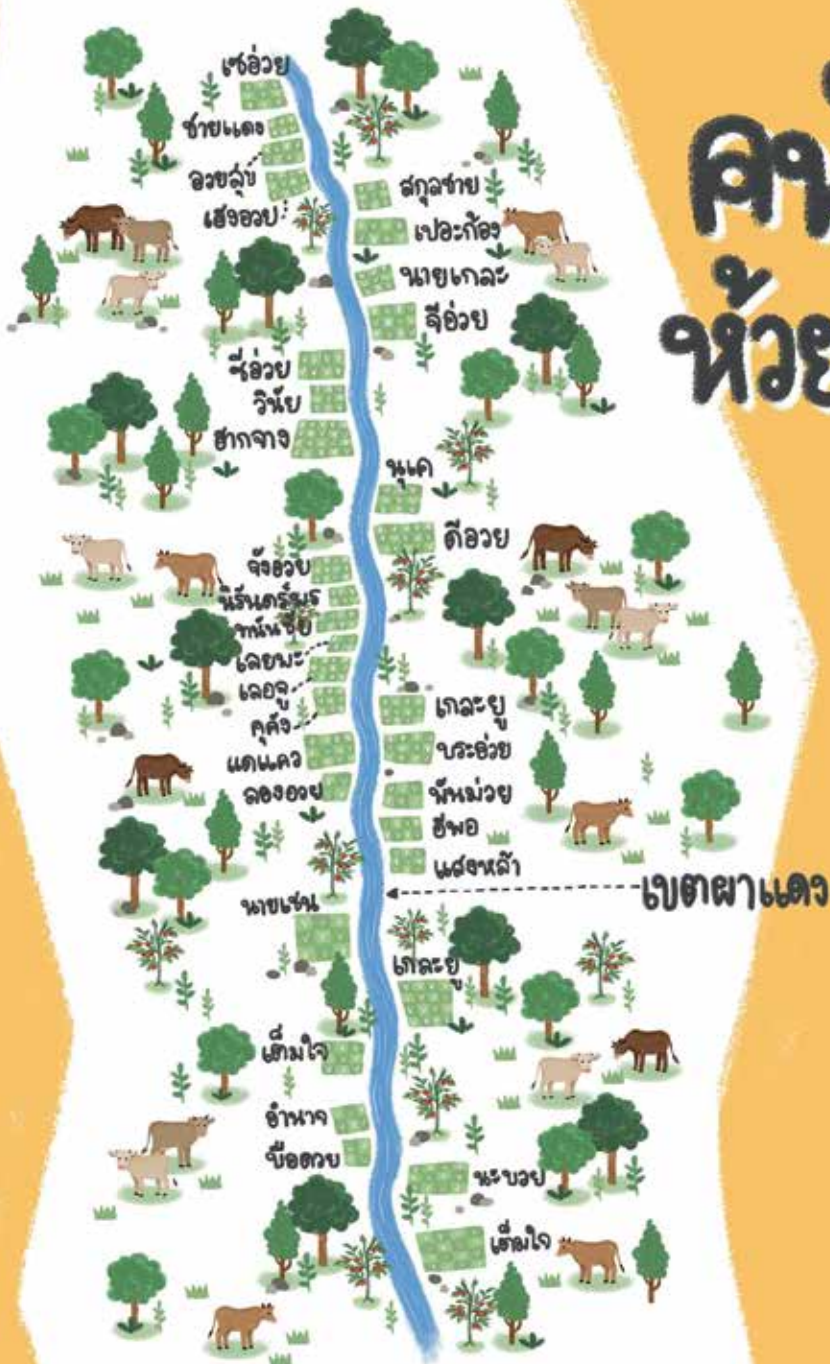
© จันทกรกลาง กันทอง / กรีนพีซ

13 “อมก๋อย” เป็นอำเภอหนึ่งใน จ.เชียงใหม่ อมก๋อย มาจากคำว่า อ่ากอย เป็นภาษาละว้า (ละว้า) แปลว่า ขุนน้ำหรือต้นน้ำ

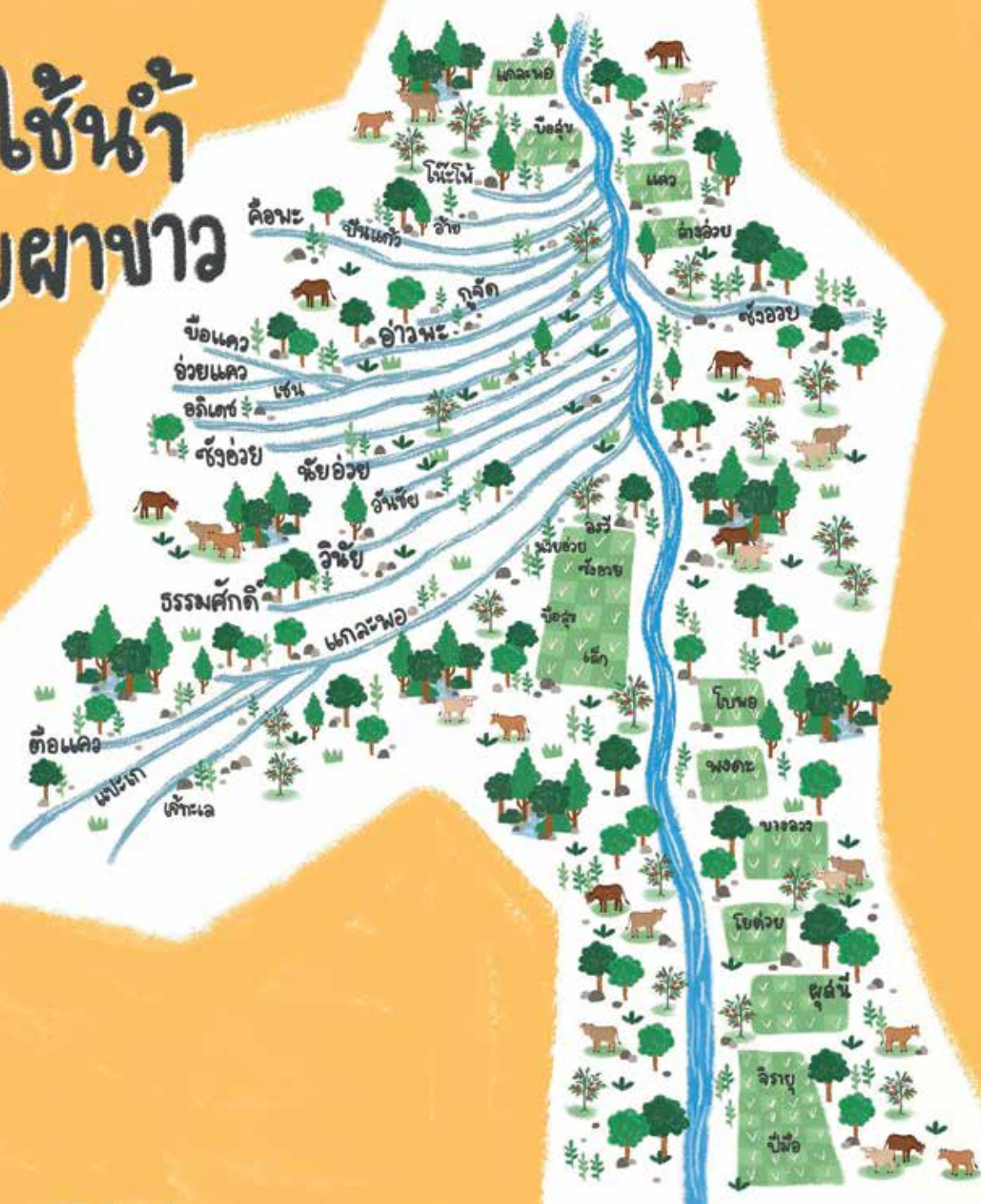
คนใช้น้ำ
ช่วยมะขาม

คนใจนี้
ช่วยอย่างบาง

คนใช้หน้า
ห้อยผาขาว

แหล่งต้นน้ำจากคอยพุย เป็นแหล่งน้ำที่ถูกเชื่อมต่อผ่านท่อพีวีซีมายังวัดแม่อ่างช้าง ซึ่งตั้งอยู่ปากทางเข้าหมู่บ้านกะเบอะดิน โดยมี พังบ่วย ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญของหมู่บ้านที่ทำหน้าที่ดูแลท่อส่งน้ำจากต้นทางมายังปลายทางให้คนในหมู่บ้านทุกคนได้เข้าถึงน้ำสะอาดเพื่อใช้อุปโภคและบริโภค รวมถึงใช้ในการเกษตร ในกรณีที่น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติไหลน้อย ชาวบ้านจะใช้รถยนต์บรรทุกถังสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่มาเติมน้ำจากที่วัดไปใช้ในยามที่น้ำไม่เพียงพอสำหรับพืชผลในสวน นอกจากนี้บ้านทุกหลังในชุมชนจะมีท่อน้ำที่ต่อเชื่อมไปยังบ้านแต่ละหลัง ซึ่งน้ำที่ชาวบ้านใช้ล้วนมาจากน้ำสายนี้ที่เย็นชื่นใจ หรือที่เรียกว่า “น้ำประปาภูเขา” โดยสิ่งที่คนในชุมชนร่วมใจกันตอบแทนแก่พังบ่วยในการเป็นผู้ดูแลระบบน้ำประปาภูเขา คือ ข้าวหนึ่งถัง โดยทุกปีบ้านแต่ละหลังในหมู่บ้านจะต้องให้ข้าวเพื่อเป็นการตอบแทนหน้าที่สำคัญนี้

ในลำห้วยยังเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำหรือสัตว์ห้วยที่สามารถนำมาประกอบอาหาร จากการสำรวจของชุมชนพบสัตว์อาหารอย่างน้อย 10 ชนิด ได้แก่ ชูย (ปู), แยก (ปลา), เซะตาง (กุ้ง), แทโพง (ลูกอี๊ด), แยก (ปลาช่อน), ดี (เขียด), ทังโงบ้าง (ปลาไหล), โต้งแป้เล้า (ปลาค้อชนิดหนึ่ง), มุ่งทัง (งูน้ำ) และเยลิ่ง (ปลาก้าง)

อีกทั้งยังพบพืชน้ำหรือพืชลำห้วยประจำถิ่นอย่างน้อย 13 ชนิด ได้แก่ ผักกูด ผักแว่น พุงตุ้ ทวีงแห่นตุ้ (ใบบัวบก) ฉางถึงตุ้ ม้างล้าตุ้ หนอตง หนอบน แยกโปง แบนัดตุ้ ตะเบ้าตุ้ ฎู (ลำพูป่า) และแทพองไผะ ซึ่งนำมาประกอบอาหารและเป็นยาสมุนไพรได้¹⁴

พังบ่วย สายชลร่ำไพร
ผู้ดูแลประปาภูเขา

© จันทร์กลาง กันทอง / กรีนพีซ

© จันทร์กลาง กันทอง / กรีนพีซ

14 การทำกระบวนการศึกษาอย่างมีส่วนร่วมแบบกลุ่มผ่านการอ่านทบทวนรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม และตรวจสอบข้อมูลเนื้อหาเพื่อยืนยันความถูกต้อง มีผู้เข้าร่วมคือกลุ่มเยาวชนกะเบอะดินและชาวบ้านตรวจสอบและให้ข้อมูล ระหว่างวันที่ 20-22 มิถุนายน 2563

© จันทร์กลาง กันทอง / กรีนพีซ

© จันทร์กลาง กันทอง / กรีนพีซ

นอกจากน้ำประปาภูเขาจากคอยพุยกับน้ำจากห้วยมะขามแล้ว จะเห็นได้ว่าห้วยหลักที่ผ่านหมู่บ้าน คือ ห้วยผาขาวและห้วยแม่อ่างช้าง เป็นแหล่งน้ำที่เปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่หล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คนและเป็นสิ่งเชื่อมร้อยสายน้ำอื่น ต้นไม้ในผืนป่า รวมถึงเหล่าสัตว์น้อยใหญ่ให้สามารถอาศัยอยู่ร่วมกันได้ ชาวบ้านจึงส่งต่อความเชื่อที่สืบทอดกันมาผ่านการสร้างความตระหนักถึงการอนุรักษ์แหล่งต้นน้ำลำธาร และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติด้วยความเคารพ สะท้อนผ่านการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับน้ำ อาทิ พิธีกรรมขอขมาป่าต้นน้ำ การเลี้ยงผีป่าต้นน้ำ เป็นต้น

น้ำจากห้วยผาขาวไหลผ่านเขตพื้นที่พิธีกรรมบริเวณป่าจิตวิญญานซึ่งเป็นเขตอนุรักษ์ หรือเรียกว่าพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งจะไม่มีการตัดไม้ทำลายป่าในบริเวณนี้ มีกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ชายเข้าไปยังพื้นที่เพื่อประกอบพิธีตามความเชื่อ ในพิธีมีเครื่องเช่น อาทิ หมู เหล้าพื้นบ้าน มาก เป็นต้น นอกจากนี้ผู้ประกอบพิธีจะร่วมกันกินเครื่องเช่นให้หมดในป่าจิตวิญญานโดยจะไม่นำกลับมาในหมู่บ้าน

“พิธีเลี้ยงผีน้ำ” (บ๋ายทั้งคูไ้ะ) คือการผูกโยงความเชื่อของคนในชุมชนเกี่ยวกับอาการเจ็บป่วยที่ไม่รู้สาเหตุ จะต้องแก้ไขด้วยการเลี้ยงผีเพื่อขอขมาลาโทษผีในพื้นที่นา ด้วยความเชื่อว่าชาวบ้านอาจจะไปเหยียบใส่ผีน้ำ โดยรุ่งเช้าได้มีการจัดเตรียมไก่ เหล้า ดอกไม้ ทำฐานตั้งโดยใช้ไม้ไผ่สานเพื่อไปขอขมาในสิ่งที่ทำผิดพลาดไป

พืชเศรษฐกิจชุมชนกับการพึ่งพาแหล่งน้ำธรรมชาติ

แปลงมะเขือเทศของคนกะเบอะดิน คือภาพสะท้อนความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติการเพาะปลูกที่พึ่งพาทรัพยากรจากผืนป่าและห้วยสายน้อยใหญ่ ถือเป็นแหล่งรายได้สำคัญของคนในชุมชน คนกะเบอะดินปลูกมะเขือเทศส่งขายมานานกว่า 20 ปี และหัวใจของการปลูกพืชผลคือ “น้ำสะอาด”

นอกจากรายได้จากการเพาะปลูกแล้ว การขนส่งผลผลิตทางการเกษตรออกไปสู่ตลาดยังสร้างอาชีพและรายได้ให้แก่คนในชุมชน รถยนต์หลายคันเดินทางเข้า-ออกบนเส้นทางสูงชันเพื่อนำส่งผลผลิตทางการเกษตรไปยังจุดซื้อขายที่เรียกว่า “โล้งมะเขือ” หรือโกดัง เป็นศูนย์กระจายผลผลิตของบ้านกะเบอะดินไปยังหลายแห่งทั่วประเทศ ผ่านตลาดขายส่งพืชผลขนาดใหญ่ และส่งต่อไปถึงแม่ค้าปลีกรายย่อยตามตลาดในหลายจังหวัด โดยมีปลายทางที่ผู้ประกอบการและผู้บริโภค

“หน้าแล้งไม่มีมะเขือเทศที่ไหน มีแค่กะเบอะดินที่เดียว”

พิชัย โกมุดมดง

หนึ่งในคำพูดของผู้รับซื้อมะเขือเทศเจ้าดังที่เข้ามาเหมาสวนมะเขือเทศในกะเบอะดินตอกย้ำให้เห็นว่า น้ำภายในหมู่บ้านทำให้ที่นี่เป็นแหล่งปลูกมะเขือเทศที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย ในช่วงที่มะเขือเทศมีราคาขึ้นสูง ชาวบ้านจะมีรายได้เป็นกอบเป็นกำเพียงพอที่จะสามารถนำไปซื้อรถยนต์เพื่อใช้ต่อยอดในการประกอบอาชีพและจัดหาอุปกรณ์ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการทำการเกษตรให้ดียิ่งขึ้น

“แปลงมะเขือเทศของคนกะเบอะดินคือภาพสะท้อนความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ถือเป็นแหล่งรายได้สำคัญของคนในชุมชน คนกะเบอะดินปลูกมะเขือเทศมานานกว่า 20 ปี และหัวใจของการปลูกพืชผลคือ “น้ำสะอาด”

เกษตรกรปลูกมะเขือเทศต่อท่อน้ำมาจากลำห้วยเพื่อใช้ในไร่มะเขือเทศ

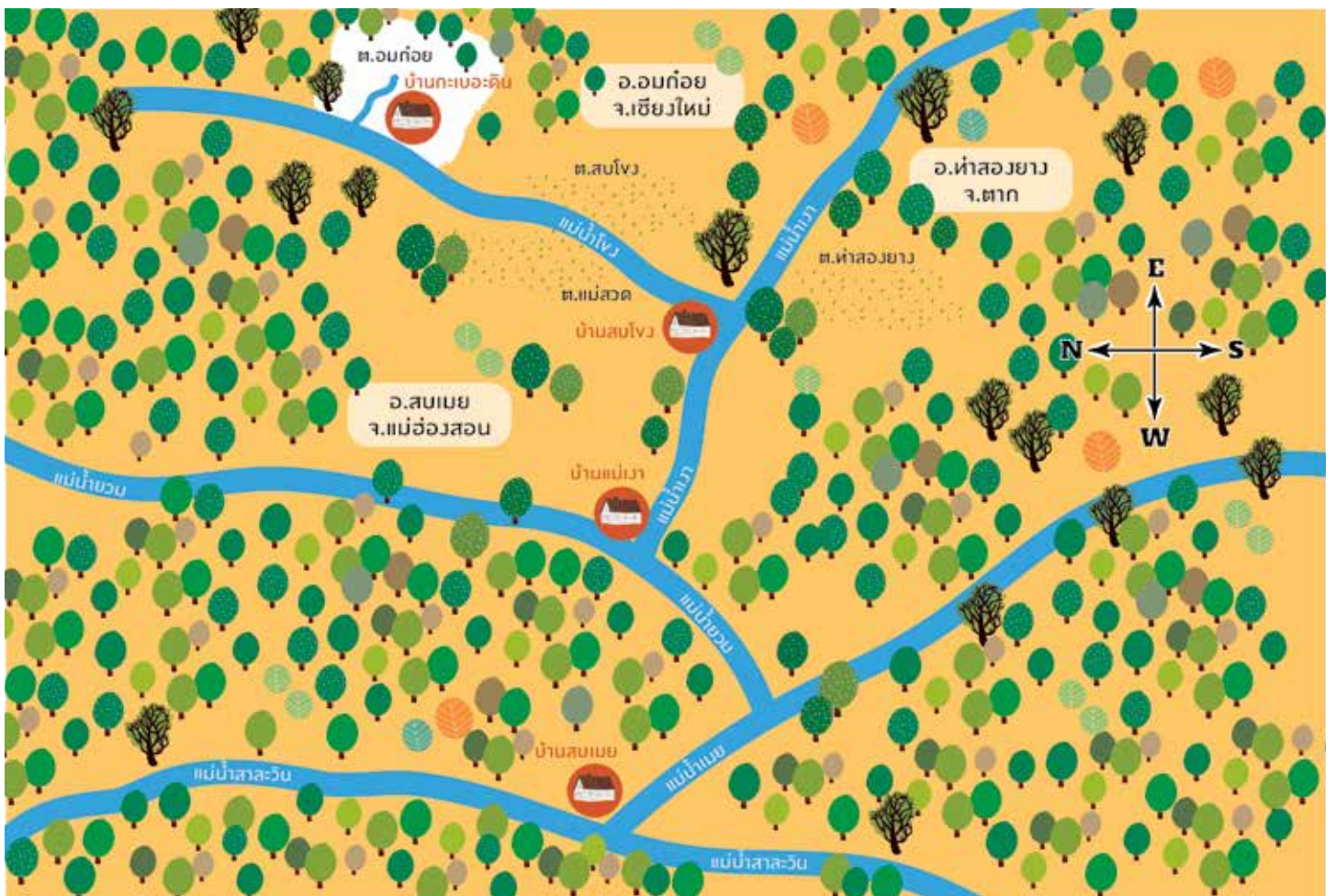
การใช้ประโยชน์จากห้วยแม่อ่างช้างและห้วยผาขาวไม่ใช่เฉพาะคนในหมู่บ้านกะเบอะดินเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านผาแดง และบ้านหนองอิงใต้ ซึ่งล้วนแล้วแต่อาศัยพึ่งพิงน้ำที่ไหลผ่านจากบ้านกะเบอะดินไปยังพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่ปศุสัตว์เช่นเดียวกัน ฉะนั้นห้วยทั้งสองสายไหลไปรวมกับห้วยสายอื่น ๆ และไหลลงไปยังแม่น้ำเงา และจากแม่น้ำเงาไหลไปลงแม่น้ำเมยอีกด้วย

การไหลของลำห้วยสายนี้ที่ผ่านหลายชุมชน แสดงให้เห็นว่าทั้งคนและสัตว์ต่างก็ต้องพึ่งพิงลำน้ำสายนี้ในการดำรงชีวิต น้ำที่ไหลผ่านหลายชุมชนริมสองฝั่งน้ำได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน จากตำบลอมก๋อยสู่ตำบลนาเกียนในอำเภออมก๋อย และไหลต่อไปยังอำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

จะเห็นได้ว่าลำห้วยน้อยใหญ่ของคนกะเบอะดินคือหนึ่งในสายน้ำที่เชื่อมต่อไปยังการใช้ น้ำของคนแม่ฮ่องสอนด้วยเช่นกัน บริเวณสองฝั่งการไหลของห้วยมะขามและห้วยผาขาวสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่พื้นที่ลุ่มน้ำที่เป็นแหล่งพึ่งพิงของผู้คนและผืนป่า และเชื่อมโยงเป็นโครงข่ายน้ำ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ

“ลำห้วยน้อยใหญ่ของของคนกะเบอะดินเชื่อมต่อไปยังการใช้น้ำของ

คนแม่ฮ่องสอน บริเวณสองฝั่งตลอดสายน้ำห้วยมะขามและห้วยผาขาวสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่พื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นแหล่งพึ่งพิงของผู้นคนและผืนป่า และเชื่อมโยงเป็นโครงข่ายน้ำ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ”

ชีวิตของกลุ่มผู้ปลูกและค้ามะเขือเทศ

คล็อง พลทวิช

คล็อง พลทวิช เด็กหนุ่มวัย 20 ปี มีภูมิลำเนาอยู่ในหมู่บ้านกะเบอะดิน หลังจากคล็องจบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนแม่อ่างช้าง ซึ่งอยู่ใกล้หมู่บ้านกะเบอะดิน เขาเริ่มทำงานรับจ้างเก็บมะเขือเทศในสวนตั้งแต่อายุ 16 ปี นอกจากนี้แล้วเขายังรับจ้างเก็บพืชเศรษฐกิจอย่างอื่นที่ปลูกในหมู่บ้านและหมู่บ้านข้างเคียงอย่างบ้านผาแดง เช่น พักทอง กะหล่ำปลี เป็นต้น ปัจจุบันคล็องทำงานเก็บมะเขือเทศกับ เป็ดที พลทวิช ที่นับถือกันเป็นพี่น้อง ก่อนเริ่มงานแต่ละครั้งเป็ดทีจะแจ้งการทำงานให้คล็องทราบ

คล็องตื่นนอนตั้งแต่ 6 โมงเช้า ขับมอเตอร์ไซค์ของตัวเองและบางครั้งก็ยืมมอเตอร์ไซค์เพื่อนเพื่อเดินทางจากบ้านไปยังสวนมะเขือเทศ ซึ่งจะถึงสวนเวลาประมาณ 8-9 โมงเช้า การทำงานของคล็องในสวนมะเขือเทศคือการเก็บมะเขือเทศใส่ในถังสีดำ เดินเก็บไปที่ละแถว คัดลูกที่มี

ผิวเกลี้ยงเงา ไม่สุกมาก มีทั้งสีขาวไปจนถึงชมพู โดยจะไม่เก็บมะเขือเทศที่สุกเกินไปจนมีแมลงกัดที่เน่าเสีย จากนั้นนำไปเทใส่ตะกร้าสีเหลี่ยมที่มาจากโกดังรับซื้อ หลังจากนั้นคล็องมีเวลาพักในช่วงเที่ยงเพื่อรับประทานอาหารที่ได้เตรียมมาจากบ้าน นอกจากงานเก็บมะเขือเทศแล้วนั้นในช่วงเย็นคล็องต้องช่วยยกตะกร้าโกดังที่เต็มไปด้วยมะเขือเทศขึ้นรถกระบะ ซึ่งบางครั้งคล็องต้องร่วมเดินทางไปกับเป็ดทีเพื่อไปช่วยยกตะกร้าลงที่โกดังแม่ต๋อมและหนองกระทิง ภายหลังเสร็จสิ้นคล็องจะเลิกงานที่สวนมะเขือเทศเวลา 4-5 โมงเย็น

ในกรณีที่ต้องทำงานเต็มวันเขาจะได้รับเงิน 300 บาทต่อวันจากเป็ดที (ปกติได้ 200 บาทในกรณีที่ทำงานไม่เต็มวัน) และหากต้องเดินทางไปที่โกดังจะเสร็จงานในเวลา 1 ทุ่ม โดยเป็ดทีจะเลี้ยงอาหารและเครื่องดื่มเพื่อตอบแทนการมาช่วยงานของคล็อง

เปิดทิ พลทวิช

เปิดทิ พลทวิช อายุ 24 ปี เป็นประธานกลุ่มเยาวชนชนกะเบอะดิน ปัจจุบันเขามีหน้าที่ดูแลสวนมะเขือเทศของครอบครัว 2 แห่ง โดยเป็นลักษณะการขายเหมาสวน นอกจากนี้ยังเป็นผู้แทนในการซื้อเหมาสวนมะเขือเทศของเพื่อนบ้านรายอื่นในราคาหลักแสน อย่างสวนมะเขือเทศในภาพซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านผาแดง หย่อมบ้านหนึ่งของบ้านกะเบอะดิน หมู่ที่ 12 เป็นแปลงปลูกมะเขือเทศที่ตั้งอยู่บนเนินเขาสูง โดยเขาจะรับจ้างลากและส่งต่อไปให้กับโกดังของเจ้าวสนาที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านแม่ต๋อม ซึ่งในบริเวณนั้นมีโกดังรับซื้อขายมะเขือเทศอยู่หลายแห่ง

เปิดทิเล่าถึงงานของเขาขณะทำที่นั่นคือ เขาจะต้องขนผลผลิตออกจากสวนเพื่อส่งไปยังโกดังรับซื้อ โดยจะได้ราคาต่อตะกร้าอยู่ที่ 40 บาท ซึ่งเป็นรายได้รายวันที่จะมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับจำนวนตะกร้าที่บรรทุกขึ้นรถยนต์ หน้าที่สำคัญของเขาคือการเข้าไปรับผิดชอบสวนที่เหมา โดยจะต้องดูแลคนงานให้เก็บมะเขือเทศและสำรองเงินค่าจ้างเก็บวันต่อวัน หลังจากนั้นถึงกลับไปเบิกกับเจ้เมื่อไปส่งมะเขือเทศ ซึ่งถ้าสวนที่รับผิดชอบขายได้กำไร เจ้จะแบ่งสรรเงินก้อน (หลักหมื่น) ให้แก่ผู้ควบคุมดูแลอย่างเปิดทิ บรรยากาศการเก็บมะเขือเทศเป็นไปอย่างอบอุ่น มีการพูดคุยเล่นกัน และคอยสังเกตผู้คนที่สัญจรผ่านสวนตลอดช่วงการทำงานซึ่งเริ่มตั้งแต่ 8 โมงเช้าไปจนถึงช่วง 4 โมงเย็น

© กรรณ บัวดอกตูม

© กรรณ บัวดอกตูม

© กรวรรณ บัวดอกตูม

บุญฤทธิ์ วุฒิสีลวัล

บุญฤทธิ์ วุฒิสีลวัล หรือ บอล เด็กหนุ่มอายุ 25 ปี จากบ้านกะเบอะดิน จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนแม่ฮ่องสอน หลังจากจบการศึกษาแล้ว เขาออกไปหางานทำที่อำเภอสันป่าตอง ได้เรียนรู้การซ่อมรถจักรยานยนต์ที่บ้านทุ่งเสียวเป็นเวลากว่า 2 ปี หลังจากนั้น จึงตัดสินใจเดินทางกลับบ้าน

ชีวิตประจำวันของบอลคือการช่วยเหลือครอบครัว ทำสวนมะเขือเทศ มีทั้งหมด 2 แห่ง ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านผาแดง หย่อมบ้านหนึ่งของบ้านกะเบอะดิน พื้นที่ทำการเพาะปลูก แปลงนี้เป็นนาในที่ลุ่ม มีน้ำดี และมีแปลงมะเขือเทศซึ่ง ตั้งอยู่บนพื้นที่สูงชัน นอกจากนั้นแล้วครอบครัวของบอล ยังมีที่ดินสำหรับปลูกฟักทองซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณโครงการ แปลงเหมือง

การเพาะปลูกใช้น้ำจากห้วยแม่ฮ่องสอน โดยใช้ระบบ ต่อท่อและสูบน้ำเข้าแปลงปลูก สำหรับการปลูกมะเขือเทศ บนพื้นที่สูงชันนั้นจะได้น้ำจากน้ำฝนในช่วงฤดูฝน แต่ใน กรณีที่ฝนไม่ตก จะต้องสูบน้ำจากห้วยแม่ฮ่องสอนมารด แปลงมะเขือเทศในทุก ๆ 3-4 วัน เพราะถ้าหากไม่ได้น้ำ จะทำให้ผลมะเขือเทศเหี่ยวและเสียหายได้

การดูแลสวนมะเขือเทศจะไปดูเมื่อมีเวลาว่าง โดยมี คนในครอบครัวประมาณ 2-3 คนไปช่วยรดน้ำ นอกจากนี้ ในแปลงเพาะปลูกแปลงนี้ยังสามารถปลูกพืชเศรษฐกิจ อื่น ๆ ได้หลายชนิด อาทิ ฟักทอง เป็นต้น

การขายผลผลิต ถ้าราคาดีจะเลือกวิธีการขายเหมา คือ มีเจ้าของโกดังมารับซื้อผลผลิตในพื้นที่¹⁵ โดยอีกนัยหนึ่ง คนกลุ่มนี้ก็มา “เหมาสวน”¹⁶ เข้ามาติดต่อกับเจ้าของสวน โดยตรงเพื่อตกลงราคาและค่าแรงว่าฝ่ายไหนจะรับผิดชอบ ซึ่งบางครั้งเจ้าของสวนเองต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายจ้งคน มาเก็บ โดยคนที่มาเหมาสวนจะให้ลูกน้องมารับมะเขือเทศ ซึ่งมาพร้อมกับตะกร้า หลายครั้งจะจ้างแรงงานในพื้นที่เก็บ มะเขือเทศ ส่วนลูกน้องคนที่มาเหมาสวนจะทำหน้าที่ช่วย คัดเกรดและคัดผลผลิตที่เสียออก ตลอดจนช่วยขึ้นตะกร้า มะเขือเทศ (ยกตะกร้าขึ้นรถ) และขนส่งผลผลิตไปยังโกดัง นอกหมู่บ้านที่ส่วนใหญ่จะกระจุกตัวอยู่ที่บ้านแม่ต๋อม

ค่าจ้างคนเก็บมะเขือเทศมีหลายราคา ขึ้นอยู่กับราคา ผลผลิตในช่วงนั้น ๆ ซึ่งค่าจ้างอยู่ที่ประมาณ 250-300 บาท (อัตราค่าจ้างในช่วงที่มะเขือเทศมีราคาขายอยู่ที่ 20 บาท ต่อ กิโลกรัม) ในบางช่วงที่มะเขือเทศมีราคาสูง ค่าจ้าง คนเก็บจะปรับเพิ่มสูงถึง 400 บาทต่อวัน ส่วนคนที่รับจ้าง แบกตะกร้าจะได้ค่าแรงสูงถึงวันละ 400-500 บาท

15 ผู้รับซื้อที่เป็นเพศชายถูกเรียกค่านำหน้าชื่อว่า “พ่อเลี้ยงหรือเฮีย” ส่วนผู้รับซื้อที่เป็นเพศหญิงจะมีค่านำหน้าชื่อว่า “เจ้”

16 ผู้รับซื้อมะเขือเทศจะมาที่สวนและเป็นคนเสนอราคา หากเกษตรกรผู้ขายพอใจราคา คำนวณแล้วว่าไม่ขาดทุนก็ตกลงขาย จากนั้นผู้รับซื้อจะ ทำหน้าที่ทุกอย่างเสมือนว่าเป็นสวนของเขา จากนั้นผู้รับซื้อจะสัญญาด้วยคำพูดว่า “ปลูกให้และจะรับซื้อตามราคาดตลาดต่อวัน”

ภาคีเครือข่ายยุติหมิ่นแรมมกอย

กะบะอะตันแม่เห่แป

บทที่ 3

คำถามของชุมชน

ต่อรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม
EIA

โครงการเหมืองถ่านหินอมก๋อย

โครงการเหมืองถ่านหินอมก๋อย เป็นโครงการของบริษัท 99 สุวานนท์ จำกัด ได้ดำเนินการยื่นคำขอประทานบัตร เลขที่ 1/2543 ต่อกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและเหมืองแร่ กระทรวงอุตสาหกรรม ตามพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510 เพื่อประกอบกิจการเหมืองแร่ถ่านหินในพื้นที่บ้านกะเบอะดิน หมู่ที่ 12 ตำบลอมก๋อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ครอบคลุมเนื้อที่ 284 ไร่ 30 ตารางวา¹⁷ ตามประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่อง กำหนดประเภท และขนาดของโครงการหรือกิจการซึ่งต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม และหลักเกณฑ์ วิธีการ ระเบียบปฏิบัติ และแนวทางการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม กำหนดประเภทโครงการเหมืองแร่ เป็นโครงการที่ต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นเอกสารสำคัญประกอบการขอประทานบัตร จากกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ กระทรวงอุตสาหกรรม

ทว่ากระบวนการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม¹⁸ นั้นกลับมีข้อพิรุณ ข้อสงสัยถึงความโปร่งใสในหลายประเด็น โดยเฉพาะกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่ไม่ได้รับทราบขั้นตอนการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม มาตั้งแต่เริ่มต้น เป็นผลให้ทราบในภายหลังว่าจะมีโครงการเหมืองแร่ถ่านหิน คนในพื้นที่จึงมีการรวมตัวกันคัดค้านเวทีรับฟังความคิดเห็น¹⁹ ของโครงการในระยะต่อมา จนนำมาสู่การลุกขึ้นมารวมตัวและสร้างพื้นที่สื่อสาร ตลอดจนสร้างความเข้าใจต่อข้อห่วงกังวลของโครงการเหมืองถ่านหินอมก๋อย และยกระดับให้เป็นประเด็นสาธารณะในเวลาต่อมา

โครงการนี้เริ่มดำเนินการศึกษาและจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม หรือ “รายงานอีไอเอ” ตั้งแต่ปี 2553 และคณะกรรมการผู้ชำนาญการพิจารณารายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ด้านเหมืองแร่และอุตสาหกรรมถลุงหรือแต่งแร่ มีมติให้ความเห็นชอบรายงานอีไอเอ สำหรับโครงการทำเหมืองแร่ถ่านหินอมก๋อย เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2554 ซึ่งในปัจจุบันเจ้าของโครงการและกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ก็ยังยืนยันจะใช้ “รายงานอีไอเอ” ฉบับที่ผ่านความเห็นชอบมาเมื่อ 10 ปีที่แล้วในการนำไปประกอบการพิจารณาออกประทานบัตรทำเหมืองถ่านหินในพื้นที่บ้านกะเบอะดิน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ทั้งที่ชาวบ้านได้ทำหนังสือคัดค้านไปถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องว่า รายงานอีไอเอ ฉบับนี้ ไม่สามารถนำมาใช้ได้ในปัจจุบันเนื่องจากข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม คุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ และระบบนิเวศไม่สอดคล้องกับเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อมและการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก

เอกสารประกอบการทำรายงานอีไอเอ เป็นเท็จเกี่ยวกับความไม่ถูกต้องของรายชื่อประชาชนที่ปรากฏในรายงาน โดยตัวแทนชาวบ้านกะเบอะดินได้รวมตัวกันที่สถานีตำรวจภูธรอำเภออมก๋อยเพื่อลงบันทึกประจำวัน เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2563 หลังพบข้อผิดพลาดและข้อพิรุณในรายงานอีไอเอ โดยมีระบุข้อผิดพลาดสำคัญไว้ ได้แก่

1. บุคคลที่เขียนลายมือชื่อตัวเองไม่ได้ แต่กลับพบว่ามีลายพิมพ์นิ้วมือปรากฏในเอกสาร
2. บุคคลที่สามารถเขียนมือชื่อของตัวเองได้ แต่กลับปรากฏเป็นการพิมพ์ลายนิ้วมือในเอกสาร
3. ปรากฏลายมือชื่อของบุคคลที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ
4. พบว่ามีรายชื่อซ้ำในเอกสาร
5. มีบุคคลที่ยืนยันว่าลายมือชื่อที่ปรากฏในเอกสาร ไม่ใช่ลายมือของตัวเอง

17 การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment: EIA) หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “อีไอเอ” หมายถึง การประเมินผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่จะมีผลต่อสุขภาพหรือความสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อมทั้งทางบกและทางลบน รวมทั้งความเสี่ยงที่จะมีผลต่อสภาพความสมบูรณ์ของระบบนิเวศและการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นต่อธรรมชาติ ซึ่งบางครั้งอาจนำไปสู่ภัยพิบัติต่อสิ่งแวดล้อมที่ร้ายแรง (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2562)

18 ในที่นี้จะใช้คำว่ารายงานอีไอเอในการกล่าวถึงรายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมฉบับสมบูรณ์ของโครงการทำเหมืองแร่ถ่านหินคำขอประทานบัตรที่ 1/2543 ของบริษัท 99 สุวานนท์ จำกัด จัดทำโดย บริษัท ทอพ-คลาส คอนซัลแทนท์ จำกัด

19 28 กันยายน 2562 ณ โรงเรียนบ้านแม่อ่างขา

และเมื่อพิจารณาเนื้อหาในรายงานอีไอเอฟพบว่า มีประเด็นที่ไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงในพื้นที่และพบประเด็นข้อสงสัย และประเด็นข้อพิพาทที่จำเป็นต้องนำไปสู่การทบทวนแก้ไขและสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อทำให้เกิดความชัดเจนร่วมกันกับคนในชุมชนและผู้ที่ได้รับผลกระทบจากแผนการดำเนินโครงการ โดยมีข้อสังเกตที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

เหตุใดรัฐจึงอนุญาตให้ทำเหมืองถ่านหินในพื้นที่ป่าอันอุดมประโยชน์ในขณะที่ยังมีชุมชนอยู่อาศัยภายใต้ข้อจำกัดของกฎหมายป่าไม้ที่ประกาศใช้สิทธิขั้นพื้นฐานอันพึงมีมาโดยตลอด

พื้นที่คำขอประทานบัตรโครงการทำเหมืองถ่านหินตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าอมก๋อย โดยในบริเวณนั้นมีการทำกิจกรรมการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ก่อนที่จะมีการยื่นคำขอประทานบัตร (คำขอประทานบัตรที่ 1/2543) คือการหาของป่าและปลูกข้าว ในพื้นที่ที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นป่าและภูเขา มีที่ราบระหว่างเชิงเขาและภูเขา มีพื้นที่รวมที่เป็นป่าไม้จำนวน 110 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 38.7 ของพื้นที่โครงการ (60 ไร่อยู่บริเวณเชิงเขาด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ 20 ไร่ทางทิศเหนือ และ 30 ไร่ทางทิศตะวันออกของพื้นที่คำขอประทานบัตรสลับกับป่าละเมาะ นอกจากนั้นแล้วยังมีพื้นที่ทำนาขั้นบันได 60 ไร่ และไร่ข้าว 90 ไร่ ในพื้นที่นี้ถูกคิดคำนวณเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจรวมทั้งหมด 704,368.80 บาท)

อีกทั้งยังพบความย้อนแย้งของหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการรักษาทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ อาทิ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอมก๋อย²⁰ ที่มีการนำเสนอข้อมูลความหลากหลายของสัตว์ป่าที่พบมากในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอมก๋อย คือ สัตว์จำพวกนกที่เคยมีการสำรวจแล้วมีถึง 158 ชนิด ซึ่งตรงกับข้อมูลที่ปรากฏในรายงานอีไอเอฟที่ว่า ในบริเวณดังกล่าวมีนกอาศัยอยู่ทุกชนิดทั่วทั้งพื้นที่ป่า แต่จากการสำรวจกลับพบว่าในพื้นที่มีนกเพียงแค่ 19 สายพันธุ์ แต่ยังคงเป็นข้อสงสัยถึงความเป็นสัตว์ป่าคุ้มครองทางกฎหมาย

ภาคีเครือข่ายยุติเหมืองแร่อมก๋อย

20 แหล่งอ้างอิงข้อมูล สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เข้าถึงได้จาก <http://www.thaiwildlife.info/sanctuary.php?page=3>

ภาคีเครือข่ายดีเจมีองรอมกอย

จะเห็นได้ว่าเป็นวิธีคิดหรือการมองพื้นที่ป่าในลักษณะเชิงเดี่ยวที่ให้ความสำคัญเพียงเชิงมูลค่าทางเศรษฐกิจของไม้ โดยไม่ได้เล็งเห็นความสำคัญของการใช้ประโยชน์ในเชิงการตอบสนองต่อการดำรงชีวิตและคุณค่าของชุมชนที่มีการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ข้อสัมปทานเพื่อทำเหมืองถ่านหิน ซึ่งปัจจุบันในบริเวณนั้นเป็นพื้นที่ทำกินสำคัญและมีการใช้ประโยชน์ทางการเกษตรอย่างเข้มข้นของชุมชน

มีความพยายามกล่าวถึงพื้นที่ป่าในแปลงโครงการเหมืองถ่านหินอมก๋อยแห่งนี้ว่าเป็น “ป่าเสื่อมโทรม” ซึ่งแท้จริงแล้ว บ้านกะเบอะดินเป็นนิเวศที่ถูกแบ่งโซนไว้อย่างชัดเจน มีทั้งพื้นที่นาขั้นบันไดขนาดใหญ่ที่มีหลักฐานจากภาพถ่ายดาวเทียม ว่าชาวบ้านได้ทำนามาอย่างต่อเนื่องแล้วตั้งแต่ปี 2495 และมีการใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจโดยการสลับเปลี่ยน ในช่วงการเพาะปลูก นอกจากนั้นแล้วยังมีการใช้พื้นที่ในแปลงเดียวกันนั้นปลูกพืชที่หลากหลายหมุนเวียนเปลี่ยนตามรอบของการเพาะปลูก การยึดเพียงตัวบทกฎหมายลักษณะเชิงเดี่ยวมีแนวโน้มในลักษณะการยึดยึดให้พื้นที่นั้นถูกนิยามว่าเป็นพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม โดยไม่มีการศึกษารายละเอียดการใช้ประโยชน์ของคนในชุมชน การมองในลักษณะเชิงเดี่ยวไม่สามารถหลุดพ้นกรอบการมองตามนิยามทางกฎหมายของป่าเสื่อมโทรม **ในรายงานอีไอเอที่มีความพยายามระบุลักษณะของพื้นที่ว่าเป็นป่าเบญจพรรณที่มีสภาพแห้งแล้ง ค่อนข้างเสื่อมโทรม**

ลักษณะโดยทั่วไปในทางระบบนิเวศของอำเภออมก๋อย หากไม่มองแบบยึดติดไปตามมิติของตัวบทกฎหมายป่าไม้ จะพบว่าบ้านกะเบอะดินเป็นหมู่บ้านที่อุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมาก ทว่า ในรายงานอีไอเอกลับมีช่องโหว่และให้คำนิยามว่า พื้นที่บริเวณนี้ถูกจัดสรรเป็นเขตพื้นที่ป่าเพื่อเศรษฐกิจ (Zone E) ที่มุ่งเน้นเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและความมั่นคงของชาติ แต่กลับละเลย ไม่ใส่ใจกับสิทธิชุมชนในการดำรงความมั่นคงและการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่สัมพันธ์กับฐานทรัพยากรธรรมชาติ อีกทั้งยังไม่มีการระบุถึงการใช้ประโยชน์พื้นที่หลากหลาย แต่มุ่งเน้นไปที่การระบุถึงรัศมีประมาณ 3 กิโลเมตรในการศึกษาผลกระทบที่จะเกิดขึ้นหากเกิดโครงการเหมืองถ่านหินเท่านั้น ทั้งที่จริงแล้วไม่สามารถประเมินผลกระทบในพื้นที่เพียงแค่ 3 กิโลเมตร ประกอบกับไม่มีการระบุถึงการใช้ประโยชน์ของชุมชนมีเพียงการคำนวณในมิติของทางเศรษฐกิจ แต่ไม่ระบุข้อมูลในมิติเชิงสังคมและวัฒนธรรม

© จันทร์กลาง กันทอง / กรีนพีซ

© จันทร์กลาง กันทอง / กรีนพีซ

ไร้หมุ่นเวียน ≠ ไร้เลื่อนลอย

การระบุถึงไร้เลื่อนลอยถือเป็นข้อมูลที่เลื่อนลอย ทั้งที่ชุมชนมีขอบเขตบริหารจัดการที่ทำกินชัดเจน มีนิเวศเกษตรระบบวัฒนธรรมพิเศษไร้หมุ่นเวียนที่สืบทอดกันมายาวนาน คำว่า “ไร้เลื่อนลอย” คือหนึ่งในวาทกรรมยุคอดีตที่แฝงฝังไปด้วยอคติทางชาติพันธุ์ที่ถูกอำนาจรัฐสร้างภาพเชิงเหมารวมให้กับประชาชนที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงว่าเป็นตัวการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ จนถึงปัจจุบันนับเป็นสิ่งตกยุคทางความคิดในเชิงอคติที่ไม่ควรถูกหยิบยกขึ้นมาอย่างเลื่อนลอย โดยเฉพาะหน่วยงานรัฐที่ควรมีความน่าเชื่อถือในทางข้อมูลหรืองานศึกษาวิชาการ ซึ่งในทางวิชาการทั้งในประเทศและระดับสากลระบุว่า ไร้หมุ่นเวียนเป็นระบบเกษตรที่เก่าแก่ที่มีอายุนานหมื่นปีก่อนคริสตกาล ตัวอย่างข้อมูลของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม²¹ ระบุว่าปัจจุบันองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ได้ประกาศให้ไร้หมุ่นเวียนเป็นระบบวนเกษตรระบบหนึ่งที่มีความยั่งยืนให้กับระบบนิเวศและระบบนี้ไม่ได้ทำลายป่าอย่างที่เคยเข้าใจกัน และมีผู้ทำเกษตรระบบนี้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ไม่น้อยกว่า 3,000 กลุ่ม ซึ่งการทำความเข้าใจกับวิถีชีวิตกะเหรี่ยงนั้น จำเป็นต้องทำความเข้าใจเรื่องการเพาะปลูก “คี-ฉี่ย” (แบบไร้หมุ่นเวียน) ของชาวกะเหรี่ยงในฐานะที่เป็นการเกษตรกรรมที่สอดคล้องกับการดำรงอยู่ของป่า ทำให้ป่ากลับฟื้นคืนมาได้และเป็นระบบเกษตรกรรมที่ทำให้ชุมชนพึ่งตนเอง เพราะในการผลิตเน้นการบริโภคเป็นหลักแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง ซึ่งในปัจจุบันนักวิชาการในสาขาที่เกี่ยวข้อง เช่น เกษตรศาสตร์ วนศาสตร์ นิเวศวิทยา และมานุษยวิทยาต่างก็ยอมรับในความสำคัญในเชิงนิเวศของระบบไร้หมุ่นเวียน

หากกล่าวถึงไร้หมุ่นเวียน โดยพื้นฐานมักมีความเข้าใจในฐานะระบบการผลิตทางการเกษตรบนที่สูงรูปแบบหนึ่ง แต่หากพิจารณาในหลายมิติจะพบว่าระบบเกษตรแบบไร้หมุ่นเวียนนั้นมีความซับซ้อนในมิติองค์ความรู้ วัฒนธรรมและถือเป็นระบบการผลิตที่มีประสิทธิภาพสูง เป็นรูปแบบการผลิตที่เป็นทั้งแหล่งอาหาร ยา แหล่งเก็บรักษาพันธุ์พืชทั้งที่ปลูกเองและที่ขึ้นเองตามธรรมชาติและเป็นระบบการผลิตที่ช่วยลดแรงกดดันต่อป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย

21 กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). คี-ฉี่ย ไร้หมุ่นเวียน. จักรวาลทัศน์. เข้าถึงได้จาก <http://article.culture.go.th/index.php/layouts-modules-positions/3-column-layout-9/157-2019-07-31-08-07-01>

ไร่มุมนเวียนจึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาระบบการจัดการทรัพยากรบนที่สูง เนื่องจากมีคุณประโยชน์ที่สำคัญอย่างน้อย 3 ประการ²² ประการแรก คือ เป็นการอนุรักษ์สายพันธุ์พืชพื้นบ้าน ทั้งที่เป็นอาหารและยาเอาไว้ในท้องถิ่น ประการที่สอง คือ เป็นการรักษาความหลากหลายทางวัฒนธรรม เป็นการเคารพต่อศักดิ์ศรีอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ และยังเป็นส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรอย่างแท้จริง และประการที่สาม คือ เป็นการอนุรักษ์ระบบนิเวศ ระบบการผลิตและแหล่งอาหารของชุมชน ความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างศักยภาพของเกษตรกรอย่างยั่งยืนต่อไป

ถึงแม้จะมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับระบบไร่มุมนเวียนเกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำให้เกิดองค์ความรู้และความเข้าใจในประเด็นดังกล่าวมากขึ้น แต่อีกด้านหนึ่ง องค์ความรู้ในเรื่องดังกล่าวยังคงต้องเผชิญกับแรงเสียดทานและอคติด้านลบของสังคมและบางหน่วยงานของรัฐมายาวนาน ฉะนั้น สิ่งที่ต้องทำคือการสร้างความรู้ความเข้าใจเพื่อนำไปสู่การยอมรับ

จนกระทั่งคณะรัฐมนตรีมีมติในปี 2547 ให้แต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาและเกิดงานวิจัยชิ้นสำคัญในเวลาต่อมา²³ โดยเฉพาะในกรณีชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ได้มีมติคณะรัฐมนตรี เรื่อง “แนวนโยบายในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง” เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม 2553²⁴ ที่ให้ความสำคัญกับระบบไร่มุมนเวียนของชุมชนกะเหรี่ยงในฐานะมรดกทางนิเวศวัฒนธรรม

“ชาวบ้านที่นี่ทำอาชีพเกษตรกรเป็นหลัก ปลูกมะเขือเทศ พริกหวานกะหล่ำปลี มีรายได้มาจากการขายพืชผลเหล่านี้ ที่นี่มีอาชีพงูพอง พ่อแม่ของเรา เรามีความผูกพันกับการทำสวน ถ้าสิ่งเหล่านี้หายไป จะกระทบต่อความเป็นอยู่ อยากให้มีพื้นที่สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์อยู่ตรงนี้ ทางเยาวชนกะเบอะดินต่อสู้เพื่อเก็บรักษาพื้นที่ตรงนี้เอาไว้”

พรธิตา พ้าประทานไพร
เยาวชนกะเบอะดิน

การประเมินเกี่ยวกับแหล่งน้ำ ลำห้วยและความเป็นนิเวศลุ่มน้ำ

แหล่งน้ำคือหัวใจสำคัญในการหล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คนและฐานทรัพยากรธรรมชาติของสังคม พื้นที่ในการยื่นคำขอประทานบัตรเหมืองถ่านหินอยู่ในพื้นที่ต้นน้ำโดยมีลำห้วยได้แก่ ห้วยแม่อ่างช้าง และห้วยผาขาว ทั้งสองห้วยไหลมาบรรจบกันที่ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ (ป่าอมก๋อย) ตั้งอยู่ในลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนซึ่งจัดอยู่ในชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ 3

ประเด็นการใช้น้ำ “ห้วยแม่อ่างช้าง” และ “ห้วยผาขาว” จากรายงานอีไอเอระบุว่าชาวบ้านในพื้นที่ไม่ได้มีการใช้ประโยชน์ใด ๆ ในลำห้วยแม่อ่างช้าง และห้วยผาขาว แต่ในความจริงชาวบ้านในพื้นที่อาศัยแหล่งน้ำจากห้วยทั้งสองเพื่อใช้ในการเกษตร ซึ่งหากการยื่นคำขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ถ่านหินจากอุตสาหกรรมขั้นพื้นฐานและการเหมืองแร่ (กพร.) ตามคำขอเลขที่ 1/2543 ผ่านจะมีการขุดเหมืองถ่านหิน มีข้อห่วงกังวลในแง่ของผลกระทบกับชาวบ้านในพื้นที่ในประเด็นการแย่งชิงน้ำระหว่างเหมืองและชุมชนท้องถิ่นอาจเกิดขึ้น โดยจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและอาชีพของคนในท้องถิ่น ซึ่งชุมชนบ้านกะเบอะดินส่วนใหญ่มีรายได้จากการเกษตร มีการปลูกพืชหมุนเวียนไปตามแต่ละฤดูกาล ซึ่งพึ่งพาอาศัยสายน้ำทั้งสองลำห้วยตลอดทั้งปี ที่ไม่ได้มีเพียงคนในบ้านกะเบอะดินเท่านั้นที่ใช้ประโยชน์จากสายน้ำ ยังมีชุมชนใกล้เคียงอื่นโดยรอบอีกหลายชุมชนที่ต้องพึ่งพาน้ำจากห้วยแม่อ่างช้าง และห้วยผาขาวในการหล่อเลี้ยงชีวิต และใช้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมของคนในท้องถิ่นตลอดลำน้ำ

22 ดูเพิ่มเติมใน ยศ สันตสมบัติ. (2542). ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

23 ดูเพิ่มเติมในงานวิจัย “ระบบการเกษตรแบบไร่มุมนเวียน: สถานภาพและความเปลี่ยนแปลง เล่ม 2” ปี 2547 โดยคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

24 กระทรวงวัฒนธรรม (2555) รายงานผลการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรี เรื่อง นโยบายในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง. ศูนย์บริการข้อมูลข่าวสาร สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี

‘การศึกษาในหัวข้อนิเวศวิทยาทางน้ำ เป็นการศึกษาที่ไม่ครอบคลุมในรายงานอีไอเอ มีการสำรวจแค่เพียงห้วยเดียว คือ ห้วยแม่อ่างช้าง’

ดังข้อมูลที่ปรากฏในรายงานอีไอเอว่า ห้วยสาขาของห้วยแม่อ่างช้างได้ไหลมาบรรจบกับห้วยผาขาว สิ่งที่ไม่ปรากฏในรายงานอีไอเอคือ ชื่อห้วยท้องถิ่นที่สำคัญของหมู่บ้าน อย่าง “ห้วยมะขาม” ที่ไหลจากตัวหมู่บ้านมาบรรจบกับห้วยผาขาว

ข้อมูลรายงานอีไอเอระบุว่า ในพื้นที่ข้อสัมปทานโครงการเหมืองถ่านหินที่เกี่ยวข้องกับเส้นทางน้ำ 2 สายหลัก ห้วยผาขาว และห้วยแม่อ่างช้าง ข้อเท็จจริงที่ปรากฏคือ ในเขตหมู่บ้านกะเบอะดินมีสายน้ำมากกว่าสองสายซึ่งมิได้ปรากฏในรายงานอีไอเอ และในส่วนของห้วยทั้งสองที่เป็นห้วยสายใหญ่นั้นมีน้ำไหลตลอดทั้งปี มีน้ำมากในช่วงฤดูฝน มีน้ำน้อยในช่วงฤดูแล้ง โดยลำห้วยทั้งสองสายไม่ได้ไหลมาบรรจบกันในแปลงเหมือง ซึ่งจากข้อมูลการสำรวจสายน้ำร่วมกับคนในชุมชนพบว่า ห้วยสายหลักทั้งสองเส้นนี้มีจุดบรรจบกันอยู่บริเวณเขตรอยต่อบ้านกะเบอะดินและบ้านหนองอิง นอกจากนี้ในรายงานยังระบุว่าน้ำบางสายแห้ง ประกอบกับมีวัชพืชปกคลุม และคนในพื้นที่ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อีกต่อไปแล้ว การประเมินในลักษณะนี้ถือเป็นประเด็นที่ร้ายแรง ในทางการประเมินว่าสายน้ำที่ชุมชนใช้ประโยชน์อยู่ในปัจจุบันอยู่นั้นไม่มีประโยชน์

ปัจจุบันคนในชุมชนใช้ประโยชน์จากน้ำทั้งห้วยแม่อ่างช้างและห้วยผาขาวเป็นหลักในการทำเกษตรโดยตรงมากกว่า 40 ครัวเรือน การระบุอ้างว่าชาวบ้านในพื้นที่ไม่ได้มีการใช้ประโยชน์จากลำห้วยทั้งสองเป็นการกล่าวอ้างที่ไม่ตรงกับข้อเท็จจริงในพื้นที่อย่างมาก ในการประเมินผลกระทบเรื่องแหล่งน้ำที่มีลักษณะดังเส้นเลือดใหญ่และเส้นเลือดฝอยน้อยใหญ่ที่เชื่อมโยงกันในพื้นที่จึงไม่สามารถแยกการประเมินผลกระทบออกเป็นเฉพาะลำน้ำใดลำน้ำหนึ่งได้เท่านั้น นอกจากนั้นแล้วยังมีข้อกังวลเกี่ยวกับแบบแปลนก่อสร้างของโครงการเหมืองถ่านหินที่จะมีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่รับน้ำเดิมตามธรรมชาติเป็นพื้นที่ซีเมนต์

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับนิเวศน้ำจะส่งผลกระทบ มากกว่ารัศมี 3 กิโลเมตร

จากการศึกษาพื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบในรัศมีของพื้นที่โครงการโดยรอบ 3 กิโลเมตรนั้น สวนทางกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในประเด็นการใช้น้ำจากทั้งสองห้วยในพื้นที่โครงการเหมืองถ่านหิน ในแง่ของการศึกษาข้อมูลผลกระทบควรทำให้ครอบคลุมกับพื้นที่ที่อยู่ไกลออกไปที่อาจได้รับผลกระทบ เช่น ตลอดเส้นทางที่น้ำจากห้วยสายหนึ่งไปบรรจบห้วยอีกสายหนึ่ง ก่อนที่จะไหลลงสู่แม่น้ำแม่ในทางทิศตะวันตก เพื่อเป็นการประเมินผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการไหลของน้ำ ซึ่งมีการเคลื่อนย้ายไหลต่อไปยังพื้นที่อื่น ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงผลกระทบที่ตามมาทั้งทางด้านสุขภาพ การประกอบอาชีพ และความปลอดภัยของผู้ใช้น้ำตลอดทั้งสาย

© จันทร์กลาง กันทอง / กรีนพีซ

© จันทร์กลาง กันทอง / กรีนพีซ

จากข้อมูลการสำรวจชี้ชัดว่าไม่สามารถแยกการประเมินแค่เพียงลำห้วยสายใดสายหนึ่งเหมือนดังที่รายงานอีไอเอได้นำเสนอไว้ เนื่องจากว่าลักษณะที่เป็นโครงข่ายชุมชนของลำน้ำส่งผลกระทบต่อกิจกรรมของชุมชนไม่ใช่เพียงแค่นั้นหมู่บ้านกะเบอะดินเท่านั้น แต่จะมีผลกระทบเชื่อมโยงไปยังหลายหมู่บ้านในลักษณะของนิเวศลุ่มน้ำ จึงไม่สามารถกำหนดการประเมินผลกระทบเพียงจุดใดจุดหนึ่งได้ อาทิ การไหลของน้ำในรัศมีการประเมินผลกระทบ 3 กิโลเมตร

พบว่ามีการขออนุญาตทำการเปลี่ยนแปลงลำน้ำตั้งแต่ปี 2553 ซึ่งในการขออนุญาตเปลี่ยนแปลงลำน้ำสาธารณะเป็นที่น่ากังขาว่าตามกระบวนการแล้วมีการขออนุญาตในการเปลี่ยนแปลงลำน้ำสาธารณะที่ถูกต้องหรือไม่ พบเอกสารปรากฏว่าในพื้นที่ได้มีการทำหนังสือแสดงความยินยอมจากผู้ใหญ่บ้านทั้งหมด 6 หมู่บ้านและกำนันลงนาม รวมถึงทำเรื่องต่อไปยังอำเภอ²⁵ และมีหนังสือส่งเรื่องต่อไปยังจังหวัด²⁶ เพื่อยื่นขออนุญาตให้บริษัท 99 ฐานันท์ จำกัด ปิดกั้นทำลายหรือทำให้เสื่อมประโยชน์แก่ลำน้ำสาธารณะ แต่ไม่พบใบอนุญาตแต่อย่างใด ซึ่งจากระเบียบของกรมเจ้าท่าระบุว่า หากมีการเปลี่ยนแปลงหรือกระทำการปลูกสร้างรูกล้าลำน้ำต้องมีการขออนุญาตจากกรมเจ้าท่าเพื่อที่จะดำเนินการเปลี่ยนแปลงหรือปลูกสร้างปลูกสร้างรูกล้าลำน้ำ แต่สำหรับกฎหมายปัจจุบันตามระเบียบของกรมเจ้าท่า การขออนุญาตดังกล่าวจึงอาจไม่เพียงพอสำหรับกฎหมายในปัจจุบัน จากการที่จะมีการเปลี่ยนแปลงลำห้วยทั้งสองสาย อาจทำให้เกิดการสูญเสียพื้นที่เติมน้ำใต้ดินซึ่งเป็นเครือข่ายน้ำขนาดใหญ่ และเป็นแหล่งต้นน้ำธรรมชาติในห้วยต่าง ๆ รอบพื้นที่ข้อสัมปทานโครงการเหมืองถ่านหิน

จากการออกแบบคลองผันน้ำเบี่ยงเบนทางน้ำห้วยผาขาวและห้วยแม่อ่างข้างในพื้นที่โครงการ เนื่องจากมีความจำเป็นต้องทำเหมืองทับกับทางน้ำ เพราะมีสายแร่ถ่านหินพาดผ่านแนวลำห้วยอยู่ จึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงการไหลของน้ำตามธรรมชาติ จากพื้นที่ท้องน้ำเดิมตามธรรมชาติ โดยทางโครงการจะออกแบบแนวทางน้ำใหม่เป็นคลองลาดคอนกรีตทั้งหมด มีความกังวลเกี่ยวกับการเปลี่ยนทิศทางของน้ำของลำห้วยทั้งสองที่ชาวบ้านใช้ทำการเกษตร และพืชอาหารที่อยู่มิห้วย ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพ รวมถึงผลกระทบเกี่ยวกับการไหลของน้ำที่อาจเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และการกัดเซาะห้วยท้องน้ำเดิมทางตอนปลายของลำห้วย ส่งผลให้เกิดการกัดเซาะตลิ่งและหน้าดินในพื้นที่ปลายน้ำ ซึ่งในรายงานอีไอเอมีรายละเอียดบ่งบอกถึงการออกแบบแนวทางน้ำใหม่ ว่าผู้ออกแบบพิจารณาให้สอดคล้องกับ

ผาขาว ต้นกำเนิดลำห้วยผาขาว

© จันทร์กลาง กันทอง / กรีนพีซ

- 25 หนังสือแสดงความยินยอมของหมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบจากการขออนุญาตปิดกั้นลำน้ำสาธารณะ ลงวันที่ 16 มีนาคม 2553 เอกสารประกอบในรายงานอีไอเอ ภาคผนวก 7
- 26 นายอำเภออมก๋อยส่งหนังสือไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ เรื่อง บริษัท 99 ฐานันท์ จำกัด ขออนุญาตปิดกั้น ทำลายหรือทำให้เสื่อมประโยชน์แก่ทางน้ำสาธารณะ เอกสารประกอบในรายงานอีไอเอ ภาคผนวก 7

พฤติกรรมการไหลของลำน้ำเดิมมากที่สุด เพื่อไม่ให้มีผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ของน้ำตามธรรมชาติ แต่ไม่มีการระบุและประเมินถึงผลกระทบที่แท้จริง ซึ่งการทำแบบจำลองทางวิศวกรรมสามารถทำได้ในแง่ที่ว่าหากเกิดการเปลี่ยนแปลงกับลำห้วยแล้ว อัตราการไหลของน้ำเป็นอย่างไร และสามารถสะท้อนความแตกต่างระหว่างลำห้วยที่เปลี่ยนแปลงและไม่เปลี่ยนแปลงได้

ในรายงานอีไอเอ ได้ระบุถึงผลกระทบต่ออุทกธรณีวิทยาและคุณภาพน้ำใต้ดิน “ในพื้นที่คำขอประทานบัตรตั้งอยู่ในชั้นหินอุ้มน้ำแกรนิต น้ำบาดาลจะอยู่ในรอยแตกหรือชั้นหินผุสลายและมีปริมาณน้ำที่สามารถพัฒนาขึ้นมาได้ในอัตรา 0-5 ลูกบาศก์เมตร/ชั่วโมง บางแห่งอาจจะมีปริมาณมากกว่า 5 ลูกบาศก์เมตร/ชั่วโมง จากการศึกษาแผนผังการทำเหมืองของโครงการ พบว่า พื้นที่โครงการมีลักษณะเป็นที่ราบระหว่างเขาและลาดเชิงเขา ดำเนินการทำเหมืองที่ระดับความสูง 749-860 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง และจะไม่มีการใช้สารเคมีในการทำเหมือง การสำรวจภาคสนามพบว่าชุมชนใกล้เคียงโดยรอบพื้นที่โครงการตั้งอยู่สูงกว่าระดับพื้นที่โครงการ และส่วนใหญ่เกือบทั้งหมดใช้น้ำประปาภูเขาและน้ำฝนเป็นหลัก มีการใช้น้ำบาดาลและน้ำบ่อตื้นเป็นส่วนน้อยเท่านั้น ดังนั้น การทำเหมืองของโครงการจะไม่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำใต้ดิน และการใช้น้ำใต้ดินของชุมชนใกล้เคียงในระดับที่มีนัยสำคัญ”

ข้อความข้างต้นที่ปรากฏในรายงานอีไอเอพยายามชี้ให้เห็นว่าภายใต้พื้นที่ดังกล่าว “ไม่ใช่พื้นที่แหล่งต้นน้ำหรือป่าน้ำซับซึม” ทั้งที่ข้อเท็จจริงสะท้อนว่าพื้นที่บริเวณคำขอประทานบัตรเป็นแหล่งต้นน้ำหรือป่าน้ำซับซึม ซึ่งเป็นพื้นที่ต้องห้ามในการทำเหมืองแร่ ตาม พ.ร.บ.แร่ พ.ศ. 2560 มาตรา 17 วรรค 4 ที่ระบุว่า “พื้นที่ที่จะกำหนดให้เป็นเขตแหล่งแร่เพื่อการทำเหมืองต้องไม่ใช่พื้นที่ในเขตอุทยานแห่งชาติ ตามกฎหมายว่าด้วยอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า เขตโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เขตพื้นที่ที่มีกฎหมายห้ามการเข้าใช้ประโยชน์โดยเด็ดขาด พื้นที่เขตปลอดภัยและความมั่นคงแห่งชาติ หรือพื้นที่แหล่งต้นน้ำหรือป่าน้ำซับซึม”

หากมีการเปิดหน้าดินจะทำให้เกิดการสูญเสีย “พื้นที่ซับน้ำ” อีกทั้งในบริเวณที่มีการขอสัมปทานนั้น เต็มไปด้วยต้นไม้นขนาดใหญ่ที่เป็นดั่งที่กักเก็บน้ำ (ต่าน้ำ) น้อยใหญ่ กว่า 34 จุด รวมทั้งต้นไม้อายุยืนที่ทำหน้าที่เป็นแหล่งผลิตยาสมุนไพรของชุมชน อาทิ ต้นมะม่วงป่า ต้นมะกอกป่าที่ให้สรรพคุณแก้อาการท้องเสียหรือแก้อาการปวดท้อง ดังนั้น ลักษณะพื้นที่ในบริเวณดังกล่าว นับเป็นพื้นที่ซับน้ำสำคัญที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ของชุมชนและความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าไม่ใช่เฉพาะเพียงคนกะเบาะดินเท่านั้น

ข้อมูลที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงเส้นทางน้ำเป็นจุดสำคัญที่ทำให้ชุมชนตั้งคำถาม ในเมื่อพวกเขาเป็นผู้ใช้น้ำสายนี้ พวกเขาพยายามสื่อสารว่าไม่ยากให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเส้นทางน้ำเพราะต้นน้ำมีความหมายต่อชุมชน หากมีการเปลี่ยนแปลง พวกเขากังวลว่าจะไม่มีน้ำใช้ในการทำการเกษตร

นอกจากคนที่ใช้ประโยชน์จากน้ำ ก็ยังมีสัตว์ด้วยเช่นกัน เรื่องราวของ “การเลี้ยงวัว”²⁷ ที่ไม่ถูกระบุไว้ในรายงาน อีไอเอ เมื่อลำห้วยจะถูกเปลี่ยนไป ไม่ได้กระทบเพียงแค่การทำการเกษตรเท่านั้น สัตว์เลี้ยงสำคัญที่เป็นรายได้และเป็นการสะสมทุนประเภทหนึ่งของหลายครัวเรือนจะต้องได้รับผลกระทบหากไม่มีน้ำไหลแบบเดิมตามธรรมชาติ

ลักษณะการเลี้ยงวัวในบ้านกะเบอะดินเป็นการเลี้ยงแบบพึ่งพาธรรมชาติ โดยมีจำนวนการเลี้ยงวัวแบบปล่อยมากกว่าการเลี้ยงวัวแบบหลังบ้าน ในฤดูทำนาวัวจะถูกเลี้ยงในป่าบนดอย ในเดือนพฤษภาคมถึงธันวาคม ตั้งแต่ช่วงฤดูฝนไปถึงฤดูหนาว โดยเจ้าของจะขึ้นไปดูแลบ้าง เอาเกลือไปให้วัวบ้าง ซึ่งวัวจะอาศัยอยู่บริเวณนั้นตลอดช่วงการทำนา หลังจากผ่านพ้นฤดูการเก็บเกี่ยวจึงจะนำวัวกลับมาอยู่บนพื้นที่ราบ ในทุ่งนาที่ว่างจากการทำนานั้นถือเป็นแหล่งอาหารของสัตว์ ฟางและหญ้าในนาเป็นอาหารที่สำคัญของวัว ในช่วงที่วัวอยู่ในคอกบริเวณที่นา “มูลวัว” จะเป็นปุ๋ยสำหรับการทำนาในครั้งถัดไป โดยช่วงตั้งแต่ฤดูหนาวไปจนถึงฤดูร้อนจะมีอาหารที่ไม่อุดมสมบูรณ์ ฟางข้าวที่ถูกเก็บไว้หลังจากการเก็บเกี่ยวจึงถือเป็นอาหารสำคัญ โดยผู้เลี้ยงจะทำคอกชั่วคราวและเก็บสะสมฟางไว้ในที่เก็บฟางสำหรับใช้ในคอก การเลี้ยงวัวถือเป็นอีกแหล่งรายได้หลักที่นำมาใช้จ่ายประจำวันในครัวเรือนและรายได้เสริมในครัวเรือน วัวจะถูกขายต่อเมื่อมีเหตุที่ต้องใช้เงินจำนวนมาก ในกรณีเจ็บป่วย เสียค่าเทอมให้บุตรหลาน เกษตรกรผู้เลี้ยงวัวนั้นจะเลี้ยงไว้เพื่อขายเท่านั้น โดยจะมีพ่อค้าจากต่างอำเภอมารับซื้อถึงภายในหมู่บ้าน

© จันทกรกลาง กันทอง / กรีนพีซ

27 อ้างอิงจากการจัดการสนทนากลุ่มของเจ้าของวัวในหมู่บ้านกะเบอะดินจากทั้งหมด 12 ครัวเรือน ในหมู่บ้านมีวัวจำนวน 167 ตัว เมื่อเดือนสิงหาคม 2563

ประเด็นเกี่ยวกับสัตว์และพืช

ในรายงานอีไอเอ มีการจำแนกสัตว์ป่าออกเป็น 4 ประเภท คือ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม นก สัตว์เลื้อยคลาน และ สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก ใช้วิธีการศึกษาสำรวจจากร่องรอยของสัตว์โดยบันทึกจากการพบเห็นและใช้กล้องส่องทางไกล การตรวจเอกสาร สืบหาข้อมูลจากคนในพื้นที่ที่มีกิจกรรมล่าสัตว์ป่า ระบุว่าสัตว์ที่อยู่อาศัยในพื้นที่โครงการและใกล้เคียง มีเพียงสัตว์ขนาดเล็กและสัตว์เลื้อยคลาน²⁸ ซึ่งจากข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการปรากฏของสัตว์ป่าชนิดสำคัญในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอมก๋อย²⁹ และแผนที่ถิ่นอาศัยที่เหมาะสมของสัตว์ป่าบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอมก๋อย³⁰ ซึ่งมีบัญชีรายชื่อ สัตว์ป่า 4 ประเภทในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอมก๋อย รายชื่อสัตว์ที่ถูกสำรวจพบไม่ปรากฏในข้อมูลการสำรวจไว้ในรายงานอีไอเอ

มีการสำรวจพบรายชื่อชนิดพันธุ์สัตว์ในพื้นที่โครงการและพื้นที่โดยรอบจำนวน 28 ชนิดพันธุ์ โดย 15 ชนิดพันธุ์ อยู่ในบัญชีชนิดสัตว์ป่าท้ายประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยในรายงานการไต่สวน³¹ ปรากฏรายละเอียดว่าพบเพียงสัตว์ขนาดเล็ก เช่น นกหรือสัตว์เลื้อยคลานในพื้นที่โครงการและใกล้เคียง โดยไม่ได้ระบุว่า สัตว์ป่าในบริเวณดังกล่าว

สัตว์ป่าหลายชนิดพันธุ์ที่มีสถานภาพเป็นสัตว์ป่าคุ้มครองทางกฎหมาย ใช้ข้อมูลอ้างอิงตาม พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 แต่ข้อมูลที่ถูกเขียนนำเสนอไว้ในรายงานกลับกล่าวถึงสถานภาพปัจจุบัน ที่อ้างอิงตาม Thailand Red Data: Mammals, Reptiles and Amphibians (2005) และ Thailand Red Data: Bird (2005)

จากการเทียบเคียงข้อมูลที่บริษัทที่ปรึกษาได้จัดทำขึ้น พบว่ารายชื่อ “สัตว์ป่าที่พบในพื้นที่ศึกษาจำนวน 28 ชนิด ไม่ได้ถูกจัดสถานภาพตามที่สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกำหนด” ตามเกณฑ์ของทะเบียนแสดงสถานภาพการถูกคุกคามของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม สัตว์เลื้อยคลาน และสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก และนกในประเทศไทย³² ซึ่งการอ้างอิงสถานภาพสัตว์ตามหลักสากล เป็นการมองที่ไม่ครอบคลุมและเป็นการหลีกเลี่ยงการมอง ความสำคัญของสัตว์ป่าที่มีต่อบริบทพื้นที่เฉพาะ เป็นการนำการจัดอันดับมาใช้ ครอบงำและลดทอนเรื่องเล่าของคนที่อยู่อาศัยอย่างพึ่งพากับสัตว์ป่าในมิติทางสังคมและวัฒนธรรม

ซึ่งในข้อเท็จจริง มีพันธุ์สัตว์หลายชนิดมากกว่าที่ในรายงานการศึกษา ระบุ ซึ่งเป็นการศึกษาที่ไม่ครอบคลุมถึงระบบนิเวศแหล่งน้ำไหล ประกอบกับการประเมินผลกระทบต่อน้ำและเกี่ยวกับพืช พบว่ามีการระบุข้อมูลส่วนนี้ไว้น้อยมาก โดยสัตว์ที่ไม่ถูกระบุเลยคือ สัตว์ที่อาศัยและใช้ชีวิตอยู่ที่ลำห้วย จะเห็นได้ว่าจากกรอบการศึกษาที่ประเมินไม่ครอบคลุมถึงระบบนิเวศแหล่งน้ำไหล กับบริบทของหมู่บ้านกะเบอะดินมีสัตว์น้ำในห้วยซึ่งเป็นอาหาร และไม่อาจปฏิเสธข้อเท็จจริงของสภาพป่าไม้บริเวณโดยรอบหมู่บ้านกะเบอะดินยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ จัดอยู่ในประเภทป่าเบญจพรรณ สามารถพบสัตว์ป่า เช่น หมูป่า กวาง เก้ง เสือและนกหลายชนิด อาศัยอยู่ในผืนป่าใกล้กับหมู่บ้านแสดงให้เห็นถึงระบบนิเวศที่ยังอุดมสมบูรณ์

ภาพเครือข่ายยุติเหมืองแร่อมก๋อย

ภาพเครือข่ายยุติเหมืองแร่อมก๋อย

28 รายงานการไต่สวนประกอบคำขอประทานบัตรการทำเหมืองแร่เพิ่มเติมตามคำสั่งกรมทรัพยากรที่ 246/2537

29 จากข้อมูลการลาดตระเวนเชิงคุณภาพ (Smart Patrol) ปี 2557

30 ส่วนสารสนเทศด้านการอนุรักษ์สัตว์ป่า

31 รายงานการไต่สวนประกอบคำขอประทานบัตร (ที่ 1/2543) ทำเหมืองแร่เพิ่มเติมตามคำสั่งกรมทรัพยากรที่ 246/2537 ที่ไต่สวนในวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2553

32 ทำการประเมินโดยใช้หลักการจัดทำ Red List of Threatened Species (IUCN Ver. 3.1:2001) ของสหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ (IUCN)

นอกจากนั้นแล้วในหมู่บ้านกะเบอะดินยังพบพืชสมุนไพรหลายชนิดที่มีสรรพคุณเป็นยารักษาโรค ได้แก่

	'ลุงกิ่งโงง' หรือบอน	รากของบอนนำมาต้มดื่มเป็นยาบรรเทาอาการเจ็บคอและเสียงแหบ ส่วนหัวใช้เป็นยาโรยบวม
	'บางเก้อช้างบลอง' หรือหล้างวงช้าง	ลำต้นใช้เป็นยาแก้โรคชักในเด็ก ใบสดนำมาตำให้ละเอียด และคั้นเอาน้ำมาใช้เป็นยาหยอดหู
	'เถื่อน้ำเฒ่าโคแล' หรือผักขี้ฝรั่ง	นำส่วนรากมาต้มดื่มจะช่วยขับเหงื่อ บรรเทาอาการปวดศีรษะ ส่วนลำต้นช่วยลดความดันโลหิต
	'บางค้างโละตุ' หรือผักกระสัง	ลำต้นและใบเมื่อนำมาแช่น้ำ นำไปใช้รักษาผื่นคันได้ บดใบแล้วนำมารับประทานจะลดอาการปวดศีรษะ
	'เถื่อน้ำตุ' หรือผักกาดปลิว	ช่วยบำรุงโลหิต บำรุงหัวใจ

ชุมชนกะเหรี่ยงบนดอยมีวิถีที่เรียบง่ายโดยใช้พืชอาหารและพืชสมุนไพรในท้องถิ่นในการรักษาโรคเวลาเจ็บป่วยชาวบ้านมีความรู้และภูมิปัญญาเกี่ยวกับพืชและมีศักยภาพที่สามารถพึ่งพาตัวเองได้ท่ามกลางทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน

การเพิ่มแหล่งกำเนิดปัญหาฝุ่นในท้องถิ่นและความเสี่ยงจากการคมนาคม

ดูเหมือนว่าข้อมูลของเส้นทางขนส่งถ่านหินในรายงานอีไอเอพยายามทำให้ผลกระทบถูกจำกัดอยู่ในวงแคบ โดยในรายงานอีไอเอระบุว่า จะเกิดผลกระทบต่อชุมชนไว้เพียงเรื่องของอุบัติเหตุ แต่ในสภาพความเป็นจริงของโครงสร้างพื้นฐานอย่างถนนหนทาง ที่มีทั้งรถยนต์และรถจักรยานยนต์ของคนหลายหมู่บ้านที่ใช้เส้นทางนี้ในปัจจุบัน ซึ่งจะเป็นเส้นทางเดียวกันกับที่รถบรรทุกถ่านหินจากโครงการใช้ขนส่งถ่านหิน บนเส้นทางเดิมสายเดียวกันที่คนในชุมชนสัญจรใช้ประโยชน์อยู่ คือ เส้นทางจากหนองกระทิงเข้าไปในจุดที่ทำเหมืองถ่านหิน เป็นระยะทางกว่า 20 กิโลเมตร ในปัจจุบันเป็นเส้นทางที่ทางชุมชนและคนในบริเวณใกล้เคียงเข้ามาใช้เส้นทางนี้ในการขนส่งพืชเศรษฐกิจ จะกระทบต่อรายได้ของผู้คนในห่วงโซ่ธุรกิจมะเขือเทศเป็นส่วนใหญ่และผู้ใช้เส้นทางนี้ใช้เดินทางทำธุระและมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนภายนอก

“เราสามารถจินตนาการได้ว่าเมื่อมีอุตสาหกรรมใด อุตสาหกรรมหนึ่งเกิดขึ้น ณ บริเวณนั้น แล้ว ถนนนั้นจะสามารถให้ชุมชนใช้อย่างปกติได้หรือไม่ ชุมชนจะไม่สามารถสัญจรได้อย่างที่เป็นอยู่ตอนนี้ได้นั่นเอง”

...เสียงของคนกะเบอะดินท่านหนึ่ง

แม้ว่าทางโครงการจะแก้ปัญหาโดยการฉีดพรมน้ำทุกจุดที่มีฝุ่นละอองฟุ้งกระจายและใช้ผ้าคลุมท้ายรถบรรทุกอย่างมิดชิด³³ ช่วงที่ชุมชนพบปัญหาฝุ่นละอองมากที่สุด คือ ช่วงหน้าแล้ง ขณะเดียวกันชุมชนยังต้องเผชิญกับปัญหาปริมาณน้ำที่มีอย่างจำกัด ทำให้กลุ่มผู้ไร่ไถนา และชุมชนที่อยู่ริมถนนต้องเผชิญกับมลพิษจากก๊าซไนโตรเจนออกไซด์ ซึ่งมาจากการเผาไหม้เชื้อเพลิงในรถยนต์เป็นต้นตอที่ทำให้เกิดฝุ่นขนาดเล็กกว่า 2.5 ไมครอน หรือที่เรียกกันว่า PM2.5 ส่วนการก่อสร้างถนน โครงการพิจารณาทำตามคำบอกเล่าของผู้เชี่ยวชาญด้านวิศวกรรมทางซึ่งขัดกับมาตรการที่บริษัทที่ปรึกษาแนะนำ แม้ว่าโครงสร้างพื้นฐานจะเป็นสิ่งที่ชุมชนต้องการ แต่หากไม่สามารถสร้างให้มีคุณภาพและ

เหมาะสมกับการใช้งาน อาจทำให้เกิดอันตรายแก่ทรัพย์สินและชีวิตของประชาชนได้ โดยเฉพาะถนนช่วงที่ 2 ที่มีความลาดชัน และตัดผ่านชุมชนถึง 7 ชุมชน ดังนั้นทางโครงการควรมีการชี้แจงว่าเหตุใดจึงเลือกทำตามคำของผู้เชี่ยวชาญด้านวิศวกรรมทางโดยไม่ทำตามข้อเสนอแนะของบริษัทที่ปรึกษา ทั้งที่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยของชุมชนและผู้สัญจรไปมาบนเส้นทางโดยตรง

บ้านกะเบอะดินคือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมที่เป็นแหล่งโบราณคดี

“จากการสำรวจในพื้นที่ของสำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ตามคำขอประทานบัตร การสอบถามชาวบ้านในบริเวณนี้ไม่เคยปรากฏการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีแต่อย่างใด ทั้งนี้ได้สำรวจจากเอกสารการสำรวจของกรมศิลปากรก็ไม่ปรากฏแหล่งโบราณคดีในพื้นที่นี้ เพราะฉะนั้นการทำเหมืองแร่ถ่านหินในพื้นที่ตามคำขอประทานบัตรนี้ จึงไม่น่าจะมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางโบราณคดีในบริเวณใกล้เคียงแต่อย่างใด แต่อย่างไรก็ดี การสำรวจครั้งนี้เป็นเพียงการสำรวจบนผิวดิน ที่มีต้นไม้ วัชพืชปกคลุม ตลอดจนหน้าผาสูงชัน อันเป็นอุปสรรคในการสำรวจ ดังนั้นในระหว่างดำเนินงานของเหมืองแร่ หากพบโบราณวัตถุ โบราณสถานใด ๆ ฝังอยู่ในดิน พบหลักฐานที่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี ผู้ดำเนินการทำเหมืองแร่ต้องหยุดดำเนินการชั่วคราว โดยรีบแจ้งต่อ สำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ ให้รับทราบ เพื่อจะได้ทำการตรวจสอบและดำเนินการตามกระบวนการทางโบราณคดีในการเก็บกู้หลักฐานเพื่อเป็นประโยชน์ทางวิชาการและอนุรักษ์ไว้เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติต่อไป”

วัตถุโบราณมีคุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์ อย่างเช่น กล้องมูยา ดินเผาที่เรียกเป็นภาษาโพล่งว่า “โม๊ะ” และภาชนะถ้วยชาม ถูกพบได้ทั่วไปจากกิจกรรมการกลบฝังในแปลงเกษตร วัตถุโบราณที่พบบ่งชี้ความเป็นชุมชนเก่าแก่ดั้งเดิม ที่ควรค่าแก่การศึกษาเพื่อประโยชน์ในเชิงวิชาการและคนรุ่นหลัง

เป็นเวลากว่า 10 ปีมาแล้วที่บริษัทได้แจ้งบริษัทที่ปรึกษาจัดทำข้อมูลในรายงานอีไอเอไว้เพื่อประกอบการขอประทานบัตรโครงการเหมืองถ่านหิน รายงานเล่มนี้ได้รับความเห็นชอบและการอนุมัติจากคณะกรรมการผู้ชำนาญการเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เพื่อเป็นใบเบิกทางในลำดับขั้นตอนสำคัญของการพิจารณาโครงการ

เนื้อหาในรายงานอีไอเอเล่มนี้กลับถูกท้าทายด้วยหลายคำถาม และการตั้งข้อสังเกตที่สำคัญของ “คนในพื้นที่” ที่ตติงนาเสนอว่าเป็นมุมมองที่คนในชุมชนไม่ได้รับรู้และมีส่วนร่วม อีกทั้งยังไม่สะท้อนบริบทของพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไป นำมาซึ่งความกังวลใจถึงผลกระทบที่กำลังจะคืบคลานเข้ามา

การมองชุมชนชาติพันธุ์อย่างฉาบฉวยโดยขาดการมองในวิถีของ อัตลักษณ์ ตัวตน ชาติพันธุ์ และการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมการขีดเส้นแบ่งของการจัดการทรัพยากรที่เดิมรัฐประกาศเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าสงวน ซึ่งทับซ้อนกับที่ทำกินและที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ซึ่งมีข้อเท็จจริงว่ามีการอยู่อาศัยและใช้ประโยชน์มาก่อนที่รัฐจะประกาศกฎหมายหรือนโยบายทับซ้อนพื้นที่ดังกล่าวและเป็นเวลานานที่คนกะเหรี่ยงถูกมองเป็นจำเลยกับวาทกรรมของรัฐที่สร้างภาพลักษณ์พวกเขาให้กลายเป็นผู้ทำลายป่า จนกระทั่งในปัจจุบันระบบไร่มุมนเวียนได้รับการยอมรับในแง่ของการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ เราจะเห็นการต่อรองคั่งงำ ทำลายกับอำนาจรัฐมาโดยตลอดอย่างไม่หยุดหย่อน และนี่คือสิ่งที่ชุมชนสะท้อนผ่านเสียงของการต่อต้านการมาของโครงการพัฒนาอย่างเหมืองถ่านหินที่ไม่ตอบโต้วิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์

บทที่ 4

ชุมชนกับ การประเมินผลกระทบ

ฐานทรัพยากรธรรมชาติคือศักยภาพและจุดแข็งของอำเภออมก๋อย โดยเฉพาะความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าและแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่หล่อเลี้ยงชีวิตของผู้อยู่ในอำเภออมก๋อย หากเกิดผลกระทบต่อเส้นทางน้ำจากห้วยผาขาว ซึ่งเป็นห้วยที่มีสายแร่พาดผ่าน และเป็นบริเวณพื้นที่เป้าหมายของการขอดำเนินโครงการเหมืองถ่านหินนั้น จะส่งผลกระทบโดยตรงต่อแหล่งน้ำทางการเกษตรกรรม อันจะส่งผลต่อการเปลี่ยนเส้นทางน้ำตั้งแต่โซนต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ นำมาซึ่งการสูญเสียวิถีชีวิตปกติ ทำให้ชุมชนหมดโอกาสพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติเดิมที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น สูญเสียพื้นที่ความมั่นคงทางอาหาร และความหลากหลายทางชีวภาพ และทำให้ชุมชนล่มสลายไปในที่สุด รวมทั้งภัยแล้งจะทวีความรุนแรง และก่อให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรในอนาคตทั้งในและนอกพื้นที่ อย่างที่กำลังเกิดขึ้นและยังส่งผลให้สูญเสียพื้นที่กักเก็บออกซิเจนและป่าที่เป็นดั่งปอดฟอกอากาศของคนเชียงใหม่ท่ามกลางวิกฤตมลพิษทางอากาศ

จากการประมวลข้อมูลและวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่จะส่งผลร่วมกันของคนกะเบอะดินและเครือข่ายชุมชนท้องถิ่นอำเภออมก๋อย พบประเด็นสำคัญ 7 ประการ ได้แก่

1

สูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรธรรมชาติ ป่าจิตวิญญาณ ความหลากหลายทางชีวภาพ สูญเสียระบบสมดุลของระบบนิเวศอย่างไม่มีทางฟื้นคืน กลายเป็นแหล่งมลพิษทางสิ่งแวดล้อมของคอนอมก๋อยและจังหวัดเชียงใหม่

2

สูญเสียพื้นที่ทำกิน พื้นที่ความมั่นคงทางอาหารที่ปลอดภัย พื้นที่แปลงพืชเศรษฐกิจ บริเวณแปลงที่ทำกินของคนกะเบอะดินมากกว่า 50 ครอบครัวที่อยู่ในบริเวณพื้นที่ขอประทานบัตรโครงการเหมืองถ่านหิน

3

การใช้ประโยชน์จากห้วยและแหล่งน้ำเดิมตามธรรมชาติจะสูญสิ้นไป สูญเสียพื้นที่กักเก็บน้ำใต้ดิน พื้นที่ดูดซับน้ำและชะลอการไหลของกระแสน้ำ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแหล่งน้ำโดยรอบและเป็นลำน้ำสาขาที่สัมพันธ์ตลอดพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ผลกระทบจะไม่เกิดแค่เพียงหมู่บ้านกะเบอะดินหรือพื้นที่อมก๋อยเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อพื้นที่ปลายน้ำหลายหมู่บ้านตลอดจนในพื้นที่จังหวัดใกล้เคียงเพิ่มปัจจัยเสี่ยงในการขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง และจะนำไปสู่ข้อพิพาทในการแย่งชิงน้ำระหว่างเหมืองถ่านหินกับชุมชน ระหว่างประชาชนโดยรอบกับประชาชนในพื้นที่

4

ปัญหาสุขภาพจากปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อม ปัญหาฝุ่นควัน คุณภาพอากาศ เมื่อแหล่งต้นน้ำปนเปื้อนโลหะหนัก ไม่สามารถใช้ในการอุปโภคบริโภคและใช้ในการทำการเกษตรได้ ผู้คนจะได้รับผลกระทบด้านสุขภาพจากปัญหาสิ่งแวดล้อม อากาศเจ็บป่วยที่จะเกิดขึ้นคือต้นทุนที่ยังไม่ถูกนับรวมในรูปแบบของภาระค่ารักษาพยาบาล

5

ปัญหาผลกระทบจากการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ของท้องถิ่นจากกิจกรรมอุตสาหกรรม อย่างการกำหนดเหมืองถ่านหิน ส่งผลกระทบต่อให้เกิดความเสี่ยงจากอุบัติเหตุทางท้องถนน เพิ่มมากขึ้นจากการคมนาคมที่หนาแน่นขึ้น โดยรถยนต์ส่งถ่านหินที่วิ่งเข้าออกในพื้นที่ อีกทั้งบริเวณพื้นที่โดยรอบมีความเสี่ยงที่จะเกิดภัยดินโคลนถล่มเมื่อมีฝนตกชุก

6

การล่มสลายของชุมชน วิถีชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยงที่พยายามดำรงอาศัยกับผืนป่า และพยายามปรับตัวเข้ากับสถานการณ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนจะถูกแทนที่ด้วยอุตสาหกรรมเหมืองถ่านหินที่คนในชุมชนท้องถิ่นไม่ต้องการ

7

เกิดข้อพิพาท ความขัดแย้ง ความรุนแรงที่คนในชุมชนท้องถิ่นไม่ได้เป็นผู้ริเริ่ม วิถีชีวิตปกติถูกกดดันคุกคามจากกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการดำเนินโครงการ

พื้นที่ได้รับผลกระทบโดยตรงนั้น มีใช้เพียงบริเวณของพื้นที่ทำกินของคนกะเบอะดินเท่านั้น แต่หากพิจารณาเบื้องต้นในรัศมี 20 กิโลเมตรจากพื้นที่ตั้งของแผนโครงการสร้างเหมืองถ่านหินในพื้นที่บ้านกะเบอะดิน จะมีผู้มีส่วนได้เสียและจะได้รับผลกระทบการดำเนินโครงการดังกล่าวอย่างน้อยอีก 6 หมู่บ้าน และ 2 หย่อมบ้าน ได้แก่

บ้านกะเบอะดินและหย่อมบ้านผาแดง

หมู่ที่ 12 ตำบลมกน้อย
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

232 คน 221 คน 139 หลังคาเรือน

จำนวนประชากรทั้งหมด
453 คน

บ้านดงลอยและหย่อมบ้านหนองกระกิง

หมู่ที่ 4 ตำบลมกน้อย
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

654 คน 695 คน 581 หลังคาเรือน

จำนวนประชากรทั้งหมด
1,349 คน

บ้านยองก่อ

หมู่ที่ 8 ตำบลมกน้อย
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

426 คน 404 คน 169 หลังคาเรือน

จำนวนประชากรทั้งหมด
830 คน

บ้านขุน

หมู่ที่ 20 ตำบลมกน้อย
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

306 คน 271 คน 169 หลังคาเรือน

จำนวนประชากรทั้งหมด
557 คน

บ้านห่างหลวง

หมู่ที่ 6 ตำบลมกน้อย
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

384 คน 400 คน 475 หลังคาเรือน

จำนวนประชากรทั้งหมด
784 คน

บ้านดงดึง

หมู่ที่ 11 ตำบลมกน้อย
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

344 คน 374 คน 235 หลังคาเรือน

จำนวนประชากรทั้งหมด
718 คน

รวมทั้งสิ้น

1,768 หลังคาเรือน 2,346 คน 2,365 คน

จำนวนประชากรทั้งหมด
4,711 คน

หากพิจารณารูปแบบการทำเหมืองหาบ เหมืองเปิดหรือเหมืองแท่ง ที่มีการเปิดหน้าดินด้วยการระเบิดหรือใช้แรงคนแล้วนำดินปนแร่ไปล้างหรือแยกแร่ออก (แต่งแร่) ในที่อื่น การทำเหมืองแบบเปิดนั้นจะทำให้ป่าไม้ถูกทำลายเป็นจำนวนมาก พันธุ์พืชและสัตว์เฉพาะถิ่นอาจสูญพันธุ์ไปด้วย ทำให้โครงสร้างทางกายภาพและความอุดมสมบูรณ์ของหน้าดินเสื่อมโทรม มีโอกาสปนเปื้อนโลหะหนักจากฝุ่นและน้ำทิ้งจากเหมืองซึ่งเมื่อสะสมในร่างกายก็จะเป็นอันตรายต่อสุขภาพอย่างเลี่ยงไม่ได้

ลักษณะของการทำเหมืองหาบที่โครงการระบุไว้ในรายงานอีไอเอ จะมีการขุดปรับเปลี่ยนที่ดินเป็นขั้นบันไดและไม่มีการใช้สารเคมีหรือน้ำในกระบวนการทำเหมือง ทว่าในขั้นตอนการเปิดหน้าดินนั้นยังมีความสับสนอยู่มากเนื่องจากระบุอย่างไม่ชัดเจนว่าจะทำด้วยการขุดหรือระเบิด ยกตัวอย่างการชี้แจงในเรื่องผลกระทบด้านคุณภาพอากาศ

แม้จะระบุว่าจะไม่มีการใช้วัตถุระเบิดหรือการบดย่อยแร่ต่าง ๆ ทำให้ฝุ่นละอองที่เกิดจากโครงการจึงมีไม่มาก แต่ในขณะที่การชี้แจงผลกระทบด้านชีวอนามัยและความปลอดภัย มีการระบุถึงผลกระทบที่เกิดจากการระเบิดหิน เป็นต้น

เมื่อมีการก่อสร้างเหมืองจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเส้นทางของแม่น้ำในพื้นที่ การขุดเหมืองถ่านหินจึงเป็นการทำลายภูมิประเทศให้กลายเป็นบ่อขนาดใหญ่ บ่อเหมืองที่ถูกทิ้งร้างภายหลังจากการขุดถ่านหินในชั้นใต้ดินทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการไหลของน้ำใต้ดินแบบเดิมตามธรรมชาติ ทำให้ชาวบ้านต้องเผชิญภัยแล้ง ที่ไม่สามารถเข้าถึงและนำน้ำมาใช้ได้ในฤดูแล้ง เพราะการทำเหมืองถ่านหินจะมีการดึงน้ำไปกักเก็บไว้ในฤดูแล้ง

กรณีศึกษาการขยายเหมืองถ่านหินในอินโดนีเซีย³⁴ ในพื้นที่ชุมชน ส่งผลกระทบความยากลำบากในการหาน้ำที่มีความสำคัญต่อการใช้ชีวิตของคนในท้องถิ่น เพราะการขุดเหมืองถ่านหินส่งผลกระทบต่อแม่น้ำ 3 สายที่มีความสำคัญต่อการใช้ชีวิตของชาวบ้าน น้ำมีบทบาทสำคัญทางการคมนาคม และเป็นแหล่งน้ำสะอาด แหล่งหาปลา และแหล่งน้ำสำหรับการเพาะปลูก การเปลี่ยนแปลงของคุณภาพน้ำ ส่งผลกระทบต่อมนุษย์และสัตว์โดยที่พวกเขาไม่สามารถทำกิจกรรมแบบเดิมได้อีกต่อไป เป็นสิ่งที่ชาวบ้านมองว่าพวกเขาถูกคุกคาม

การทำเหมืองแบบเปิดหน้าดินในพื้นที่ จะส่งผลถึงการสูญเสียพื้นที่แหล่งซับน้ำของห้วยทั้งสองสายซึ่งผู้ใช้น้ำจะต้องเผชิญกับปัญหาการขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้งที่มีปริมาณน้ำไหลน้อย รวมทั้งอาจเกิดปัญหาความเสี่ยงเกี่ยวกับธรณีพิบัติดินถล่มและน้ำป่าไหลหลากในช่วงฤดูฝน อาจทำให้เกิดการสูญเสียพื้นที่ท้องน้ำตามธรรมชาติที่ทำหน้าที่คอยชะลอการไหลของน้ำอันจะส่งผลให้เกิดน้ำท่วมบริเวณพื้นที่ปลายน้ำได้ นอกจากนั้นแล้วคุณภาพของแหล่งน้ำอาจได้รับการปนเปื้อนจากขั้นตอนการทำเหมืองถ่านหิน

อีกทั้งไม่อาจปฏิเสธได้ว่า น้ำคือสิ่งสำคัญที่จำเป็นต้องใช้ในกระบวนการทำเหมืองถ่านหินที่มีการใช้น้ำจำนวนมาก ซึ่งขัดแย้งกับรายงานอีไอเอที่ทางบริษัทได้ระบุว่าจะไม่มีการใช้น้ำในการทำเหมืองถ่านหิน โดยระบุว่าเป็นการทำเหมืองแบบไม่มีการแต่งแร่ในพื้นที่ ซึ่งขัดแย้งกันกับเนื้อหาของรายงานอีกส่วนที่มีการระบุว่ามีการแต่งแร่ในพื้นที่การขอสัมปทานการทำเหมืองถ่านหินอมก๋อย³⁵ ซึ่งในกระบวนการดังกล่าวจะต้องมีการชะล้างเศษดินที่ติดมากับถ่านหินเพื่อทำความสะอาดถ่านหินก่อนส่งไปจำหน่าย ดังนั้นจะส่งผลถึงความเสี่ยงในการเกิดข้อพิพาทจากการแย่งใช้น้ำระหว่างเหมืองและประชาชนในพื้นที่

ถึงแม้ว่าในรายงานจะระบุว่าไม่ได้ใช้น้ำในกระบวนการทำเหมืองของโครงการ แต่ได้มีการระบุถึงบ่อรวบรวมน้ำและบ่อดักตะกอนโดยรอบเหมืองเพื่อการแต่งแร่ โดยอาจมีผลกระทบต่อนิเวศโดยรวมทั้งหมดในพื้นที่

การปนเปื้อนของโลหะหนักจะไม่สามารถใช้น้ำอุปโภคบริโภค และใช้ในการทำการเกษตรได้

ในกระบวนการทำเหมืองที่มีการเปิดหน้าดินหรือหากมีการระเบิดและล้างหรือแยกแร่ ออก ยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียง ทั้งด้านมลพิษทางอากาศเสี่ยง การปนเปื้อนของสารเคมีทั้งในดินและแหล่งน้ำ ซึ่งการชะล้างของหน้าดินที่มีการปนเปื้อนของโลหะหนัก เมื่อเกิดการชะล้างโดยฝนจะทำให้เกิดการสะสมในลำห้วย และเมื่อลำห้วยนั้นเกิดการปนเปื้อนโลหะหนัก ซึ่งหากส่งผลกระทบตกค้างต่อห้วยทั้งสาย จะทำให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค และไม่สามารถใช้ในการทำการเกษตรได้ อย่างกรณีการเกิดอุบัติเหตุการพังทลายของบ่อดักตะกอนแร่ของเหมืองแร่สังกะสีที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ทำให้บริเวณรอบพื้นที่เกิดปัญหาในการจำหน่ายพืชผลทางการเกษตร เนื่องจากมีปริมาณสารแคดเมียมที่ปนเปื้อนในปริมาณที่สูงเกินกว่าค่ามาตรฐานที่ปลอดภัยในการบริโภค³⁶

ตัวอย่างผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมจากการลงทุนถ่านหินของบริษัทไทยในอินโดนีเซีย³⁷ ชี้ให้เห็นว่าภัยคุกคามจากอุตสาหกรรมเหมืองถ่านหินในจังหวัดกาลิมันตันตะวันออกได้ทำให้เกิดความเสียหายต่อคุณภาพน้ำใต้ดินจากการอนุมัติให้เป็นพื้นที่สัมปทานเหมืองถ่านหิน ส่งผลให้พืชผลได้รับความเสียหายต่อพื้นที่แหล่งปลูกข้าวสำคัญ

34 กรีนพีซ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้. (2559). ผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมจากการลงทุนถ่านหินของบริษัทไทยในอินโดนีเซีย. เข้าถึงได้จาก <https://www.greenpeace.org/thailand/publication/7547/the-dirty-work-of-banpu/>

35 เนื้อหาปรากฏในรายงานอีไอเอ ภาคผนวก 6

36 นิสารัตน์ สงประเสริฐ, วิทยา สวัสดิ์พิพิงค์, ปราณี มหาศักดิ์พันธ์, ณัฐพัชร มรรคา, ขนิษฐา กุศลศรีสกุล, ฉันทนา พงศเทศ และกนิษฐา บุญธรรมเจริญ. “ผลกระทบต่อประชาชนต่อสถานการณ์การปนเปื้อนแคดเมียมในสิ่งแวดล้อมของพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก,” วารสารวิชาการสาธารณสุข. 25(5) (กันยายน 2559) : 783 สืบค้นเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2563. <http://ihppthaigov.net/DB/publication/attachdomestic/253/Full-text.pdf>

37 กรีนพีซ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้. เรื่องเดิม

เมื่อบริษัทไปทำเหมืองถ่านหินตรงที่เป็นแหล่งน้ำสำหรับทำนา ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถเพาะปลูกได้อย่างที่เคยทำมา มีข้าวไม่เพียงพอสำหรับส่งขายและไม่เพียงพอต่อการบริโภค

แหล่งน้ำสำหรับอุปโภคบริโภคในชุมชนท้องถิ่นกลับไหลลงไปสู่หลุมเหมืองร้าง ในฤดูแล้งประสบปัญหาในการหาน้ำมาใช้ในการทำการเกษตร และในฤดูฝนต้องเผชิญกับปัญหาน้ำท่วม นอกจากนั้นแล้วพบว่าชาวบ้านไม่สามารถเข้าถึงแหล่งน้ำสะอาดได้ทันทีที่เป็นแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ทำให้พวกเขาต้องเปลี่ยนวิถีจากเดิมและมีค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นในการซื้อหาน้ำสะอาดมาใช้ดื่มกินแทนน้ำแหล่งเดิม

การเปลี่ยนแปลงสภาพถนนและวิถีการคมนาคมขนส่ง

จะเพิ่มอัตราความเสี่ยงจากอุบัติเหตุบนท้องถนนจากการคมนาคมที่หนาแน่นขึ้นจากยานพาหนะขนส่ง เกี่ยวข้องโดยตรงกับการขนส่งพืชผลทางการเกษตรไปยังจุดรับซื้อบนเส้นทางหลวงสาย 1099 และมีรถเข้า-ออกหนาแน่น สภาพถนนในปัจจุบันเป็นถนนลูกรังในบางช่วง และบางช่วงเป็นถนนซีเมนต์ และมีสภาพที่ชำรุดในบางตอน เป็นเส้นทางสัญจรไปโรงเรียน ไปสู่สถานพยาบาล และทำธุระภายนอกของคนที่ใช้เส้นทางนี้เป็นประจำ

เส้นทางจากตัวโครงการเหมืองถ่านหินไปยังปากทางหนองกระทิงเป็นเส้นทางหลักทางการขนส่งที่มีการสัญจรอย่างคับคั่ง การทำถนนลาดยางไม่สามารถรองรับน้ำหนักของรถที่มีปริมาณการบรรทุกหนักได้อย่างดีพอและอาจจะทำให้เกิดการชำรุดเสียหายของถนน และจะทำให้เกิดความเสี่ยงที่จะเกิดอุบัติเหตุจากการสัญจรของผู้ใช้รถใช้ถนนในเส้นทางนี้ ลักษณะสภาพถนนปัจจุบัน แม้จะไม่มีความสะดวกมากนัก แต่ด้วยความแคบและความลาดชันของเส้นทาง ผู้ที่ใช้รถใช้ถนนในเส้นทางสายนี้ถูกจำกัดความเร็วไว้ด้วยสภาพถนนและสภาพภูมิประเทศที่ไม่เอื้อให้ขับขี่ด้วยความเร็วสูง

ดังนั้นการมีรถขนาดใหญ่ อาทิ รถบรรทุกถ่านหินเข้ามาใช้เส้นทางจะทำให้รถของผู้ที่สัญจรเป็นประจำในพื้นที่มีความเสี่ยงในการเกิดอุบัติเหตุและสร้างความแออัดในกลุ่มผู้ใช้รถใช้ถนนในพื้นที่ที่มีการขนส่งพืชผลทางการเกษตรอย่างต่อเนื่อง

ในกรณีที่เกิดอุบัติเหตุ สถานพยาบาลที่สามารถรองรับผู้ป่วยฉุกเฉินได้แห่งแรก คือ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลตุงลอย ในกรณีที่ผู้ป่วยมีอาการหนักต้องส่งต่อจะมีรถบริการการแพทย์ฉุกเฉินจากโรงพยาบาลมกอยมารับที่ตุงลอย เพื่อส่งตัวผู้ป่วยไปรักษาตัวในสถานพยาบาลที่มีศักยภาพสูงกว่า หรือในวันสำคัญทางศาสนา เช่น ทุกวันอาทิตย์จะเป็นวันที่คนในชุมชนที่นับถือศาสนาคริสต์ต้องไปโบสถ์ และมีวันสำคัญของศาสนาพุทธที่มีหลายวันที่ผู้ที่นับถือศาสนาพุทธต้องเดินทางไปวัดโดยใช้เส้นทางดังกล่าวเป็นประจำ

บนเส้นทางนี้จะถูกใช้ขนส่งถ่านหินโดยรถบรรทุก คือเส้นทางเดียวกับเส้นทางปัจจุบันที่กลุ่มนักเรียนใช้เดินทางไปโรงเรียนบ้านแม่อ่างขาว โดยรถกระบะจะบรรทุกนักเรียนจำนวนมากทั้งด้านหน้ารถและด้านหลังรถกระบะที่มีโครงเหล็กหรือเรียกว่า “โครงรถ” หรือ “คอกรถ” บางหมู่บ้านมีรถขนส่งนักเรียนเพียงคันเดียว ซึ่งจะมีการเดินทางไปส่ง 1-2 เที่ยว โดยไปส่งมากที่สุด คือ 2 เที่ยว/ขา เท่ากับว่าในหนึ่งวันรถรับ-ส่งนักเรียนอาจจะต้องเดินทางไป-กลับมากถึง 4 เที่ยวต่อวัน โดยต่อเที่ยวจะมีนักเรียนจำนวนโดยเฉลี่ยประมาณ 40 คน โดยการเดินทางจะอยู่ในช่วงเวลา 6.00-8.00 น. สำหรับขาไป และ 16.30-18.00 น. สำหรับขากลับ นอกจากนั้นแล้วยังมีโรงเรียนตุงลอยอีกแห่งหนึ่งที่อยู่ในเส้นทางขนส่งถ่านหินของรถบรรทุกดังกล่าว และไม่เพียงมีโรงเรียน 2 แห่งนี้เท่านั้น ยังมีการเดินทางของผู้ปกครองที่ต้องรับส่งบุตรหลานเป็นประจำที่ศูนย์เด็กเล็กหลายแห่งบนเส้นทางสายนี้³⁸

ภาคีเครือข่ายยุติเหมืองแร่มกอย

นอกจากนั้น กลุ่มนักเรียนในหมู่บ้านกะเบอะดินส่วนที่เหลือเดินทางไปโรงเรียนโดยใช้รถมอเตอร์ไซด์มีจำนวนมากถึง 50 คัน³⁹ โดยส่วนใหญ่จะมีสมาชิกในครอบครัว หรือให้เพื่อนซ้อนท้ายไปด้วย ในกรณีที่นำรถมอเตอร์ไซด์ไปเอง นักเรียนสามารถเลือกเวลาไปกลับเอง ซึ่งในบางครั้งอาจจะกลับหลังเลิกเรียนในช่วงที่มีกิจกรรมที่ต้องทำ เช่น ทำงานกลุ่ม ทำการบ้าน และซ่อมกีฬา เป็นต้น

ถนนสายนี้คือเส้นทางที่รถขนส่งพืชเศรษฐกิจ หรือ “รถลาก” รถกระบะที่มีโครงรถหรือคอกเป็นพาหนะที่คนในชุมชนใช้ขนส่งกะหล่ำปลี ฟักทอง และมะเขือเทศสู่จอร์แดนเป็นประจำ⁴⁰ พืชเศรษฐกิจที่เป็นรายได้หลักของพวกเขาไปส่งยังโกดังของหมู่บ้านข้างเคียงในเส้นทางเดียวกัน อย่างบ้านยองกือ บ้านหนองกระโทง และอาจจะเดินทางไปถึงบ้านแม่ต้อมหมู่บ้านที่เป็นที่ตั้งของโกดังรับซื้อพืชเศรษฐกิจเหล่านั้น นอกจากรถของคนในชุมชนแล้วยังมีรถของคนซื้อเหมาในการค้าขายขนส่งมะเขือเทศ เจ้าของโกดังสินค้าจากภายนอกชุมชนจะส่งลูกน้องพร้อมรถลากเข้ามาควบคุมการเก็บมะเขือเทศและคัดแยกเกรด เพื่อนำส่งผลผลิตที่ซื้อเหมากลับไปยังโกดัง บางส่วนที่มีปริมาณของมะเขือเทศมาก มีคนเก็บมากจะใช้รถมากกว่าหนึ่งคัน เมื่อขึ้นตะกร้าแล้วรถลากจะขนตะกร้าไปยังโกดัง รถลากคันหนึ่งสามารถบรรทุกตะกร้าของโกดังได้มากถึง 80 ตะกร้า และต้องขับด้วยความระมัดระวัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ฝนตกและการขับรถที่มีการสวนทางกันจะต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ การขนส่งมะเขือเทศมีความจำเป็นที่ต้องทำรอบให้ทันกับการนำส่งไปที่โกดังเพื่อให้มะเขือเทศเดินทางไปอีกต่อหนึ่ง ไปกับรถบรรทุกที่นำส่งต่อจากโกดังสินค้าในพื้นที่

ดังนั้นหากมีการใช้เส้นทางร่วมกับรถบรรทุกถ่านหิน ผู้ขับรถขนส่งพืชเศรษฐกิจมีข้อห่วงกังวลว่าจะไม่สามารถขับสวนทางกันได้ และการขนส่งจะใช้ระยะเวลานานและไม่ปลอดภัย ความล่าช้าในการขนส่งจะส่งผลกระทบต่อให้พืชผลเน่าเสียและราคาตก ผู้ขับรถขนส่งจะทำรอบไม่ได้

นอกจากนั้นแล้วยังต้องคำนึงถึงช่วงเวลาการทำงานในการเก็บพืชผลทางการเกษตร⁴¹ อย่างกะหล่ำปลี ชาวสวนจะต้องไปตัดกะหล่ำปลีตั้งแต่ 04:00 น. จนเวลา 08:00-09:00 น. รถกระบะที่จัดเรียงบรรทุกกะหล่ำปลีพร้อมออกเดินทางออกจากหมู่บ้านกะเบอะดิน และขนส่งได้ในช่วงค่ำถึงราวสองทุ่ม

และการขนส่งฟักทองที่สามารถเริ่มขนส่งได้ตั้งแต่เวลา 10:00 น. ฟักหม่นสามารถเริ่มขนส่งในเวลาเที่ยงวัน รถขนส่งในหมู่บ้านมีอยู่ประมาณ 60 คัน ซึ่งรายได้จากการขนส่งนั้นขึ้นอยู่กับของและการทำรอบ โดยแต่ละรอบนั้นจะมีมูลค่าถึง 1,000-4,000 บาทต่อเที่ยว นอกจากนั้นแล้วยังมีรถจากภายนอกหมู่บ้านที่เข้ามาบรรทุกสินค้าออกไปยังโกดังอีกหลายคัน

ความเสี่ยงต่อการชะล้างพังทลาย เกิดดินถล่ม น้ำป่าไหลหลาก

เมื่อปี 2556 เกิดเหตุการณ์ดินถล่มที่หมู่บ้านกะเบอะดิน ส่งผลให้ประชากรกว่า 37 ครัวเรือนต้องย้ายบ้านเรือนมาตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ปลอดภัยกว่า ซึ่งที่อยู่อาศัยในปัจจุบันถูกเรียกว่า “บ้านใหม่” ตั้งอยู่ไปทางบ้านผาแดงซึ่งเป็นหอย่อมบ้านหนึ่งของบ้านกะเบอะดิน แผนที่เสี่ยงภัยดินถล่มระดับชุมชน⁴² แสดงถึงการสำรวจพื้นที่เสี่ยงภัยดินถล่มและน้ำป่าไหลหลากพื้นที่ตำบลอมก๋อย ทั้งหมด 20 หมู่บ้าน ปรากฏว่าบ้านกะเบอะดินเป็นเพียงหมู่บ้านเดียวที่อยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัยดินไหลจากทุกหมู่บ้านของตำบลอมก๋อย ในรายงานไอโอเอ บทที่ 2 ปรากฏรายละเอียดโครงการที่กล่าวถึงวิธีการทำเหมือง โครงการจะเปิดการทำเหมืองหาคือ เป็นพื้นที่ราบระหว่างเขาและลาดเชิงเขา โดยทางโครงการอ้างว่าไม่มีการใช้น้ำและสารเคมีในกระบวนการทำเหมือง ซึ่งโอกาสเกิดดินถล่มอยู่ในระดับปานกลาง โดยโครงการจะควบคุมความลาดชันของบ่อเหมืองไม่ให้เกิน 45 องศา และรักษาหน้าเหมืองให้อยู่ในสภาพที่ปลอดภัย มิให้เสี่ยงต่อการชะล้างพังทลาย นอกจากนี้พื้นที่

39 บรรณวิทย์ วุฒิสวัสดิ์, สัมภาษณ์วันที่ 16 พฤศจิกายน 2563

40 บุญฤทธิ์ วุฒิสวัสดิ์, สัมภาษณ์วันที่ 16 พฤศจิกายน 2563

41 พิชัย ฟ้าประทานไพร, สัมภาษณ์วันที่ 16 พฤศจิกายน 2563

42 กรมทรัพยากรธรณี. (2558). แผนที่เสี่ยงภัยดินถล่มระดับชุมชน ตำบลอมก๋อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่.

เข้าถึงได้จาก http://www.dmr.go.th/download/landslide57_58_tumbon210/changmai57/รายงานดินถล่มตำบลอมก๋อย.pdf

โครงการไม่ได้เป็นแหล่งที่มีความสำคัญทางด้านธรณีวิทยาและไม่ได้ตั้งอยู่บริเวณขอบของเปลือกโลก ด้วยเหตุนี้การทำเหมืองจึงไม่เป็นการเพิ่มปัจจัยเสี่ยงต่อการเกิดแผ่นดินไหวแต่อย่างใด

ในรายงานแผนที่เสี่ยงภัยดินถล่มระดับชุมชน ตำบลอมก๋อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ (2558) พบว่า ในอำเภออมก๋อยเมื่อครั้งอดีตนั้นเคยเกิดภัยดินถล่มน้ำป่าไหลหลากและน้ำท่วมมาแล้ว 3 ครั้งในบริเวณตำบลยางเปียง ตำบลแม่ตื่น และตำบลม่อนจอง ส่วนในตำบลอมก๋อยนั้นหมู่บ้านกะเบอะดินเป็นพื้นที่เสี่ยงภัยดินไหล ซึ่งการตัดไหล่เขาเพื่อสร้างบ้านเรือนจะทำให้เสี่ยงภัยดินไหล

สิทธิชุมชนชาติพันธุ์ในมิตกฎหมายและพันธกรณีสากล

วิถีชุมชนชาติพันธุ์หรือชนเผ่าที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ในส่วนของรัฐธรรมนูญได้กำหนดเจตนารมณ์ไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นสิทธิหน้าที่ของชุมชนด้วยในการร่วมมือและสนับสนุนการอนุรักษ์และคุ้มครองสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งมรดกทางวัฒนธรรม ตามบทบัญญัติมาตรา 43 (1), (2) ที่ว่า บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ พื้นฟู หรือส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณี อันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนตามวิธีการทางกฎหมายบัญญัติและ มาตรา 50 (8) แห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2560

ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านกะเบอะดินเป็นชนเผ่าพื้นเมืองที่ได้รับการคุ้มครองและถูกรับรองในระดับสากลตามปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิของชนเผ่าพื้นเมือง (United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples - UNDRIP) ที่ประเทศไทยเข้าร่วมลงนามไว้เมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2550 โดยมีเจตนาในข้อสำคัญคือให้รัฐที่มี

© จันทร์กลาง กันทอง / กรีนพีซ

ภาคีเครือข่ายยุติเหมืองแร่อมก๋อย

ทั้งกฎหมายรัฐธรรมนูญของไทยและกลไกทางสากลที่ไทยได้ลงนามไว้ มีเจตนาชัดเจนในการให้สิทธิชุมชนกะเหรี่ยงบ้านกะเบอะดิน ในการกำหนดสิทธิของตนในปกป้องอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำผืนป่าและทรัพยากรในพื้นที่อย่างอิสระตามวิถีตามประเพณีความเชื่อของชนเผ่าที่ได้สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ และที่สำคัญ รัฐยังมีหน้าที่ให้การสนับสนุนและการคุ้มครองอย่างเป็นธรรมอีกด้วย

ชนเผ่าพื้นเมืองทั่วโลกนั้นต้องให้การรับรองและคุ้มครองสิทธิของชนเผ่าพื้นเมือง ที่อาจจะประสบปัญหาและได้รับผลกระทบมายาวนาน ทั้งการสูญเสียที่ดิน ทรัพยากร และการถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน บางพื้นที่ถึงขั้นต้องสูญเสียชีวิตและเลือดเนื้อจากการลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อปกป้องผืนดินผืนป่าและวิถีชีวิตของตนเอง

โดยเฉพาะบทบัญญัติ มาตรา 29 ที่มีเจตนารมณ์ชัดเจนให้สิทธิ ชนเผ่าพื้นเมือง มีสิทธิในการอนุรักษ์ พื้นฟูและปกป้องสภาพแวดล้อมและศักยภาพในการผลิตของที่ดิน หรือเขตแดนและทรัพยากรของตน รวมถึงแหล่งน้ำและทรัพยากรอื่น ๆ ที่ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 25 ว่าให้สิทธิชนเผ่าพื้นเมือง มีสิทธิธำรงรักษาและเสริมสร้างความสัมพันธ์ด้าน จิตวิญญาณ ที่มีลักษณะเฉพาะกับที่ดิน เขตแดน น้ำ และทรัพยากรอื่น ๆ ที่พวกเขาเป็นเจ้าของตามประเพณี หรือเคยครอบครองและใช้ประโยชน์ และดำรงความรับผิดชอบของตนในการส่งเสริม สิ่งเหล่านี้สู่คนรุ่นต่อไป

นอกจากเรื่องทรัพยากรธรรมชาติแล้ว ยังให้สิทธิและให้ความคุ้มครองด้านอัตลักษณ์ชนเผ่าไว้ในมาตรา 11 ที่ได้บัญญัติไว้ชัดเจนว่าชนเผ่าพื้นเมือง มีสิทธิในการปฏิบัติและฟื้นฟูขนบธรรมเนียมและประเพณีของตน ซึ่งรวมถึงสิทธิในการธำรง คุ้มครอง และพัฒนาการแสดงออกทางวัฒนธรรมทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของตน เช่น แหล่งโบราณคดีและประวัติศาสตร์ พิธีกรรม ซึ่งอาจรวมถึงการคืนทรัพย์สินให้กับเจ้าของเดิมในทรัพย์สินทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ศาสนาและจิตวิญญาณ ที่ถูกนำไปโดยปราศจากฉันทานุมัติที่ได้รับการบอกแจ้งรับรู้ล่วงหน้าและเป็นอิสระของชนเผ่าพื้นเมืองหรือด้วยการละเมิดต่อกฎหมาย จารีตประเพณีและขนบธรรมเนียมของพวกเขา โดยพัฒนาร่วมกับชนเผ่าพื้นเมือง

ทั้งยังมีเจตนารมณ์ชัดเจนในการให้สิทธิความเป็นเจ้าของผืนดินแหล่งทรัพยากรของชนเผ่าพื้นเมืองท้องถิ่นในมาตรา 26 ที่ได้บัญญัติไว้ว่าชนเผ่าพื้นเมือง มีสิทธิในที่ดิน เขตแดนและทรัพยากรซึ่งพวกเขาครอบครองและเป็นเจ้าของตามประเพณี หรือเคยใช้หรือเคยได้รับมาก่อน ชนเผ่าพื้นเมืองมีสิทธิเป็นเจ้าของ ใช้ พัฒนาและควบคุมที่ดิน เขตแดนและทรัพยากรที่พวกเขาครอบครองอยู่ด้วยเหตุผลของการเป็นเจ้าของตามประเพณี หรือการประกอบอาชีพหรือการใช้ตามประเพณีรูปแบบอื่น ๆ รวมทั้งที่ชนเผ่าพื้นเมืองได้รับมาโดยวิธีอื่น รัฐจึงต้องให้การยอมรับและคุ้มครองในทางกฎหมายต่อที่ดิน เขตแดนและทรัพยากรเหล่านี้

สอดคล้องกับกติกาสากลที่ให้สิทธิประชาชนในการใช้สิทธิในแหล่งน้ำ ที่ดิน และทรัพยากรของตนได้ ในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights: ICCPR) ซึ่งประเทศไทยเข้าเป็นภาคีเมื่อ 25 ตุลาคม 2539 ในข้อที่หนึ่ง วรรคที่สอง ที่ได้บัญญัติไว้ว่า เพื่อจุดมุ่งหมายของตน ประชาชนทั้งปวงอาจจัดการโคกทรัพย์และทรัพยากรธรรมชาติของตนได้อย่างเสรีโดยไม่กระทบต่อพันธกรณีใด ๆ ประชาชนจะไม่ถูกลิดรอนจากวิถีทางแห่งการยังชีพของตนไม่ว่า ในกรณีใด ๆ อีกทั้งยังได้มีการกล่าวถึงสิทธิของชนเผ่าพื้นเมืองหรือชนกลุ่มน้อยไว้อย่างชัดเจนในข้อที่ 27 ว่า ในรัฐทั้งหลายซึ่งมีชนกลุ่มน้อยทางเผ่าพันธุ์ศาสนาหรือภาษาอยู่ บุคคลผู้เป็นชนกลุ่มน้อยดังกล่าวจะไม่ถูกปฏิเสธสิทธิในอันที่จะมีวัฒนธรรมของตนเอง หรือนับถือและประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของตนเอง หรือใช้ภาษาของตนเอง ภายในชุมชนร่วมกับสมาชิกอื่น ๆ ของชนกลุ่มน้อยด้วยกัน

ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านกะเบอะดิน
เป็นชนเผ่าพื้นเมืองที่ได้รับการคุ้มครอง
และถูกรับรองในระดับสากล
ตามปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วย
สิทธิของชนเผ่าพื้นเมือง
(United Nations Declaration
on the Rights of Indigenous Peoples)
ที่ประเทศไทยเข้าร่วมลงนามไว้เมื่อวันที่
13 กันยายน พ.ศ. 2550

นอกจากนั้น ประเทศไทยยังมีความสัมพันธ์กับข้อตกลงหรือกติกาสากลอีกหลายฉบับที่มุ่งสู่การสร้างค่านิยมและบรรทัดฐานการปกป้องคุณค่าของชุมชนชาติพันธุ์ อาทิ การร่วมรับรองกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม (International Covenant on Economic Social and Cultural Rights: ICESCR) ซึ่งขยายแนวคิดเรื่อง “สิทธิในการกำหนดวิถีชีวิตตนเอง” ที่มีสาระสำคัญที่กล่าวถึงสิทธิในการกำหนดเจตจำนงของตนเอง (Right of self-determination), ปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมือนานาชาติด้านวัฒนธรรม พ.ศ. 2509 (Declaration on the Principles of International Culture Cooperation 1966), ปฏิญญาออกซาคา พ.ศ. 2536 (The Oaxaca Declaration 1993) ของยูเนสโก ซึ่งมีสาระสำคัญว่ารัฐสมัยใหม่จำเป็นต้องมีอุดมการณ์แบบพหุนิยมวัฒนธรรมซึ่งให้ความเคารพต่อวัฒนธรรมที่หลากหลาย

ปฏิญญาเวียนนาและแผนปฏิบัติการเพื่อการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของเด็ก สตรี ชาติพันธุ์ชนเผ่าพื้นเมืองและชนกลุ่มน้อย ซึ่งทำให้ชนเผ่าพื้นเมืองได้รับการยอมรับผ่านระบบสหประชาชาติว่าปี 2538-2547 เป็นทศวรรษสากลของชนเผ่าพื้นเมืองโลก, ปฏิญญาสากลยูเนสโกว่าด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2544 (UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity 2001) และอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity: CBD) ที่ประเทศไทยเข้าเป็นภาคี เมื่อปี 2546 ที่สร้างความร่วมมือของประเทศภาคีในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพให้เกิดความยั่งยืนและเป็นธรรม ซึ่งชุมชนกะเหรี่ยงบ้านกะเบอะดินนับเป็นชุมชนที่มีศักยภาพด้านวิถีการอยู่อาศัยและระบบการผลิตที่ตอบโจทย์ดังกล่าวอย่างชัดเจน

จะเห็นได้ว่า ทั้งกฎหมายรัฐธรรมนูญของไทยและกลไกทางสากลที่ไทยลงนามไว้ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น มีเจตนาชัดเจนในการให้สิทธิของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านกะเบอะดินในการกำหนดสิทธิของตนในการปกป้อง อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำผืนป่าและทรัพยากรในพื้นที่อย่างอิสระตามวิถี ตามประเพณีความเชื่อของชนเผ่าที่ได้สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ และที่สำคัญรัฐยังต้องมีหน้าที่ให้การสนับสนุนและการคุ้มครองอย่างเป็นธรรมอีกด้วย

ภาคีเครือข่ายยุติเมืองแรมมกอย

แผนที่ชุมชน
เมื่อยังไม่ได้รับผลกระทบ

ภาพคือเครือข่ายยุติเมืองแรมก้อย

บทที่ 5

บทสรุป

โครงการเหมืองถ่านหินอมก๋อย:
ความผิดพลาดที่กำลังจะบอกอะไร

ความพยายามกว่า 3 ทศวรรษของการก่อรูปโครงการเหมืองถ่านหินที่ตั้งอยู่บนดอยสูง ในเขตชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโปว์ที่ชื่อว่า “บ้านกะเบอะดิน” ดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยนิเวศทรัพยากรสำคัญ และดำรงวิถีชีวิตที่เรียบง่ายบนดอยสูงอย่างแนบอิงเข้ากับธรรมชาติ และดำรงวิถีในฐานะของการผลิตพืชผลทางการเกษตรที่เป็นวัตถุดิบสำคัญอยู่บนจานอาหารของคนพื้นราบ

กะเบอะดิน เป็นดินแดนมหัศจรรย์ พื้นที่สำคัญที่ทุกคนต้องร่วมกันปกป้องรักษาไว้

หยุดการมาของโครงการเหมืองถ่านหิน ธุรกิจของบริษัทเอกชนที่ทำเหมืองเพื่อขุดเอาถ่านหินขับบีทมินัสจากแอ่งกะเบอะดินส่งไปใช้เป็นเชื้อเพลิงเผาให้ความร้อนในโรงงานปูนซีเมนต์รายใหญ่ของประเทศ ที่จังหวัดลำปาง

ยืนยันถึงความต้องการที่ชัดเจนว่าถ่านหินจากแอ่งกะเบอะดินจะถูกนำไปใช้ในภาคอุตสาหกรรมยักษ์ใหญ่ของบริษัท คือวัตถุดิบหลักของการทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมฉบับนี้ ซึ่งการจัดทำไอเอเป็นขั้นตอนการประเมินผลกระทบของโครงการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นต่อชุมชน และเป็นเอกสารที่ใช้ประกอบการขออนุญาตประทานบัตร

รายงานข้อมูลชุมชนฉบับนี้ทำหน้าที่ตีแผ่สิ่งที่รายงานไอเอไม่ได้กล่าวถึงผ่านบริบทของชุมชน

“เราจะเห็นได้ว่ามีคนหนึ่งเสียประโยชน์ และอีกคนหนึ่งได้ประโยชน์ ทำให้การกระจายผลประโยชน์ของการพัฒนาถึงไม่เท่าเทียมกัน เมื่อผลประโยชน์กระจายไม่เท่ากันทำให้เกิดช่องว่าง เกิดปัญหาเรื่องผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม สังคมต้องตั้งคำถามกับแนวทางการพัฒนาแบบไม่เป็นธรรมและไม่ยั่งยืน เราพร้อมแล้วหรือที่จะแลกมก้อยกับถ่านหินสกปรก เชื้อเพลิงที่ทั้งโลกพร้อมที่จะโบกมือลา”

ชยันต์ วรรณะภูติ

หัวหน้าศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่⁴³

ท่ามกลางการต่อรองของชุมชนที่สะท้อนผ่านการเคลื่อนไหว เรียกร้องสิ่งที่พวกเขาไม่เห็นด้วย ความพยายามในการปกป้องพื้นที่อยู่อาศัยตามที่ได้รับการรับรองสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมืองตามกฎหมายไทยและปฏิญญาสากล⁴⁴ ถูกระบุไว้ว่า

ความเป็นชาติพันธุ์ สิทธิทางชาติพันธุ์ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 70 ระบุถึงสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ว่า “รัฐพึงส่งเสริมและให้ความคุ้มครองชาวไทยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ให้มีสิทธิดำรงชีวิตในสังคมตามวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตดั้งเดิมตามความสมัครใจได้อย่างสงบสุข ไม่ถูกรบกวน ทั้งนี้เท่าที่ไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนหรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ หรือสุขภาพอนามัย” ประกอบกับ **ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม ข้อ 4.3.5** ระบุว่า “สนับสนุนการพัฒนาบนฐานทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ภายใต้บริบทของสังคมที่มีความหลากหลายมากขึ้นทั้งทางชาติพันธุ์ ศาสนา และวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมโดยไม่เลือกปฏิบัติ ส่งเสริมความตระหนักในสิทธิมนุษยชน สร้างความเท่าเทียมกันในเรื่องสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในกลุ่มชาติพันธุ์ ให้ความสำคัญกับองค์ความรู้และภูมิปัญญาของกลุ่มชน สร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าของคนในท้องถิ่น สร้างความเข้าใจและจุดร่วมบนความแตกต่างอย่างสร้างสรรค์” อีกทั้งประเทศไทยได้รับรองปฏิญญาสากล ว่าด้วยสิทธิของชนพื้นเมือง ที่สหประชาชาติประกาศในปี พ.ศ. 2550 มีสาระสำคัญระบุว่า “ชนเผ่าพื้นเมืองมีสิทธิในที่ดิน เขตแดน และทรัพยากร ซึ่งพวกเขาครอบครองและเป็นเจ้าของตามประเพณี หรือเคยใช้หรือเคยได้รับมาก่อน รัฐจึงต้องทำให้การยอมรับและคุ้มครองในทางกฎหมาย” รวมทั้งได้รับรองเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

43 ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เรื่องเดียวกัน.

44 ACTIONAID THAILAND, (2562). คีนสิทธิที่ดิน คีนถิ่นหาปลา ร่วมพัฒนา เขตคุ้มครองวัฒนธรรม. เข้าถึงได้จาก <https://actionaid.or.th/คีนสิทธิที่ดิน-คีนถิ่น/>

(Sustainable Development Goals: SDG) ในฐานะวาระการพัฒนาแห่งสหประชาชาติภายหลังปี ค.ศ. 2015 ซึ่งหัวใจของเป้าหมายการพัฒนายั่งยืนคือ เน้นการพัฒนาที่ไม่ทอดทิ้งใครไว้เบื้องหลัง⁴⁵

ว่าด้วยการพัฒนาแบบไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง⁴⁶ อันเป็นกระแสแนวคิดและปฏิบัติการของโลกภายใต้ “ระบอบการพัฒนา” (Development Regime) ใหม่ของโลก ซึ่งการจะทำให้เป้าหมาย SDG บรรลุผลต้องคำนึงเงื่อนไขสำคัญคือการคำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ โดยคนที่จะต้องเข้าไปให้ถึงก่อนกลุ่มอื่น ๆ คือพวกที่อยู่ข้างหลังที่สุด (To reach first those who are furthest behind) ซึ่งหมายถึงบรรดาผู้ด้อยโอกาสในสังคม ที่หนึ่งในนั้นมีกลุ่มชนพื้นเมืองปรากฏอยู่ การพัฒนาในมิติของภาคเอกชนและภาครัฐนั้นได้ทั้งคนกลุ่มนี้ไว้ข้างหลัง บ่อยครั้งที่รัฐไทยมองกลุ่มชาติพันธุ์เป็น “คนข้างหลัง” และเข้าใจว่าการพัฒนาอยู่ในรูปแบบของการสร้างโครงการและการแจกจ่ายต่าง ๆ โดยรัฐให้แก่ประชาชน เป้าหมาย “กระบวนการที่ทำให้เกิดคนข้างหลัง” จึงกลายเป็นตัวสะท้อน “ความเหลื่อมล้ำ” ในสังคมที่ไม่ใช่ภาวะธรรมชาติ แต่ถูกทำให้เชื่อหรือยอมรับว่าเป็นสภาวะธรรมชาติ และกระบวนการที่ทำให้เกิดการกีดกันโอกาส (Exclusion) เพื่อไปสู่เป้าหมายการพัฒนาที่เข้าถึงทุกคนและทุกคนมีส่วนร่วม (Inclusive Development) โดยบทความว่าด้วยการพัฒนาแบบไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง โดย พิษณุ พงษ์สวัสดิ์ ได้มองและขานคิดว่า “รัฐอาจไม่ใช่ผู้นำการพัฒนา หรือกำหนดเป้าหมายการพัฒนา แต่ต้องมีมนุษย์หรือประชาชนเป็นเป้าหมาย และเป็นผู้มีส่วนกำหนดทิศทางพัฒนา”

ซึ่งกรณีศึกษาของโครงการเหมืองถ่านหินอมก๋อยในขั้นตอนของกระบวนการการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม สะท้อนการมีส่วนร่วมของชุมชนบนดอยได้อย่างชัดเจน และแสดงถึงความไม่เป็นธรรมในเรื่องความเหลื่อมล้ำทางอำนาจ ความรู้ และภาษา การเริ่มต้นกระบวนการมีส่วนร่วมแล้วมีปัญหามีผลต่อการให้ความรู้ การรับรู้ข้อมูล และการแสดงความคิดเห็นของผู้ได้รับผลกระทบต่อโครงการที่จะเกิดขึ้น

ภาคีเครือข่ายยุติเหมืองถ่านหินอมก๋อย

45 รายงาน SDG ของสหประชาชาติเมื่อปี 2558 ยังได้กล่าวถึงหลักการ “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” เอาไว้หลังการพูดถึงเป้าหมาย 17 ข้อ เข้าถึงได้จาก <https://unstats.un.org/sdgs/report/2016/Leaving-no-one-behind/>

46 MATICHON ONLINE. (2561). ว่าด้วยการพัฒนา แบบไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง โดย พิษณุ พงษ์สวัสดิ์ เข้าถึงได้จาก https://www.matichon.co.th/columnists/news_1278405

ในตอนท้ายของรายงานข้อมูลชุมชนฉบับนี้จะเป็นการรวบรวมข้อคิดเห็นในทางวิชาการที่มีต่อกระบวนการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการเหมืองถ่านหินอมก๋อย⁴⁷

ธนากร วัชรประดิษฐ์

บรรณาธิการรายงานข้อมูลชุมชนฯ

ตั้งคำถามถึงการอนุมัติและเห็นชอบของรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการเหมืองถ่านหินอมก๋อย โดยคณะกรรมการผู้ชำนาญการพิจารณารายงานที่ไม่ครอบคลุมบริบทของชุมชนที่พยายามยึดเยี่ยกว่าเป็นป่าเสื่อมโทรม และการจัดจำแนกการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรป่าไม่ว่าเป็นพื้นที่ป่าเพื่อเศรษฐกิจ ในรายงานอีไอเอกลับไม่ระบุถึงการใช้ประโยชน์ของนิเวศที่หลากหลายตามการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และบริบทของการทำไร่หมุนเวียน และการเป็นพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ รายงานข้อมูลชุมชนเล่มนี้จึงเน้นไปที่การชี้ให้เห็นถึงการประเมินผลกระทบของสายน้ำ ซึ่งมีการประเมินเพียงสายใดสายหนึ่งที่ไหลผ่านโครงการในรัศมีผลกระทบ 3 กิโลเมตรโดยที่ไม่คำนึงถึงโครงข่ายน้ำใต้ดิน เป็นการประเมินที่ไม่ครอบคลุมผลกระทบที่จะเกิดกับชุมชนปลายน้ำ และผู้ใช้น้ำหากมีโครงการเหมืองถ่านหินเกิดขึ้นในพื้นที่

สุภากรณ์ มาลัยลอย

ผู้จัดการมูลนิธิธรรมาสิ่งแวดล้อม (EnLAW)

สิ่งที่ภาคประชาชนเคยเสนอว่าการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมมีปัญหาที่นิยาม การมองว่าการประเมินผลกระทบว่าถ้าเกิดปัญหาอะไรขึ้น ก็กำหนดมาตรการลดผลกระทบ สะท้อนให้เห็นว่าไม่เคยมีพื้นที่ไหนเลยที่ศึกษาแล้วพบผลกระทบแล้วเสนอทางเลือกว่าไม่ต้องมีโครงการก็ได้ นอกจากนั้นแล้วการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิต และวิถีชุมชน

จะต้องดูข้อเท็จจริงในพื้นที่ รายงานอีไอเอของโครงการเหมืองถ่านหินอมก๋อยที่มีอายุมากกว่า 10 ปี ข้อมูลเหล่านั้นไม่ควรถูกนำมาใช้ และเช่นกันนั้นการตีความทางกฎหมายของการให้ผ่านรายงานอีไอเอที่หน่วยงานรัฐให้ใบอนุญาต ในเมื่อรายงานอีไอเอมีข้อบกพร่องในสาระสำคัญจำนวนมากอันจะนำไปสู่ผลกระทบต่อชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศอย่างร้ายแรง สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในฐานะหน่วยงานที่รับผิดชอบควรจะทบทวนและให้ความสำคัญในมิติของการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเมื่อรายงานฉบับนี้ยังผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการผู้ชำนาญการพิจารณารายงานฯ และยังสามารถนำมาประกอบการเดินหน้าทำเหมืองถ่านหิน

“การนำเสนอเรื่องอีไอเอ การปลดแอกมันไม่ใช่ที่กะเบอะดินแค่เพียงที่เดียว ปัญหาที่พยายามพูดคือ ในเมืองการรวมศูนย์อำนาจมันไม่ได้อยู่ที่คนในพื้นที่ แปลว่าเราต้องเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจการตัดสินใจที่เป็นภาพใหญ่จะต้องถูกรื้อถอน”

47 ข้อคิดเห็นจากการจัดเวทีเสวนาวิชาการ ปลดแอก “เหมืองถ่านหิน ความรู้ความจริง กะเบอะดิน”, ที่คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันที่ 16 ธันวาคม 2563 และเวทีเสวนาออนไลน์ “พลังงานถ่านหินกับอุตสาหกรรมไทย : ตีแผ่เบื้องหลังการใช้ถ่านหินในอุตสาหกรรมไทยและ EIA กับสิทธิชุมชน เมื่อวันที่ 20-27 พฤษภาคม 2564

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต กวจเจริญ

คณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ตั้งคำถามโดยเปรียบเทียบผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการดำเนินโครงการเหมืองถ่านหิน ผู้ประกอบการเจ้าของเหมือง บริษัทที่จัดหาถ่านหินให้แก่บริษัทที่รับซื้อถ่านหิน โดยมองว่าการทำโครงการเช่นนี้จะช่วยลดต้นทุนค่าใช้จ่ายของบริษัทที่เป็นผู้รับซื้อ เมื่อซื้อถ่านหินจากแหล่งใกล้เคียงกับโรงงาน ในอีกด้านหนึ่ง ผู้ที่ต้องจ่ายกลับตกอยู่กับคนในพื้นที่ ชาวบ้านต้องแบกรับความเสียหายที่กระทบต่อสุขภาพ และเกิดความเสียหายต่อแหล่งน้ำ สภาพธรรมชาติ สภาพแวดล้อมภายในชุมชน ซึ่งผู้ประกอบการมองข้ามมูลค่าสิ่งแวดล้อมและสุขภาพเหล่านี้ไป ทำให้ราคาเหล่านี้ไม่ถูกนำมารวมอยู่ในราคาที่รับซื้อถ่านหิน ทำให้ถ่านหินนั้นมีราคาถูกลงมาก จึงเกิดคำถามสำคัญว่า “ถ้าผู้ประกอบการจะลดต้นทุนแล้วชาวบ้านจะได้อะไร?” เมื่อปลายทางของถ่านหินจากแอ่งกะเบอะดินจะไปอยู่ในห่วงโซ่อุตสาหกรรมการผลิตปูนซีเมนต์ของบริษัทยักษ์ใหญ่

“รายงานอีไอเอจะต้องไม่ขึ้นว่าสร้างได้ ถ้าสุดท้ายแล้วมันมีผลกระทบจริง ไม่สร้างได้ไหม?” เมื่อแนวคิดพื้นฐานในปัจจุบัน การอยู่ร่วมกันของชุมชนคือส่วนสำคัญ และเมื่อคำตอบสุดท้ายคือการอยู่ร่วมกันจะสามารถยกเลิกโครงการเหมืองถ่านหินได้หรือไม่

ดร.บัณฑิตชี้ว่า แม้ในทางกฎหมายแร่ พ.ร.บ.แร่ พ.ศ. 2560 ใหม่ อาจจะดูก้าวหน้ากว่าแนวคิดเดิม มีความพยายามในการปรับปรุงข้อบกพร่องของ พ.ร.บ.แร่ พ.ศ. 2510 ทั้งในเชิงโครงสร้างและเชิงกระบวนการ เพื่อให้มีการกระจายอำนาจสู่จังหวัดและส่วนท้องถิ่นในฐานะคนตัดสินใจและการออกใบอนุญาตสำรวจแร่ นอกจากนั้นแล้วยังเปิดกว้างให้ประชาชนมีส่วนร่วม ซึ่งหมายถึงการรับฟังความคิดเห็น เสียงสะท้อนว่าอยากให้ลูกหลานมีงานทำในพื้นที่ คือภาพฝันจากเงื่อนไขข้อเสนอจากทางบริษัทเจ้าของโครงการ และการขายฝันในแง่ของการเพิ่มความรับผิดชอบของผู้ประกอบการในกฎหมายแร่ฉบับใหม่ อย่างไรก็ตามการเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการที่สามารถร้องเรียนได้ แต่ควรต้องมีมาตรการที่ชัดเจนในการตรวจสอบ และป้องกัน เผื่อระวังอย่างไร เพื่อให้ได้รับการเยียวยา

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม คือสิ่งที่ต้องทำ เพื่อให้เป็นไปตามหลักการป้องกันไว้ก่อน ที่รายงานการวิเคราะห์ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจะตอบสนองหลักการนี้ได้ ต่อเมื่อนโยบายในรายงานนั้นเป็นความจริงและมีการปฏิบัติตาม

ดร.จิรวัฒน์ รักชาติ

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

สะท้อนถึงบทเรียนจากการศึกษาวิจัย⁴⁸ เรื่องการเปลี่ยนผ่านทางสังคมของเกษตรกร ผู้ประกอบการของชาวกะเหรี่ยงในชุมชนบ้านแม่ต๋อม อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ที่ทำการผลิตและการค้ามะเขือเทศ โดยจิรวัฒน์นำเสนอจำนวนผลผลิตมะเขือเทศของประเทศว่ามาจากจังหวัดเชียงใหม่ ถึงร้อยละ 20 ในตลาด โดยพื้นที่ปลูกมะเขือเทศของจังหวัดเชียงใหม่มาจากโซนอำเภอสอดและอมก๋อย เป็นสัดส่วนถึงร้อยละ 80-90 ซึ่งปัจจุบันมีการขยายพื้นที่การปลูกในพื้นที่อำเภอมก๋อยขึ้นมากกว่าอำเภอสอด จิรวัฒน์ฉายภาพให้เห็นถึงการไ้ที่ดินที่เกิดขึ้นอย่างเข้มข้นว่า ในผืนดินเดิมของบรรพบุรุษถูกใช้ในการเพาะปลูกทั้งการทำให้หมุนเวียน การปลูกมะเขือเทศสลับ และพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ มีการพักดินโดยซีให้เห็นว่าการปลูกมะเขือเทศที่เป็นพืชล้มลุกสามารถปลูกได้อย่างน้อย 2 รอบต่อปี (ปลูกได้ตลอดทั้งปี) นอกจากจะเป็นผู้ปลูกแล้ว ในระบบค้าขายมะเขือเทศยังมีผู้รับซื้อทั้งคนในและคนนอกพื้นที่ และระบบขนส่งไปยังตลาดภายนอก ระดับจังหวัดและตลาดภูมิภาค “มะเขือเทศจึงถือเป็นทุนทางเศรษฐกิจ เป็นประตูโอกาสของอมก๋อยเลยทีเดียวได้ ในการเติบโตและก้าวเข้าสู่ความเท่าเทียมกันกับคนทุกกลุ่ม”

48 ข้อมูลการนำเสนอเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่อง “การกลายเป็น “ผู้ประกอบการ” ของชาวลัวะบนพื้นที่สูง: กรณีศึกษา ชาวลัวะบ้านนาพอน อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่” โดยสืบค้นจากข้อบทความภาษาอังกฤษเรื่อง From Highland Tomatoes to Lowland Markets: Highland Agriculture Restructuring and Power in Thailand Tomatoes Commodity Network และบทความวิจัยภาษาไทยเรื่อง การเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรพื้นที่สูงท่ามกลางการรุกของพืชพาณิชย์: กรณีศึกษาการปลูกมะเขือเทศเพื่อการค้าที่บ้านนาพอนและบ้านแม่ต๋อมบน จังหวัดเชียงใหม่

สุมิตรชัย หัตถศาส

ผู้อำนวยการศูนย์พิทักษ์และฟื้นฟูสิทธิชุมชนท้องถิ่น

ฉายภาพสะท้อนให้เห็นว่าแม้ว่ากฎหมายจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นความก้าวหน้าโดยต้องให้ความสำคัญผ่านการตีความกฎหมายที่จะต้องคุ้มครองเสรีภาพของประชาชน และกระบวนการของรัฐควรเป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมายที่ต้องการ

“เราพยายามชี้ให้เห็นว่ากระบวนการอีไอเอมีปัญหา เราจึงเสนอให้มีการทบทวนใหม่ทั้งหมด” จากข้อมูลการสำรวจพื้นที่ที่มก้อยพบว่า สิ่งที่ยืนยันกับความเป็นจริง คือ นโยบายของรัฐที่พยายามจะรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อม แต่ในขณะเดียวกันนั้นก็พยายามจะกล่าวถึงผลประโยชน์ทางบริษัทเอกชนที่จะได้รับการลงทุน สิ่งที่กำลังจะเกิดขึ้นคือ โครงการเหมืองถ่านหินในพื้นที่ต้นน้ำของประเทศ ข้อมูลสภาพพื้นที่ได้บ่งชี้ว่าการศึกษาในกระบวนการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมไม่ถูกต้อง ใช้ข้อมูลเก่าและไม่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ในปัจจุบัน อย่างรายละเอียดเรื่องสายน้ำที่ระบุไว้ในมาตราที่ 17 ที่เขียนไว้ว่า “พื้นที่แหล่งต้นน้ำ หรือพื้นที่ป่าน้ำซับซึมไม่สามารถทำเหมืองได้”

สุมิตรชัยชี้ให้เห็นแนวคิดของรัฐที่ใช้กระบวนการประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมเป็นเครื่องมือในการไปสู่เป้าหมายของการทำให้เกิดเหมือง ขั้นตอนการทำอีไอเอกลายเป็นการเก็บเอาความกังวลของชาวบ้านมาใส่ไว้เป็นรายละเอียด เพื่อไว้ในกรณีที่เกิดผลกระทบผ่านเงื่อนไขการเยียวยา

โดยกล่าวถึงกฎหมาย พ.ร.บ.แร่ พ.ศ. 2560 ที่เพิ่มเติมในส่วนของกระบวนการรับฟังความคิดเห็นซึ่งเป็นกระบวนการที่สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดเชียงใหม่พยายามที่จะคุยกับทางผู้นำรวมทั้งอำเภอเพื่อทำให้เกิดการประชุมครั้งสุดท้ายแล้วเสร็จ และให้ชาวบ้านเข้าร่วมการประชุมในเวที ความยืนยันทางด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เขียนไว้ในมาตราที่ 7 ที่สอดคล้องกับโจทย์เรื่องเป้าของการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายของรัฐเรื่องแร่ ถูกผนวกเข้ากับกฎหมายแร่ฉบับใหม่ซึ่งชี้ชัดว่าโลกจะไม่ยอมให้ชุดทรัพยากรมาใช้อย่างโดดเดี่ยวซึ่งสิ่งนี้สวนทางกับเนื้อหาในรายงานอีไอเอที่กล่าวถึงการแบ่งผลประโยชน์ การลดต้นทุนของบริษัทเอกชน อีไอเอฉบับเก่านี้จึงไม่เหมาะสมด้วยประการทั้งปวง

ภาคีเครือข่ายยุติเหมืองแร่มก้อย

ดร.เดีย พนิตนาก แชนนอน

หัวหน้าศูนย์ธรรมชาติวิทยาออยสุเทพเฉลิมพระเกียรติฯ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ชี้ให้เห็นความสำคัญของ “บริการจากระบบนิเวศ” ซึ่งหมายถึงประโยชน์ที่เราได้รับจากธรรมชาติ ไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของความหลากหลายทางชีวภาพหรือจำนวนชนิดพันธุ์ของพืชและสัตว์ในพื้นที่เท่านั้น แต่เป็นการพูดถึงประโยชน์ที่ผู้คนได้รับจากผลิตภัณฑ์และบริการจากระบบนิเวศ ซึ่งเกิดขึ้นได้เนื่องจากโครงสร้างและกระบวนการทำงานร่วมกันของสิ่งมีชีวิต ทำให้เกิดบริการที่มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้คน เช่น ประโยชน์ของบริการจากระบบนิเวศมีต่อการปลูกมะเขือเทศในรูปของคุณภาพและปริมาณของน้ำที่เพียงพอต่อการผลิตต้องมาจากระบบนิเวศที่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นผลจากการทำงานร่วมกันของสิ่งมีชีวิตทั้งพืช สัตว์ และจุลินทรีย์ ดังนั้นถ้ามีระบบนิเวศป่าที่สมบูรณ์ก็จะมีน้ำ มีอาหาร นอกจากนี้ผู้คนยังได้รับประโยชน์ด้านอื่น ๆ เช่น ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย

ที่กล่าวมานี้เป็น “บริการจากระบบนิเวศทางตรง” เป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตที่ทุกคนเห็นภาพได้ง่าย มีประโยชน์อีกด้านที่อาจเรียกว่า “บริการจากระบบนิเวศทางอ้อม” เป็นบริการที่อาจมองไม่เห็นได้ด้วยตาเปล่า เมื่อปราศจากผืนป่าหรือระบบนิเวศป่าที่สมบูรณ์ จะทำให้แมลงที่ทำหน้าที่ช่วยผสมเกสร แมลงที่ช่วยควบคุมศัตรูพืช และสัตว์ป่าอื่น ๆ มีจำนวนลดลงหรือหายไปจากพื้นที่ อาจทำให้เกิดผลกระทบต่อผลผลิตมะเขือเทศ ความสำคัญของบริการทางอ้อมเป็นส่วนที่เราใช้ประโยชน์อยู่ตลอดเวลาโดยไม่รู้ตัว ซึ่งบริการเหล่านี้สามารถประเมินมูลค่าออกมาเป็นตัวเลข ทั้งนี้ยังไม่นับรวมถึง “บริการจากระบบนิเวศเชิงจิตวิญญาณ” ที่เป็นคุณค่าทางสังคม บริการทั้ง 3 ด้านนี้จะหายไปแน่นอน หากเปลี่ยนจากผืนป่าให้กลายเป็นเหมืองถ่านหิน

“เราใช้ประโยชน์จากธรรมชาติมากไปกว่าสิ่งที่มองเห็นได้ด้วยตา ควรคิดโดยตระหนักถึงความเชื่อมโยงในระบบนิเวศด้วยว่าเมื่อสิ่งหนึ่งหายไปมันส่งผลกระทบต่ออีกสิ่งหนึ่งด้วย”

เมื่อระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงไป จำเป็นต้องมีการติดตามผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อสิ่งมีชีวิต แม้ว่าตามหลักวิชาการแล้วเราสามารถฟื้นฟูป่าได้ แต่จะสามารถฟื้นฟูให้เป็นผืนป่าที่ประกอบด้วยสิ่งมีชีวิตที่สามารถทำหน้าที่และให้บริการได้เหมือนเดิมหรือไม่นั้นต้องพิจารณาหลายปัจจัย เพราะหากมีการทำเหมือง ก็จะมีการขุดส่วนของหน้าดินออกไป และนั่นอาจเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งต่อการฟื้นฟู และสิ่งที่หายไปอย่างแน่นอน คือ แหล่งเมล็ดไม้ท้องถิ่น การฟื้นฟูป่าจำเป็นต้องอาศัยเมล็ดในการปลูกกล้า เพื่อทำให้เกิดโครงสร้างและกลไกการทำงานของระบบนิเวศป่าที่สมบูรณ์ หากแหล่งเมล็ดไม้ท้องถิ่นหายไปใครจะรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการหาเมล็ดพืชสำหรับการฟื้นฟูป่า เมล็ดหรือกล้าไม้ที่ได้มาจากภายนอกอาจไม่ใช่พืชท้องถิ่น การปลูกพืชอะไรก็ได้เพื่อให้พื้นที่กลับมาเขียวดังเดิมนั้นไม่สามารถทดแทนคุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพและบริการจากระบบนิเวศที่เหมือนเดิมได้แน่นอน

ภาคีเครือข่ายยุติเหมืองแร่เมืองแรมก้อย

ภาคีเครือข่ายยุติเหมืองแร่เมืองแรมก้อย

ธารา บัวคำศรี

ผู้อำนวยการกรีนพีซ ประเทศไทย

เสนอภาพใหญ่ของการเปลี่ยนผ่านพลังงานของยุโรปและในประเทศตะวันตกที่มีการพัฒนาของอุตสาหกรรมที่อ้อมตัว ซึ่งสิ่งนี้ค่อนข้างท้าทายความคิดแบบเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่ว่าถ่านหินคือการพัฒนา เป็นกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ ธาราได้ยกตัวอย่างปกของนิตยสาร The Economist ที่มีข้อความว่า “ถ่านหินจะกลายเป็นประวัติศาสตร์” แสดงให้เห็นว่าแนวโน้มการใช้พลังงานของโลกกำลังเปลี่ยนไป ซึ่งถ้ามองกลับมาที่ไทย การใช้ถ่านหินในประเทศส่วนใหญ่คือเหมืองถ่านหินแม่เมาะที่ขุดมาใช้ในโรงไฟฟ้า ส่วนแนวโน้มของการนำเข้าถ่านหินมาใช้ในการผลิตกระแสไฟฟ้าและภาคอุตสาหกรรมมีแนวโน้มการที่เพิ่มขึ้น “ไทยคือประเทศเล็ก ๆ ในภูมิภาคนี้ที่เป็นอันดับที่ 14 ในการนำเข้าถ่านหินของโลก”

ธาราได้ฉายให้เห็นภาพการนำเข้าถ่านหินจากต่างประเทศเข้ามาในไทย ถ่านหินส่วนใหญ่เดินทางมาจากอินโดนีเซีย และออสเตรเลีย มาจอดที่เกาะสีชัง และมีเรือบาร์จที่ใช้ขนส่งถ่านหินไปทางปากแม่น้ำเจ้าพระยา จังหวัดสมุทรสาคร และจังหวัดพระนครศรีอยุธยา คือปลายทางที่เป็นที่ตั้งของลานกองถ่านหินขนาดใหญ่จากต่างประเทศ นอกจากนั้นแล้วถ่านหินจากต่างประเทศบางส่วนเดินทางไปเทียบท่าที่จังหวัดระยองที่โรงไฟฟ้าขนาดใหญ่ และโรงไฟฟ้าขนาดเล็กที่ใช้ถ่านหินเป็นส่วนประกอบอย่างโรงไฟฟ้าชีวมวล โรงไฟฟ้าขยะ และเช่นเดียวกัน มีการใช้ถ่านหินในภาคอุตสาหกรรม โดยอุตสาหกรรมที่ใช้ถ่านหินเป็นหลักคือโรงงานปูนซีเมนต์ และการผลิตกระดาษ อย่างข้อมูลปรากฏในรายงานอีไอเอระบุว่าถ่านหินที่อ้อมก้อยจะถูกส่งไปที่ลำปาง การผลิตปูนซีเมนต์ของเครือนี้มีอยู่หลายแห่งด้วยกันทั่วประเทศ ซึ่งก่อนหน้านี้กรีนพีซได้ส่งจดหมายเปิดผนึกไปยัง บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน) เรื่องการยุติโครงการเหมืองถ่านหินอ้อมก้อย จังหวัดเชียงใหม่ และโครงการเหมืองถ่านหินแม่ทะ จังหวัดลำปาง⁴⁹ ซึ่งทางบริษัทตอบจดหมายกลับมาว่าทางบริษัทมีการวางแผนปิดเหมืองถ่านหินให้เป็นศูนย์ (Zero Coal) ในอนาคต โดยการเพิ่มสัดส่วนการใช้เชื้อเพลิงทางเลือกอื่น ๆ⁵⁰

โดยในช่วงท้ายของเวทีเสวนาฯ ได้มีการประกาศเจตนารมณ์ของชาวบ้านกะเบอะดิน⁵¹

“ถ่านหินจะกลายเป็นประวัติศาสตร์” แสดงให้เห็นว่าแนวโน้มการใช้พลังงานของโลกกำลังจะเปลี่ยนไป ซึ่งมองกลับมาที่ไทย แนวโน้มของการนำเข้าถ่านหินมาใช้ในการผลิตกระแสไฟฟ้าและภาคอุตสาหกรรมมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น “ไทยคือประเทศเล็ก ๆ ในภูมิภาคนี้ที่เป็นอันดับที่ 14 ในการนำเข้าถ่านหินของโลก”

49 กรีนพีซ ประเทศไทย. (2563). จดหมายเปิดผนึกถึง บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน) เรื่องการยุติโครงการเหมืองถ่านหินอ้อมก้อย จังหวัดเชียงใหม่ และโครงการเหมืองถ่านหินแม่ทะ จังหวัดลำปาง.

เข้าถึงได้จาก <https://www.greenpeace.org/thailand/story/18440/climate-coal-open-letter-to-scg/>

50 SCG. (2563). ปูนลำปาง ชี้แจงไม่ได้เป็นเจ้าของเหมืองอ้อมก้อย และยืนยันจะไม่รับซื้อวัตถุดิบจากแหล่งที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย เข้าถึงได้จาก <https://scgnewschannel.com/th/scg-news/clarified-lampang-does-not-own-the-omkoi-mine/>

51 <https://www.facebook.com/hashtag/สามข้อเรียกร้อง>

คำประกาศเจตนารมณ์

**“ทรัพยากรในโลกมีเพียงพอที่จะหล่อเลี้ยงคนทั่วโลก
แต่มีไม่เพียงพอที่จะหล่อเลี้ยงคนที่มีความโลภเพียงคนเดียว”**

คำกล่าวข้างต้นเป็นของมหาตมะ คานธี ผู้ต่อสู้กับการกดขี่อย่างสันติ ท่านคือสัญลักษณ์แห่งสันติภาพ เป็นแบบอย่างให้เราในการต่อสู้กับการถูกรุกรานจากบริษัทเอกชนที่จะพยายามเข้ามาขูดเหมืองถ่านหินซึ่งจะกระทบกับวิถีชีวิตและทรัพยากรที่พวกเราดูแลรักษาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษมาอย่างต่อเนื่อง ดังคำกล่าวของผู้อาวุโสกะเหรี่ยงที่ว่า

“โ้ หึ๊ว แฉ หึ๊ว เจ๋ ห เคแกล้ กแบแฉแฮะ ดึ่มน้ำรักษา น้ำ ใช้ป่าเราต้องรักษาป่า”

ในรอบ 1 ปี ที่ผ่านมาพวกเรากะเหรี่ยงบ้านกะเบอะดิน ต.อมก๋อย อ.อมก๋อย จ.เชียงใหม่ ร่วมกับภาคีเครือข่ายได้ร่วมกันต่อสู้คัดค้านการดำเนินการทำเหมืองถ่านหินซึ่งปัจจุบันอยู่ในขั้นตอนการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็น ตาม พ.ร.บ.แร่ พ.ศ. 2560 นอกเหนือจากนี้พวกเราได้มีการตรวจสอบข้อมูลในรายงานอีไอเอ พบว่า มีข้อมูลอันเป็นเท็จ บิดเบือนข้อมูลรวมถึงไร้ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง

ในการจัดเวทีเสวนาวิชาการ ปลอดภัย “ความรู้ ความจริง เหมืองถ่านหินกะเบอะดิน” ในวันนี้ ตอกย้ำถึงวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์อยู่กับป่า รักษาป่า รักษาสายน้ำรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ตอกย้ำถึงกระบวนการทำอีไอเอที่ไม่ถูกต้องอย่างชัดเจน กฎหมายที่เกี่ยวข้องเอื้อประโยชน์ให้แก่บริษัทเอกชนหาใช้ชุมชนท้องถิ่นไม่

พวกเราขอประกาศเจตนารมณ์ ณ สถานที่อันทรงเกียรติแห่งนี้ว่า พวกเราชาวบ้านกะเบอะดินพร้อมกับภาคีเครือข่ายจะร่วมกันปกป้องบ้านเกิด วิถีชีวิต ที่ดินทำกินเลี้ยงชีพ รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ให้คนโลภเพียงคนเดียวมาแย่งชิงไปเพื่อหาประโยชน์ให้ตนเอง โดยเรามี 3 ข้อเรียกร้อง และ 1 จุดยืน ดังนี้

1. ต้องยกเลิกรายงานอีไอเอเดิม และต้องจัดทำขึ้นใหม่โดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง
2. รัฐและบริษัทต้องเคารพสิทธิชุมชนและหยุดละเมิดสิทธิมนุษยชน
3. ต้องหยุดคุกคามประชาชนที่ออกมาปกป้องสิทธิชุมชนและหยุดการดำเนินคดี

“จุดยืนหนึ่งเดียวของพวกเราคือ ไม่เอาโครงการเหมืองถ่านหินอมก๋อย !!!”

ด้วยจิตคารวะ

ณ อาคารปฏิบัติการ ชั้น 4

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

16 ธันวาคม 2563

ในช่วงตั้งแต่วันที่ 20-27 พฤษภาคม 2564 ทางกรีนพีซ ประเทศไทย และมูลนิธินิติธรรมสิ่งแวดล้อม หรือ EnLAW ได้จัดงาน **พลังงานถ่านหินกับอุตสาหกรรมไทย: ตีแผ่เบื้องหลังการใช้ถ่านหินในอุตสาหกรรมไทย และ EIA กับสิทธิชุมชน** ผ่านทางช่องทางออนไลน์โดยได้ทำการรวบรวมและตั้งข้อสังเกตกับกระบวนการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม และชี้ให้เห็นข้อพิรุณที่เกิดขึ้นในรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการเหมืองถ่านหินอมก๋อย โดยศึกษาผ่านเล่มรายงานอีไอเอและสร้างการรับรู้ให้เป็นที่ประจักษ์ต่อสาธารณะ เพื่อให้ผู้ที่สนใจเข้าใจสถานการณ์ที่เกิดขึ้นมากยิ่งขึ้น โดยคาดหวังว่าภายหลังการจัดเวทีสาธารณะครั้งนี้แล้ว จะส่งผลให้เกิดการตรวจสอบและพิจารณาการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการเหมืองถ่านหินอมก๋อยใหม่อีกครั้ง และต้องการเสนอให้เห็นว่าการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่ดีที่ควรจะต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในด้านใดบ้าง โดยเรามุ่งหวังอยากจะเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจริงในการยุติการใช้เชื้อเพลิงจากถ่านหินที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมในวงการอุตสาหกรรม

การจัดงานได้แบ่งประเด็นการสื่อสารออกเป็นทั้งหมด 4 ประเด็น ดังต่อไปนี้

ประเด็นแรก “ทิศทางพลังงานถ่านหินไทยในปี 2564” เปิดด้วยการเริ่มต้นด้วยการพูดคุยให้เห็นถึงภาพใหญ่ของการใช้เชื้อเพลิงถ่านหินทั่วโลกกับกระแสที่ทั้งโลกกำลังโบกมือลา ของสฤณี อาชวานันทกุล กรรมการผู้จัดการด้านการพัฒนาความรู้ บริษัท ปาสาละ จำกัด กับธรา บัวคำศรี ผู้อำนวยการกรีนพีซ ประเทศไทย ได้ขำแหละให้เห็นการใช้ถ่านหินในอุตสาหกรรมของไทย ตลอดจนพูดคุยแลกเปลี่ยนถึงความเห็นต่อนโยบายพลังงานของไทยว่าในปัจจุบันถ่านหินยังเป็นคำตอบของอุตสาหกรรมไทย

“หลักการ NET ZERO BY 2050 เป็นแผนการระดับโลกเพื่อที่จะรับมือกับสถานะฉุกเฉินด้านสภาพภูมิอากาศ โดยหลายประเทศประกาศว่าจะต้องปล่อยคาร์บอนเป็นศูนย์ภายในปี 2050 ซึ่งหมายความว่ารัฐบาลประเทศต่าง ๆ ก็จะต้องหยุดอนุมัติโครงการสำรวจแหล่งน้ำมันและก๊าซธรรมชาติ หยุดอนุมัติและต้องปลดระวางโรงไฟฟ้าถ่านหิน และน้ำมันที่ไม่มีเทคโนโลยีกักเก็บคาร์บอน นอกจากนั้นยังต้องเลิกใช้เครื่องยนต์สันดาปภายใน ควบคู่ไปกับการเข้ามาแทนที่ของพลังงานหมุนเวียน ได้แก่ โซลาร์เซลล์และพลังงานลมที่จะต้องเพิ่มขึ้น 4 เท่า และรถยนต์ไฟฟ้าที่จะต้องเพิ่มขึ้น 18 เท่า”

สฤณี อาชวานันทกุล
กรรมการผู้จัดการ ด้านการพัฒนาความรู้ บริษัท ปาสาละ จำกัด

“ไทยใช้ถ่านหินนำเข้าเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา จนถึงปัจจุบันรวมถึงในช่วงโควิด ถ่านหินถูกนำเข้ามาใช้เพื่อผลิตไฟฟ้าและภาคอุตสาหกรรมรวมกันราว 20 ล้านตันต่อปี”

“เราเห็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ ขณะที่ถ่านหินนำเข้าถูกนำมาใช้เพื่อผลิตไฟฟ้าในโรงไฟฟ้าของเอกชน มีอัตราส่วนคงที่ (ไม่มีโรงไฟฟ้าถ่านหินแห่งใหม่เพิ่มขึ้น) แต่ถ่านหินนำเข้าถูกนำไปใช้ในภาคอุตสาหกรรมการผลิตนั้นกลับเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด”

ธรา บัวคำศรี
ผู้อำนวยการกรีนพีซ ประเทศไทย

ประเด็นที่สอง “กะเบอะดิน in Viewfinder” เป็นการพูดคุยในประเด็นเล่าเรื่องราวของหมู่บ้านกะเบอะดิน อ.อมก๋อย จ.เชียงใหม่ หมู่บ้านที่หลบซ่อนอยู่ในหุบเขาอันอุดมสมบูรณ์ ผ่านมุมมองของคนที่อยู่หลังเลนส์ ประสบการณ์ของการสัมผัสกับพื้นที่บ้านกะเบอะดินของจันทร์กลาง กันทอง ช่างภาพสารคดี และ ทินภัทร ภัทรเกียรติทิวิ นักสื่อสาร โปควา โปรดักชั่น

“ในการทำงานเป็นช่างภาพสารคดีต้องลงไปคลุกคลีจริง ๆ เพื่อที่จะเก็บข้อมูลให้รอบด้านที่สุด ทั้งด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ จิตวิญญาณและความเชื่อให้ได้ภาพที่ลึกซึ้งมีความหมายครบถ้วน

ภาพคุณยายชาวกะเหรี่ยงโปว์ อายุ 80 กว่า มีเอกลักษณ์ที่ชัดเจน สวมเสื้อทอพื้นเมือง ใส่สร้อยลูกปัดและต่างหู มีผ้าโพกหัวและกลองยาสูบติดตัว เป็นแฟชั่นสมัยนิยมที่สุดในหมู่บ้านกะเบอะดิน หมู่บ้านที่จะใช้คำว่ามหัศจรรย์ก็ได้

ยังมีรอยยิ้มอีกหลายแบบ ที่เราได้เห็นด้วยตา แต่ถ่ายด้วยตาล้องไม่ทัน เพราะมันผ่านไปรวดเร็วเพียงเสี้ยววินาทีเท่านั้น”

จันทร์กลาง กันทอง
ช่างภาพสารคดี

“เราได้พูดคุยกับคุณยายที่กำลังนั่งรอลูกหลานกลับบ้านแบบยาว ๆ หลายสิบนาที แต่ด้วยกำแพงของภาษาที่แตกต่างกัน ทำให้เราไม่ได้เข้าใจทุกคำที่แกพูด แต่สิ่งที่เราจับใจความได้คือ ไม่มีใครอยากให้เกิดเหมืองถ่านหินเลย เพราะนึกไม่ออกว่า หากเกิดเหมืองถ่านหินขึ้นมาจริง ๆ ชีวิตจะเป็นยังไง จะทำมาหากินอะไร ลูกหลานจะทำอะไรไปอยู่ที่ไหน อยู่ในจุดที่ต้องสู้เพื่อรักษาสิ่งที่ตัวเองมีอยู่ จุดที่ทำอะไรไม่ได้แล้วนอกจากสู้จนขาดใจ”

ทินภัทร ภัทรเกียรติทิวิ
นักสื่อสาร โปควา โปรดักชั่น

ภาคีเครือข่ายยุติเหมืองแร่อมก๋อย

ประเด็นที่สาม “เหมืองถ่านหินและสิทธิชุมชนคนอมก๋อย” เป็นการพูดคุยในประเด็นที่สะท้อนกระบวนการการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่ขาดเสียงจากคนในพื้นที่ ซึ่งอาจทำให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมในระยะยาว ระหว่างธนากร อัญญ์ประดิษฐ์ บรรณาธิการหนังสือข้อมูลชุมชน กับผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนพล เพ็ญรัตน์ อาจารย์ประจำสาขาวิชาวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม ภาควิชาวิศวกรรมโยธา คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ทั้งสองท่านได้สะท้อนกระบวนการการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่ขาดเสียงจากคนในพื้นที่ ซึ่งอาจทำให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมในระยะยาว

“กรณีที่เกิดขึ้นกับหมู่บ้านกะเบอะดินเป็นเรื่องอำนาจการตัดสินใจเรื่องชีวิตและอนาคตของผู้คนบนฐานทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งไม่ใช่แค่ปัญหาเฉพาะของพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง แต่เป็นตัวแทนของทิศทางการพัฒนาประเทศและสังคมไทย ท่ามกลางวิกฤตสิ่งแวดล้อมโลก หลังจากที่มีรายงานอีไอเอออกมาอย่างเป็นทางการในปี 2554 ชุมชนได้พบข้อพิพาทมากมายปรากฏในเอกสารและกระบวนการ พบว่ากระบวนการการมีส่วนร่วมไม่ได้มีผลต่อการตัดสินใจ แต่เป็นการมีส่วนร่วมในลักษณะที่มีขึ้นเพื่อให้กระบวนการดำเนินการต่อไปได้เท่านั้น”

ธนากร อัญญ์ประดิษฐ์
บรรณาธิการหนังสือข้อมูลชุมชน

“จบที่นี่ เริ่มที่นี่ ทางออกคือเราต้องการใช้การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเพื่อคาดการณ์ หลีกเลี่ยง ลด หรือชดเชยผลกระทบในทางลบต่อสิ่งแวดล้อมของโครงการพัฒนาใด ๆ อย่างแท้จริง”

เราใช้การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมมาตัดสินใจอนุมัติโครงการเหมืองถ่านหิน แต่กลับไม่ใช้การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมแบบสากล ปัจจุบันประชาชนประท้วงและไม่เห็นด้วยกับผลของการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม เพราะในทางวิศวกรรมศาสตร์และวิทยาศาสตร์นั้น มีอีกหลากหลายกระบวนการที่ถูกนำมาใช้ในต่างประเทศซึ่งจะทำให้ประชาชนเข้าใจและยอมรับได้ แต่กระบวนการเหล่านี้ไม่ได้ถูกใช้ที่อมก๋อย และไม่ได้ถูกใช้ในประเทศไทย”

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธนพล เพ็ญรัตน์
อาจารย์ประจำสาขาวิชาวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม ภาควิชาวิศวกรรมโยธา
คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

ภาคีเครือข่ายยุติเหมืองแร่อมก๋อย

ประเด็นที่สี่ “อีไอเออมก๋อย - ความไม่ชอบธรรมที่ชอบทำ” เป็นการพูดคุยระหว่าง รองศาสตราจารย์ ดร.คณางค์ คันธมธูรพจน์ อาจารย์ประจำหลักสูตรสังคมศาสตร์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยมหิดล และสุภาภรณ์ มัลลย์ลอย ผู้จัดการมูลนิธินิติธรรมสิ่งแวดล้อม (EnLAW) เพื่อสะท้อนให้ผู้ฟังเห็นจุดอ่อนของกระบวนการอีไอเอ และฉายให้เห็นผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนเมื่ออีไอเอกลายเป็นกระบวนการที่ผลักชุมชนออกจากกระบวนการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น

“เมื่อได้อ่านรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมของเหมืองแร่อมก๋อยแล้ว มีข้อสังเกตว่าสิ่งที่ชี้แจงในการประชุมและสิ่งที่ปรากฏในรายงานไม่สอดคล้องกัน เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีรายละเอียดไม่ตรงกัน ไปจนถึงเอกสารประกอบการรายงานเกี่ยวกับการทำประชาคมที่เป็นเท็จ ไม่มีการระบุถึงเรื่องล่ามภาษาถิ่นในรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ทั้งที่ประชาชนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งมีข้อจำกัดเรื่องการใช้ภาษา เรื่องความครอบคลุมของผู้มีส่วนได้เสียซึ่งไม่ครอบคลุมถึงเกษตรกรผู้ใช้น้ำ รวมทั้งผู้อยู่ในเส้นทางขนส่งถ่านหิน และสุดท้ายคือประเด็นเรื่องสภาพเศรษฐกิจและสังคมซึ่งผลการศึกษาดำเนินเมื่อ 10 ปีที่แล้วไม่สามารถนำมาอธิบายสิ่งที่เกิดในปัจจุบันได้”

รองศาสตราจารย์ ดร.คณางค์ คันธมธูรพจน์
อาจารย์ประจำหลักสูตรสังคมศาสตร์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยมหิดล

“คำถามสำคัญคือ วิถีชีวิตของชุมชนความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมอยู่ตรงไหนในความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ ชุมชนจึงส่งหนังสือไปที่บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย เพื่อสอบถามว่าบริษัทยังมีนโยบายรับซื้อถ่านหินจากโครงการนี้หรือไม่ สิ่งที่ปรากฏในเอกสารอ้างอิงเป็นความจริง และปัจจุบันบริษัทมีนโยบายเช่นเดิมหรือไม่ โดยชุมชนก็ยังรอคำตอบจากบริษัทอยู่”

สุภาภรณ์ มัลลย์ลอย
ผู้จัดการมูลนิธินิติธรรมสิ่งแวดล้อม (EnLAW)

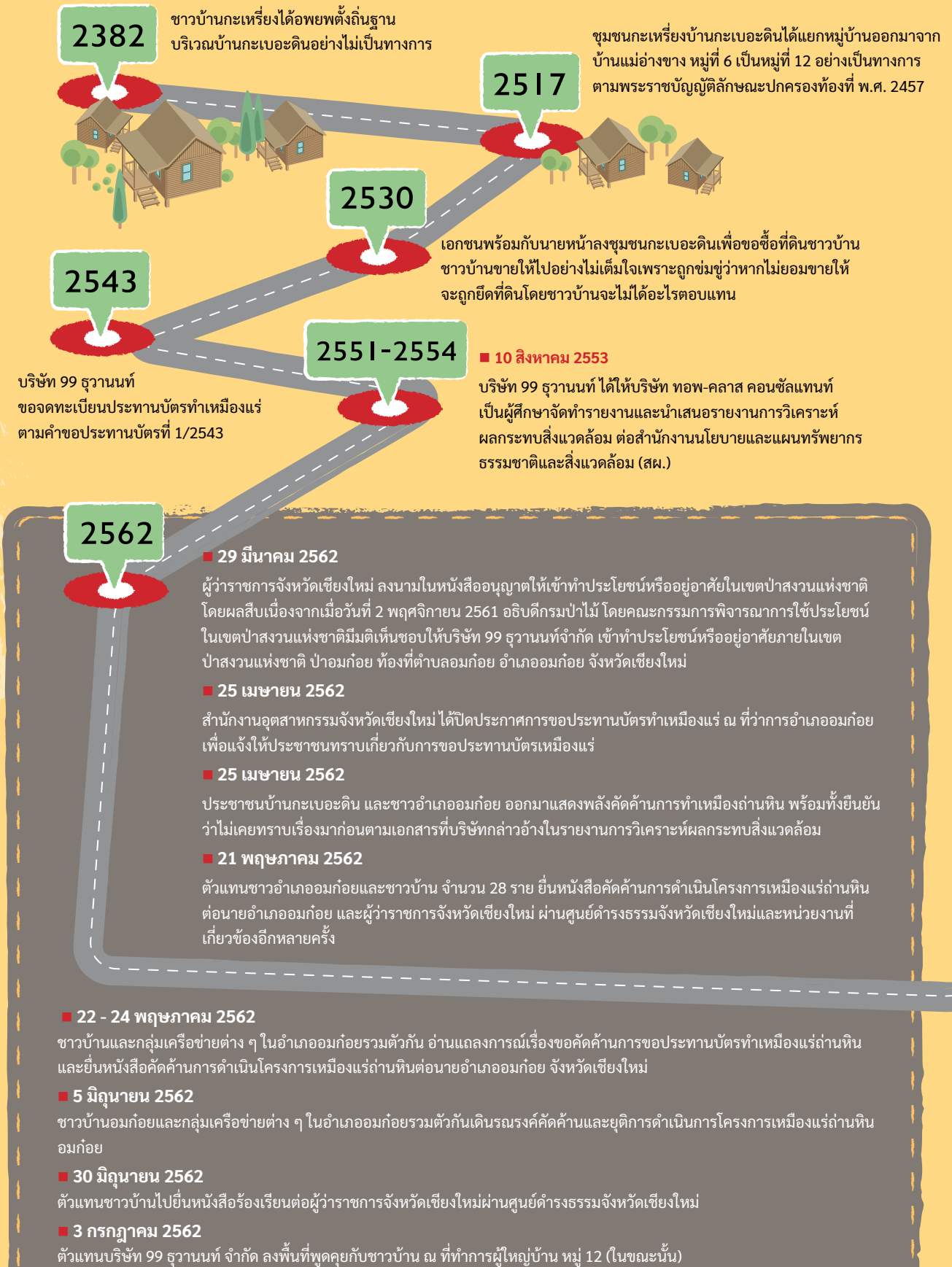

ภาคีเครือข่ายยุติเหมืองแร่รอบก๊วย

ภาคผนวก

การต่อสู้ของกลุ่มชาติพันธุ์ กะเหรี่ยง

2564

■ 11 มิถุนายน 2564

สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินส่งหนังสือตอบกลับมาให้เครือข่ายยูดีฯ โดยมีข้อเสนอแนะว่า "เพื่อให้กระบวนการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นไปด้วยความเรียบร้อยและมีส่วนร่วม โปร่งใส และสอดคล้องกับ มาตรา 58 รธน. มาตรา 60 หากผู้ราชจังหวัดเชียงใหม่เห็นสมควรจัดเวที ควรจะแต่งตั้งคณะกรรมการจัดเวที รับฟังความคิดเห็นประชาชนระดับจังหวัด"

2563

■ 14 กุมภาพันธ์ 2563

ชาวมอแกน กว่า 500 คน ร่วมประกอบพิธีบูชาป่า กิจกรรมทำแนวกันไฟ เวทีเสวนาวิชาการและผังหมุดประกาศเขต พื้นที่ทางจิตวิญญาณ เพื่อแสดงเจตนารมณ์ว่า ชาวมอแกนไม่ต้องการให้วิถีชีวิตและอัตลักษณ์จากสิ่งชั่วร้ายมาเอาไป ซึ่งผืนดินและทรัพยากรชุมชน และยืนยันว่าจะปกป้องทรัพยากรของประเทศต่อไป

■ 26 กุมภาพันธ์ 2563

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) ลงพื้นที่ชุมชนกะเบอะดินเพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริงการถูกละเมิด สิทธิมนุษยชน

■ 5 เมษายน 2563

ชาวบ้านกะเบอะดิน 18 คน เดินทางไปแจ้งความลงบันทึกประจำวัน ที่ สภ.มอแกน เรื่องการปลอมแปลงเอกสาร ในรายงานอีไอเอ

■ 26 มิถุนายน - 3 กรกฎาคม 2563

กองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ลงพื้นที่บ้านกะเบอะดิน

■ 15 ตุลาคม 2563

ตัวแทนชาวบ้านกะเบอะดิน เดินทางไปยื่นหนังสือต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน ณ รัฐสภาผู้แทนราษฎร กรมอุตสาหกรรมการพัฒนาและการเหมืองแร่ และสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

■ 30 ตุลาคม 2563

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนพิจารณาศึกษาแก้ไขปัญหาคาราคาซังกรณีการขุดเหมืองแร่และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม จากการทำเหมืองแร่ ลงพื้นที่ตรวจสอบข้อเท็จจริง ณ ที่ว่าการอำเภออมก๋อย และบ้านกะเบอะดิน

■ 24 พฤศจิกายน 2563

อุตสาหกรรมจังหวัดเชียงใหม่จัดประชุมปรึกษาหารือเรื่องเวทีรับฟังความคิดเห็น ณ อำเภออมก๋อย ร่วมกับชาวบ้าน กะเบอะดินกว่า 200 คน แต่ชาวบ้านกะเบอะดินได้มารวมตัวกันแสดงจุดยืนไม่เห็นด้วยกับการทำเหมืองแร่ด้วยการ ไม่เข้าร่วมประชุมและอ่านแถลงการณ์ชุมชนต่อหน้าเจ้าหน้าที่ที่ว่าการอำเภออมก๋อย

2562

■ 1 - 31 สิงหาคม 2562

บริษัทแจ้งความดำเนินคดีต่อแกนนำชาวบ้าน และนักศึกษามหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่

■ 19 กันยายน 2562

ชาวบ้านยื่นหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ ขอให้มีการสั่งระงับหรือเลื่อนการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็น แต่อุตสาหกรรมแร่ประจำท้องที่ยืนยันว่าจะต้องให้มีการจัดเวทีต่อ และได้ออกประกาศให้ประชาชนเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นต่อการขอประทานบัตร

■ 28 กันยายน 2562

ชาวมอแกนและเครือข่ายต่าง ๆ ในจังหวัดภาคเหนือ 2,000 คน รวมตัวกันแสดงพลังไม่เอาโครงการเหมืองถ่านหินและไม่ต้องการให้เกิดเวทีรับฟังความเห็น ณ โรงเรียนบ้านแม่อ่างซาง หมู่ที่ 6 ตำบลอมก๋อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้ไม่สามารถดำเนินการจัดเวทีรับฟังความเห็นต่อได้

■ 12 พฤศจิกายน 2562

กลุ่มชาวบ้านกว่า 50 คน รวมตัวกันหน้า สภ.อมก๋อย เพื่อให้กำลังใจแกนนำชาวบ้านที่มาให้ปากคำพนักงานสอบสวน ที่ถูกบริษัท 99 สุวานนท์ จำกัด แจ้งความดำเนินคดีข้อหาหมิ่นประมาทโดยการโฆษณา เมื่อวันที่ 5 มิ.ย. 2562 รวมทั้งนักวิชาการอิสระและกลุ่มนักศึกษาที่เผยแพร่ข้อความในสื่อสังคมออนไลน์ รวม 7 คน

■ 13 พฤศจิกายน 2562

สำนักนายกรัฐมนตรี ลงพื้นที่บ้านกะเบอะดินตรวจสอบข้อเท็จจริง เพื่อพิจารณาแก้ไขปัญหาข้อร้องเรียนของประชาชนบ้านกะเบอะดิน

■ 19 ธันวาคม 2562

สำนักงานข้าหลวงใหญ่เพื่อสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ (OHCHR) ลงพื้นที่เยี่ยมชาวบ้านกะเบอะดิน

การเคารพสิทธิของชนเผ่าพื้นเมือง (Indigenous rights) และการฟื้นฟูสิทธิในการกำหนดอนาคตของตนเอง (Self-determination) คือหัวใจสำคัญในการต่อสู้เพื่อปกป้องและฟื้นฟูธรรมชาติ รวมถึงนิเวศบริการโดยรวมต่อสังคมไทย

โลกรธรรมชาติ คือ รากฐานของวิถีชีวิตชนเผ่าพื้นเมือง และสิทธิในการกำหนดอนาคตของตนเอง การจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนนั้นมีลักษณะเฉพาะบนภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่ซับซ้อนและองค์ความรู้ดั้งเดิมทางภูมินิเวศวิทยาที่ลึกซึ้ง

โครงสร้างอำนาจที่ครอบงำซึ่งนำไปสู่ความไม่เป็นธรรมทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน คือโครงสร้างอำนาจเดียวกันที่กดขี่ รุกลานสิทธิ และลดทอนวัฒนธรรมของชนเผ่าพื้นเมือง

ปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิของชนเผ่าพื้นเมืองซึ่งรวมถึงสิทธิในการกำหนดอนาคตของตนเอง การมีเสรีภาพ สันติภาพ และความมั่นคง ในฐานะปัจเจกบุคคลและในฐานะกลุ่มชุมชนที่แตกต่างหลากหลาย และสิทธิในการได้รับความยินยอมโดยสมัครใจโดยได้รับข้อมูลล่วงหน้า (Free, Prior and Informed Consent - FPIC) ของการตัดสินใจใด ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชน รวมถึงโครงการใด ๆ ที่จะดำเนินการในพื้นที่ของชนพื้นเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสำรวจ การพัฒนา การใช้ประโยชน์ หรือการแสวงหาประโยชน์จากแหล่งแร่ ป่าไม้ ประมง ทะเล หรือทรัพยากรอื่น ๆ ชนเผ่าพื้นเมืองจะต้องไม่ถูกกวาดต้อนออกจากดินแดนหรือพื้นที่ดั้งเดิมของตน

ที่มา : กรีนพีซ ประเทศไทย. (2021). แดงการฉกฉกรรณพพช ประเทศไทยสิทธิทางสิ่งแวดล้อมของชนเผ่าพื้นเมือง.